

HÅLLBAR FÖRSKOLA

Små steg - stora avtryck!

ifous

Ifous rapportserie 2024:2

Stockholm, oktober 2024

ISBN: 978-91-985536-3-5

Redaktörer: Henrik Hamilton

Grafisk form & produktion: Jonna Lindberg

Omslagsbild: Thx4Stock

Ansvarig utgivare: Ifous

Fri kopieringsrätt i ickekommersiellt syfte för kompetensutveckling eller undervisning i skolan och förskolan under förutsättning att författares namn och rapportens titel anges, samt källa. I övrigt gäller copyright för författarna och Ifous gemensamt.

INNEHÅLL

Förord	5
Sammanfattning	6
Detta är FoU-programmet Hållbar förskola	8
Henrik Hamilton, process- och projektledare, Ifous	
Avsnitt 1: Forskargruppens analys	14
Hållbar förskola ur ett forskningsperspektiv	15
Eva Ärlemalm-Hagsér, professor, Mälardalens universitet Ingrid Pramling Samuelsson, professor, Göteborgs universitet Ingrid Engdahl, docent, Svenska OMEP	
Avsnitt 2: De nio medverkande skolhuvudmännens egna berättelser	28
Bromma SDF: Tillsammans skapar vi en hållbar framtid	29
Eva Darselius, rektor	
Enskede-Årsta-Vantörs SDF: För en hållbar och likvärdig förskola!	34
Therese Hultman, rektor	
Farsta SDF: Barns röster i ett hållbart Farsta - alla ska med!	39
Eva van Natijne, verksamhetscontroller Lilian Westlund, rektor	
Hässelby-Vällingby SDF: Viktigt på riktigt! Resan mot den fjärde dimensionen	43
Agneta Elfving och Mia Haraldsson, verksamhetscontrollers	
Hässelholms kommun: Ju mer man vet - ju mer vet man att man inte vet	49
Christer Pettersson, verksamhetschef	
Pyslingen förskolor: Stärk hållbarhet och stör ohållbarhet	53
Helen Engdahl, kvalitetschef Frida Helin, utvecklingsstrateg	
Strängnäs kommun tar steget mot en hållbar framtid	59
Sarah Wolff Näsström, pedagogisk utvecklingsledare	
Örebro kommun: Vad har barnen att säga? Barnens röster för en HÅLLBAR framtid ..	64
Ida Reimegård, planerare Zandra Ahkoila, verksamhetschef Åsa Svahn, verksamhetschef	

Österåkers kommun: Tillsammans pröva och ompröva med barnen för en hållbar framtid	68
Lena Lang Forseth, rektor Ebba Zeno, enhetschef på utbildningsförvaltningen	
Avsnitt 3: Resultat och lärdomar	73
Från ett ekologiskt till ett holistiskt perspektiv: Ifous reflektioner över FoU-programmet Hållbar förskola	74
Henrik Hamilton, process- och projektledare, Ifous	
Resultat i form av utvecklingsartiklar	79
Andreas Jacobsson, process- och projektledare Ifous	
Referenser	83
Bilagor	85

FÖRORD

Ifous uppdrag som skolhuvudmännens forskningsinstitut är att stödja utveckling av utbildning på vetenskaplig grund och utifrån beprövad erfarenhet, för att barn och unga ska få bästa möjliga förutsättningar i livet. Vi gör det genom att stimulera samverkan mellan skolans yrkesverksamma och forskare, med målet att långsiktigt och hållbart utveckla verksamheten på alla nivåer och samtidigt bidra med ny kunskap. Vår modell för detta kallar vi forsknings- och utvecklingsprogram.

I FoU-programmet Hållbar förskola har just hållbarhet varit i fokus. Visionen hos de nio skolhuvudmän, som 2021 gick in som deltagare programmet, var att öka förskolebarnens kunskap om och förtrogenhet med hållbar utveckling. För att nå dit har förskollärare och ledare börjat med sig själva, för att fördjupa sin egen förståelse av hållbarhetens olika dimensioner, och sedan systematiskt arbetat med att utveckla såväl undervisning som ledarskap. Hur de har gjort och vilka tecken de kan se som visar att barnen har blivit aktörer i hållbarhetsarbetet, kan du läsa om i den här rapporten.

I varsitt kapitel beskriver skolhuvudmännen sina utvecklingsprocesser, vilka resultat och effekter de ser och vilka lärdomar de har fått med sig. I en uppföljande text görs en analys av programmets processer från Ifous perspektiv. I rapporten finns också en sammanfattning av de utvecklingsartiklar som skrivs av medverkande lärare och rektorer i programmet.

I FoU-programmet har en forskargrupp knuten till Mälardalens universitet genomfört vetenskapliga studier och gett forskningsbaserat stöd till förskolornas utvecklingsarbete. Forskargruppen består av professor Eva Ärlemalm-Hagsér, docent Ingrid Engdahl och professor Ingrid Pramling Samuelsson. I sitt kapitel ger de en teoretisk bakgrund och sammanfattar sina resultat och slutsatser om hur förskolan kan arbeta med utbildning för hållbar utveckling. Forskargruppens kapitel har granskats vetenskapligt av Sven Persson, professor i pedagogik vid Malmö universitet.

FoU-programmet har letts av Henrik Hamilton, projekt- och processledare på Ifous. Henrik är också rapportens redaktör och har författat delar av den.

Programmet finansierades gemensamt av de medverkande skolhuvudmännen Bromma, Enskede-Årsta-Vantör, Farsta och Hässelby-Vällingby stadsdelsförvaltningar i Stockholms stad, Hässleholms kommun, Pysslingen förskolor, Strängnäs kommun, Örebro kommun och Österåkers kommun samt av Mälardalens universitet.

Med våra FoU-program vill vi åstadkomma ett gemensamt kunskapsbygge. Därför är vi måna om att både forsknings- och utvecklingsresultat tillgängliggörs. Rapporter och artiklar är en del i att tillgängliggöra både forskning och utveckling. Men det allra viktigaste är att kunskapen delas mellan kollegor, att den utmanas, används, bearbetas och prövas i olika kontexter. Bara så kan den bidra till verklig professionsutveckling och till en utbildning som verkligen bidrar till hållbar utveckling av den värld vi lämnar över till våra barn och barnbarn.

Därför hoppas jag att denna rapport mest av allt inspirerar till samtal och dialog på alla plan – och till insikter om hur vi alla kan hjälpas åt för att ge våra barn en ljusnande framtid.

Stockholm i september 2024

Karin Hermansson

VD, Ifous

SAMMANFATTNING

Höstterminen 2021 startades FoU-programmet Hållbar förskola av Ifous i samarbete med Bromma, Enske-de-Årsta-Vantörs, Farsta och Hässelby-Vällingby stadsdelsförvaltningar i Stockholms stad, Hässleholms kommun, Pysslingen förskolor, Strängnäs kommun, Örebro kommun, Österåkers kommun samt en forskargrupp koordinerad av Mälardalens universitet.

Syftet med FoU-programmet var att stärka barns lärande om hållbar utveckling, genom att utveckla långsiktiga och forskningsbaserade arbetssätt som förbättrar förskolans arbete inom området. Ett ytterligare syfte var att genom samarbete mellan förskolans yrkesverksamma och forskare låta kunskaper och erfarenheter från förskolans praktik utgöra grunden för en gemensam kunskapsutveckling och bidra till forskningen inom området utbildning för hållbar utveckling.

Centralt i programmet har varit att undersöka frågor som:

- Vad kan utbildning för hållbar utveckling innebära i förskolan, och hur kan man arbeta för att hållbarhetsperspektiv ska genomsyra verksamheten?
- För att åstadkomma ett hållbart samhälle – vilken kunskap behöver börja byggas redan i förskolan, och hur kan det göras?
- Vad innebär ett hållbart ledarskap på olika nivåer i organisationen – och hur kan ett sådant uppnås?

PROGRAMMETS GENOMFÖRANDE

Programmet har genomförts av drygt 300 förskollärare, rektorer och ledare på förvaltningsnivå enligt Ifous modell för samverkan. Det innebär ett aktivt deltagande på alla nivåer samtidigt som deltagarna medverkar i ett interaktivt forskningsarbete.

Centralt för programmets innehåll har varit den skattning av hållbarhetsarbetet som har genomförts med hjälp av den så kallade OMEP¹-skalan (se bilaga 1). Utifrån den skattningen har förskollärarna arbetat tematiskt med barngrupperna utifrån utvecklingsområden som de själva har identifierat.

Detta arbete har sedan följts upp genom dokumentation som forskargruppen har analyserat och gett återkoppling på – vilket har lett till nya uppdrag som de medverkande förskollärarna och rektorerna har fått genomföra under programmets gång. Syftet med upplägget har varit att skapa ett utvecklingsarbete som grundar sig på det som har skett på de respektive förskolorna.

HÅLLBAR FÖRSKOLA UR HUVUDMÄNNENS PERSPEKTIV

I huvudmännens berättelser kan du läsa om vilka effekter de ser i sina verksamheter. Den inledande skattningen med hjälp av OMEP-skalan skapade en ökad förståelse för hållbarhetsbegreppet och lade grunden för en gemensam ingång till det fortsatta arbetet. OMEP-skalan förblev ett levande verktyg på huvudmännens hemmaplaner – även i förskolor som inte medverkade i programmet.

¹ OMEP står för Organisation Mondiale pour l'Éducation Pré-scolaire. Det är en internationell, opolitisk organisation som grundades 1948 i syfte att arbeta för barn i åldrarna 0-8 år och med målsättningen att ge dem bästa möjliga förutsättningar för en god uppväxt. OMEP är en frivilligorganisation, etablerad i mer än 70 länder, med rådgivande status till Unesco, Unicef och Europarådet. OMEP:s skala för hållbarhet hjälper barn och vuxna i förskolan att bygga en gemensam förståelse av begreppet. Den bidrar också till att utveckla kvaliteten i den undervisning som handlar om hållbarhet.

Nätverk har varit en annan viktig beståndsdel för de medverkande – såväl för förvaltningsledare och rektorer som förskollärare. På hemmaplan har nätverk skapats för att förankra och sprida arbetet. Övergripande nätverk, där medverkande från olika huvudmän fört strukturerade samtal, har varit en viktig del i alla seminarier.

De medverkande förskolorna har gått från ett ekologiskt till ett holistiskt perspektiv. De förstår hur de tre hållbarhetsdimensionerna – den ekologiska, den ekonomiska och den sociala – hänger ihop och utgör en helhet. Det har även uppstått ett professionellt språk som stödjer samsyn och förståelse. De medverkande huvudmännen ser också en mer medveten undervisning om hållbarhetsfrågor som i högre utsträckning tar barnens egna tankar som en utgångspunkt för arbetet.

HÅLLBAR FÖRSKOLA UR FORSKARNAS PERSPEKTIV

Forskargruppen har under programmets gång initierat uppdrag och följt skeendet på förskolorna genom inlämnad dokumentation, besök på förskolor och inspel på programmets seminarier. I ett av rapportens kapitel beskriver de sina iakttagelser.

Sammanfattningsvis har forskningen inom programmet visat att förändringar numera stöds av en systematisk och planerad kompetensutveckling och leder till ett holistiskt synsätt, där hållbarhet har blivit ett grundläggande värde i uppdraget. En hållbar förskola kännetecknas av en organisation som ger tid och förutsättningar för kollegialt lärande samt av att hela verksamheten inbegrips i utvecklingsarbetet – inte bara pedagogerna utan också sådant som måltider och fastighetsfrågor. Begreppet ”tillsammansskap” har genererats utifrån förhållningssättet i processerna.

Forskarna pekar också på att programmet har visat på betydelsen av att närma sig barns erfarenhetsvärld och perspektiv, vilket ger dem möjlighet att påverka. När barnen möter förskolepersonal med kompetens inom hållbarhet visar de såväl på idérikedom som förmåga att ta initiativ till förändringar.

DET FORTSATTAR ARBETET

En viktig ambition med Ifous FoU-program är att utvecklingsarbetet under de tre åren ska ge möjlighet för medverkande huvudmän att forma, eller omforma, sin organisation för att vidmakthålla och skala upp det arbete som har pågått inom ramen för programmet.

I de flesta av huvudmännens kapitel beskrivs den organisation som har skapats på hemmaplan som hållbar och att den ger en god grund för det fortsatta arbetet. Men det framgår också att organisationen behöver vidareutvecklas och involvera flera. Det gäller även det ”tillsammansskap” som har vuxit fram som ett begrepp under programmets gång. Det finns en vilja och en ambition att vidmakthålla och utöka de nätverk som har skapats. Hos en huvudman nämns till exempel en önskan om att involvera föräldrarna i högre grad i det fortsatta arbetet. Ett annat sätt att bibehålla och skala upp hållbarhetsarbetet, vilket en stadsdel nämner, skulle kunna vara att de stadsdelsförvaltningar som har ingått i programmet fortsätter sitt samarbete.

Det nämns också som viktigt att arbetet på vetenskaplig grund fortsätter i samarbete med forskare framöver. Även OMEP-skalan har varit ett viktigt verktyg som även framgent kan stödja huvudmännen i deras arbete.

DETTA ÄR FOU-PROGRAMMET HÅLLBAR FÖRSKOLA

Henrik Hamilton, process- och projektledare, Ifous

Utbildningen i förskolan ska präglas av en positiv framtidstro. Enligt förskolans läroplan (Lpfö-18) ska utbildningen lägga grunden till ett växande intresse och ansvar för en hållbar utveckling – såväl miljömässigt som ekonomisk och social. Det betyder att barnen ska ges möjlighet att utveckla kunskap om hur miljön kan värnas inför framtiden och hur rättvisa och fredliga samhällen ser ut och möjliggörs.

För att lyckas med detta behöver förskolan arbeta på många olika sätt. Vad innebär hållbar utveckling i ett förskoleperspektiv och hur kan man arbeta med hållbarhetsfrågor i praktiken i förskolan? Hur utvecklar rektorer och chefer på övergripande ledningsnivå ett ledarskap som gynnar hållbar utveckling? Vilken forskning finns inom området och vilken kunskap saknas?

Med utgångspunkt i dessa frågor samlades nio skolhuvudmän och en forskargrupp ledd av Eva Ärlemalm-Hagsér från Mälardalens universitet för att under tre år gemensamt undersöka och utveckla hållbarheten i sina förskolor.

Det övergripande syftet med FoU-programmet av varit att utveckla långsiktiga och forskningsbaserade arbetssätt så att förskolan utvecklar arbetet inom området hållbar utveckling med avsikten att stärka barns lärande och utveckling. Syftet har också varit att genom samarbete mellan förskolans yrkesverksamma och forskare låta kunskaper och erfarenheter bildade i förskolans praktik utgöra grund för gemensam kunskapsutveckling och bidra till forskningen inom området utbildning för hållbar utveckling.

Programmet har siktat på att ge svar på frågor om

- Vad kan utbildning för hållbar utveckling innebära i förskolan, och hur kan man arbeta för att hållbarhetsperspektiv ska genomsyra verksamheten?
- För att åstadkomma ett hållbart samhälle - vilken kunskap behöver börja byggas redan i förskolan, och hur kan det göras?
- Vad innebär ett hållbart ledarskap på olika nivåer i organisationen - och hur kan ett sådant uppnås?

MEDVERKANDE HUVUDMÄN

FoU-programmet Hållbar Förskola inleddes under höstterminen 2021 som en samverkan mellan Ifous, en forskargrupp koordinerad av Mälardalens universitet samt fyra kommuner, fyra stadsdelsförvaltningar (SDF) i Stockholms stad och en fristående skolhuvudman.

Bromma SDF

Enskede-Årsta-Vantörs SDF

Farsta SDF

Hässelby-Vällingby SDF

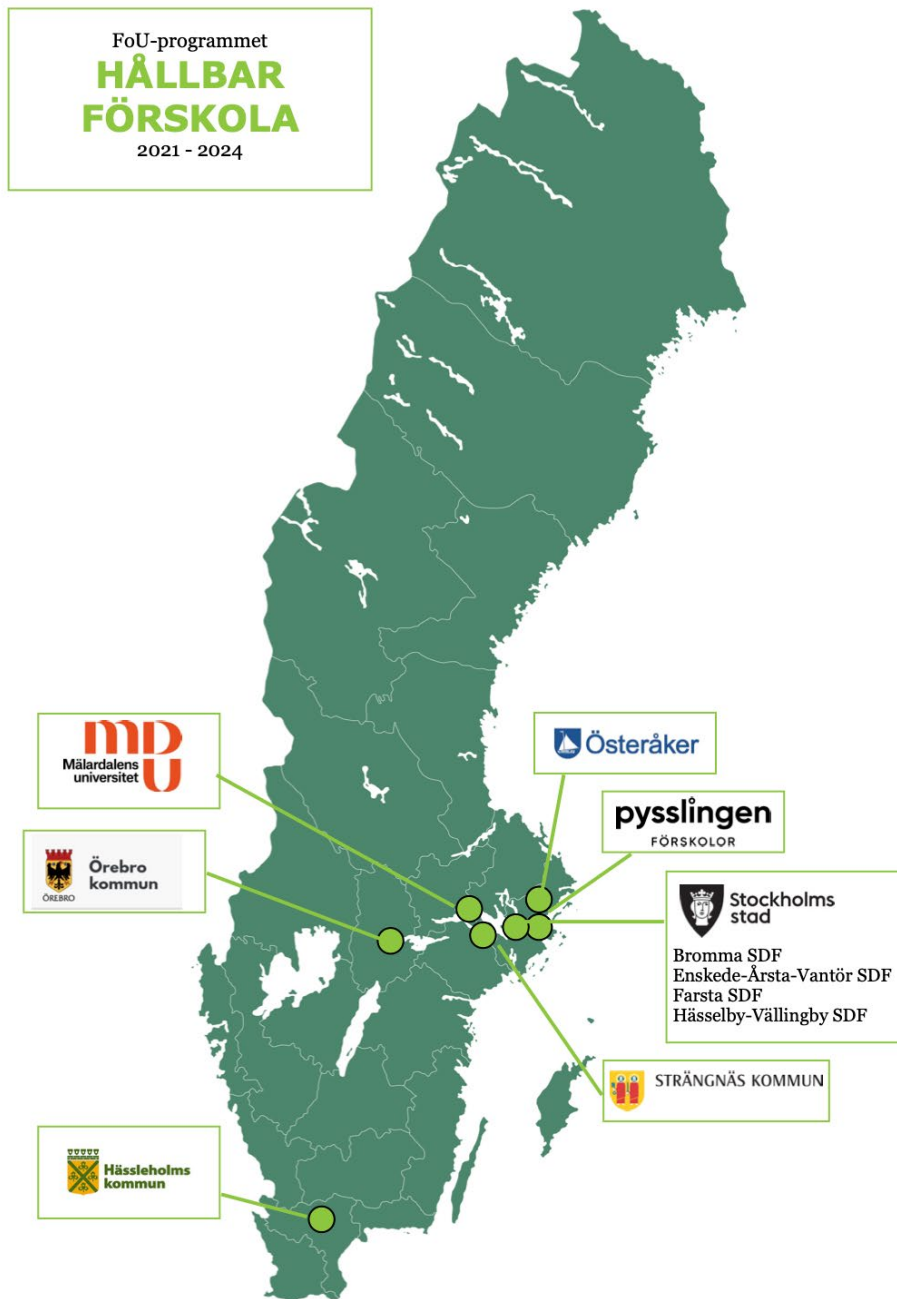
Hässelholms kommun

Pysslingen förskolor

Strängnäs kommun

Örebro kommun

Österåkers kommun

Figur 1. De medverkande huvudmännens hemvist

Antalet förskollärare, rektorer, förvaltningsledare och enheter som medverkade i programmet varierade mellan huvudmännen, men totalt har drygt 300 personer medverkat från 43 förskoleområden och 149 förskolor. En utomstående utvärdering av programmet har genomförts av Oxford Research. Deras slutrapport kommer att publiceras på Ifous hemsida.

Programmets forskargrupp

Eva Ärlemalm-Hagsér
Professor, Mälardalens universitet

Ingrid Engdahl
Docent, Svenska OMEP

Ingrid Pramling Samuelsson
Professor, Göteborgs universitet

Vetenskaplig ledare för programmet har varit professor Eva Ärlemalm-Hagsér. I FoU-programmets forskargrupp har även docent Ingrid Engdahl och professor Ingrid Pramling Samuelsson ingått. Under programmets två första år medverkande även en doktorand (Simon Sjölund) från Mälardalens universitet för att samla in data för en avhandling om samverkan mellan akademi och skolhuvudmän. I detta syfte spelades ett antal seminarier, styrgrupps- och processledarmöten in.

Läs avhandlingen [här](#).

PROGRAMMETS ORGANISATION OCH UPPBYGGNAD

En framgångsrik princip som Ifous FoU-program vilar på är att alla nivåer i styrkedjan (skol- eller verksamhetschefer, rektorer och förskollärare) medverkar aktivt i programmet.

Styrgrupp

Programmet leddes av en styrgrupp bestående av en representant från varje medverkande huvudman, Ifous process- och projektledare och forskargruppens vetenskapliga ledare. Styrgruppens uppgift var inte bara att stå för strategisk ledning och styra innehållet mot de uppsatta programmålen, utan också att vara ett lärande nätverk för ledare.

Lokal processledargrupp

Varje huvudman utsåg också en eller två lokala processledare. Dessa var ansvariga för att koordinera, driva och administrera arbetet på hemmaplan. Majoriteten av dessa var verksamhetscontrollers eller utvecklingsledare på förvaltningsnivå, men även rektorer och verksamhetschefer ingick i den lokala processledargruppen. Vid processledarmöten medverkade också representanter för forskargruppen och process- och projektledaren från Ifous.

Utvecklingsgrupper

Varje huvudman har utsett lokala utvecklingsgrupper bestående av rektor och förskollärare. Antalet utvecklingsgrupper har varierat mellan huvudmännen, men sammanlagt har 31 utvecklingsgrupper ingått i programmet. På hemmaplan har dessa drivit ett utvecklingsarbete för ökad hållbarhet. Samtliga utvecklingsgrupper har mötts under ett seminarium per termin, där de har fått inspel från forskare på vetenskaplig grund och byggt nätverk med kollegor från andra medverkande huvudmän.

PROGRAMMETS STÖDFUNKTIONER

Utvecklingsseminarier för alla

Under programmets gång har sju seminarier för alla medverkande genomförts, fördelat på ett tvådagars seminarium per termin. Innehållet i dessa har dels varit inspel på vetenskaplig grund, både från programmets forskargrupp och externa föreläsare, dels ett kollegialt lärande mellan de medverkande. Programmets medverkande har varit indelade i fasta grupper under de tre åren.

På seminarierna har även inlämningsuppgifter till forskningsinsatsen presenterats och dessa har deltagarna i efterhand fått återkoppling på av forskargruppen.

Programmet inleddes under pandemiåren vilket ledde till att de två första utvecklingsseminarierna genomfördes digitalt.

Utvecklingsseminarier för ledare

Under programmets gång har sju seminarier för alla ledare genomförts (en dag per termin). Innehållet i dessa har varit inspel på vetenskaplig grund med fokus på det hållbara ledarskapet. Av dessa ledarseminarier har fyra genomförts digitalt och tre fysiskt.

Processledarmöten

Sammanlagt har programmet innehållit 22 processledarmöten. Vid dessa har processledarna fått lyfta utmaningar och styrkor i sitt arbete för att stödja varandra i arbetet på hemmaplan. De har också fått ge respons på programmets innehåll och på det planerade innehållet på kommande seminarier.

Av dessa möten har 13 genomförts fysiskt, då de ägt rum i anslutning till seminarier, och nio digitalt däremellan.

Processledarmöten har letts av Ifocus process- och projektledare och representanter från forskargruppen har medverkat vid samtliga dessa möten.

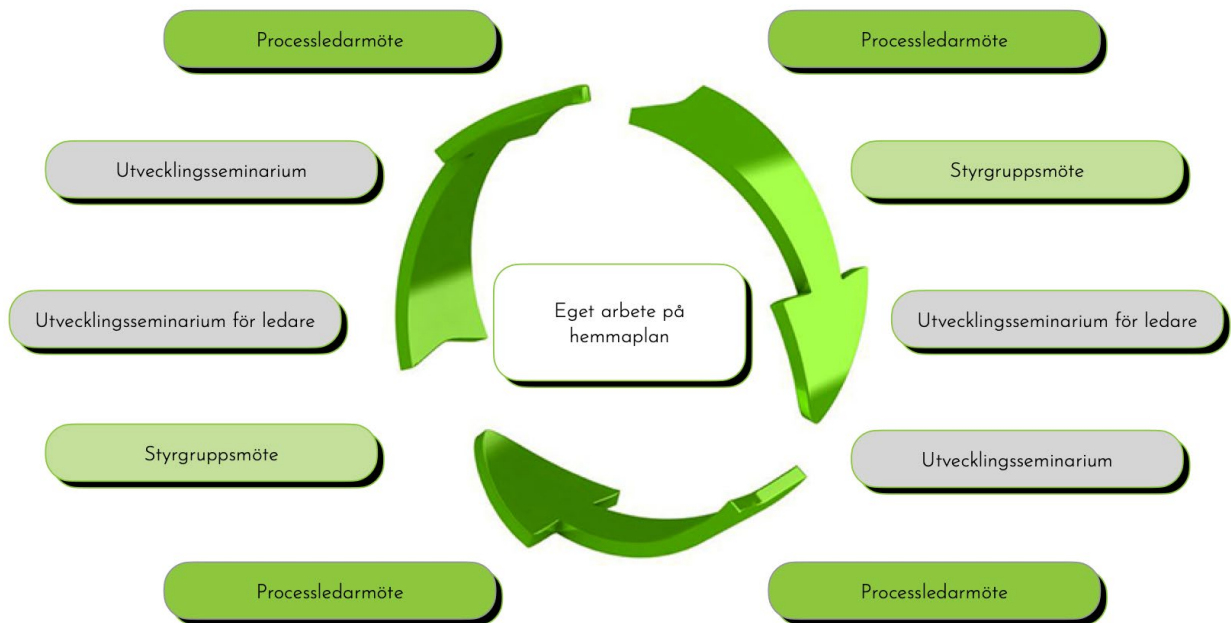
Vid två tillfällen under programmets sista år har processledargruppen haft möte tillsammans med programmets styrgrupp för att planera det fortsatta arbetet på huvudmännens hemmaplaner.

Styrgruppsmöten

Vid 19 tillfällen har programmets styrgrupp mötts. I likhet med processledargruppens möten har dessa möten varierat mellan fem fysiska möten i anslutning till seminarier och 14 digitala möten. Samtliga möten har letts av styrgruppens ordförande, som har utsetts på årlig basis.

I inledningen av programmet (augusti 2021) upprättade styrgruppen en så kallad verksamhetslogik inför programmets genomförande (se bilaga 2).

Styrgruppens möten har planerats av dess ordförande i samarbete med Ifocus process- och projektledare.

ifous

Figur 2. Årshjul Ifous FoU-program

STÖD OCH DATAINSAMLING

Ett antal uppdrag till de medverkande har getts under programmets gång. Dessa har fungerat som ett stöd för utvecklingsarbetet, men också varit underlag för forskningsinsatsen.

Uppdragen har oftast initierats av forskargruppen och förslagen har sedan presenterats för styrgruppen för beslut om genomförande. De har sedan formats gemensamt av forskargrupp, styrgrupp och processledargrupp för att fördjupa kunskaperna och leda arbetet vidare.

Data från uppdragen har samlats in, analyserats och gett underlag till i dagsläget sex vetenskapliga artiklar. De uppdrag som de medverkande har genomfört beskrivs här.

Vt 2021

En nollpunktmätning gjordes inför FoU-programmets start genom en inledande enkät till medverkande förskollärare. Syftet var att få veta hur förskolorna arbetade med hållbar utveckling innan programmet startade.

Ht 2021

En kartläggning med hjälp av OMEP-skalan (se bilaga 1) genomfördes på de olika enheterna. Resultatet utgjorde en grund för att utifrån styrkor och svagheter besluta om ett (eller flera) utvecklingsområden att arbeta med inom respektive förskola.

Reflektioner över de områden som hade skattats högst respektive lägst av förskollärarna i kartläggningen lämnades in till forskargruppen. Rektor fick i uppdrag att göra en egen analys av arbetslagens skattningar.

Vt 2022

Förskollärarna samtalade med barnen för att fånga deras tankar om hållbarhetsarbetet. Tre exempel transkriberades och lämnades in till forskargruppen.

Ht 2022

Utifrån inspel på seminariet våren 2022 valde varje förskola ett tematiskt arbete. Vid två tillfällen reflekterade utvecklingsgrupperna över arbetet. I samtalen ingick rektor och förskollärare. Dessa samtal transkriberades och lämnades in till forskargruppen.

Rektorer/processledare och styrgrupp reflekterade över de ledarhandlingar som de genomförde för att stödja transformationen mot hållbarhet. Även dessa sammanställdes och lämnades in som underlag för analys av arbetet.

Vt 2023

Eftersom forskargruppen noterade under programmets gång att många förskolor hade använt sig av bok-samtal som metod för hållbarhetsarbetet, föreslog de att de medverkande förskollärarna skulle fortsätta genomföra sådana samtal i små grupper av barn. Även dessa samtal spelades in, transkriberades och analyserades.

Ht 2023

Exempel på dokumentation från temaarbeten med hållbarhetsfokus lämnades också in till forskargruppen, som analyserade dem.

Varje medverkande huvudman fick besök av en representant för forskargruppen. Denna besökte då två förskolor och genomförde intervjuer med en rektor och två medverkande förskollärare per huvudman.

De medverkande uppmuntrades även att frivilligt lämna in exempel på tematiska arbeten, ämnade för en planerad populärvetenskaplig publikation. Syftet med denna är att sprida goda exempel från arbetet i programmet och inspirera andra förskolor att utveckla undervisningen om hållbarhet.

Vt 2024

För att kunna fånga upp barnens förändrade kunskande under programmets gång genomförde förskollärarna samtal med barn utifrån bilder.

Tre samtal med barn i åldrarna 4–6 år transkriberades och lämnades in till forskargruppen. Motivet till detta urval var att dessa hade gått i förskola under hela programmets gång, och på så sätt haft en möjlighet att påverkas av programmet.

Förskolorna fick även i uppdrag att på nytt genomföra en skattning med hjälp av OMEP-skalan, och reflektera över skillnader jämfört med resultaten från den inledande kartläggningen.

De medverkande förskollärarna och rektorerna svarade på en avslutande enkät med liknande frågor som i den inledande enkäten. Även detta syftade till att fånga de förändringar som hade skett inom programmets ramar.

Alla medverkande i programmet uppmuntrades också att ge synpunkter inför en kommande revidering av OMEP-skalan.

En av de bilder som användes vid barnsamtalen (Källa: OMEP/Anna-Karin Engberg)

AVSNITT 1: FORSKARGRUPPENS ANALYS

HÅLLBAR FÖRSKOLA UR ETT FORSKNINGSPERSPEKTIV

Eva Ärlemalm-Hagsér, professor, Mälardalens universitet
Ingrid Pramling Samuelsson, professor, Göteborgs universitet
Ingrid Engdahl, docent, Svenska OMEP

Förskolan har en avgörande roll i arbetet för hållbarhet. Det innebär att förskolan är en viktig arena för barnen att lära om och för en hållbar utveckling. I Läroplan för förskolan, Lpfö 18 (Skolverket, 2018) ingår hållbar utveckling som en viktig del både i värdegrunden och i de avsnitt som beskriver förskolans uppdrag, mål och riktlinjer. Det finns en lång tradition av att arbeta med frågor kopplade till natur och miljö i förskolan, men genom de nya skrivningarna 2018 vidgades uppdraget till att även omfatta en utbildning för hållbar utveckling. Arbetet med hållbar utveckling i förskolan behöver därmed tydliggöras och förankras i en forskningsbas. Tidigare forskning (Davis & Elliott, 2014; Elliott m.fl., 2020) har visat att det finns ett behov av ökad kunskap om hur förskolan kan arbeta med att organisera och leda utbildning och undervisning som handlar om lärande för hållbarhet, med utgångspunkt i ledarskaps-, kunskaps- och praktikutveckling.

En viktig aspekt av att arbeta med hållbar utveckling i förskolan, som har lyfts av flera forskare (Davis, 2009; Engdahl, 2015; Pramling Samuelsson, 2011), är att utmana rådande föreställningar om hållbarhet. Det handlar om att synliggöra och ifrågasätta nuvarande praktiker eller kunskapsinnehåll som skapar och vidmakthåller ohållbara, ojämlika och ojämsställda strukturer och handlingssätt (Elliott m.fl., 2020). Förskolans utbildning och undervisning behöver transformeras mot hållbarhet. För att få till stånd en förändring krävs kunnig förskolepersonal som vill utforska och utmana sin egen praktik. I detta ingår att engagera barn och deras familjer i de nödvändiga förändringarna genom att barn ges inflytande och att deras handlingskompetens stöds (Hedefalk, 2014; Ärlemalm-Hagsér, 2013).

Mot denna bakgrund har vi deltagit som forskare i programmet Hållbar förskola. Vårt uppdrag i programmet har varit att dels bistå med utvecklingsstöd och vetenskapliga studier inom området hållbar utveckling, dels genomföra en forskningsinsats tillsammans med deltagarna och Ifous. Vi har även bevakat att utvecklingsinsatserna tar avstamp i befintlig forskning och gett stöd till processledarna.

I programmet har vi använt flera olika teoretiska utgångspunkter för delstudiernas design och för analys av insamlade data, såsom socio-kulturella teorier, ett kritiskt hållbarhetsperspektiv och kommunikations- och språkteorier. I de flesta uppdragen är det kommunikation och språk som är i fokus, då förskolans personal tillsammans med barnen pekar ut olika begrepp och fenomen i barns omvärld, vilket i sin tur påverkar vad barn har möjlighet att lära sig. Här innebär det både att fokusera på innehållet i kommunikationen och hur den tar sig uttryck, det vill säga hur det innehåll som kommuniceras ser ut från barns perspektiv, hur personal möter barns perspektiv och hur de lyckas utmana barnen att utveckla sina tankar och idéer om olika aspekter av hållbarhet (Sommer, Pramling Samuelsson & Hundeide, 2011).

Den praktiknära forskningen inom programmets ramar har en kvalitativ forskningsdesign med inslag av kvantitativa studier. Den har genomförts i flera olika former och delstudier, till exempel digitala enkätstudier med fasta och öppna frågor om utbildning och undervisning för hållbarhet, skriftliga enkäter, kartläggningar med hjälp av OMEP:s skala för hållbarhet i förskolan (OMEP, 2020), fokusgrupper om planerade och pågående teman och projekt, transkriberade barnsamtal samt bok- och bildsamtal, dokumentationer om hållbar utveckling, intervjuer med förskollärare och rektorer samt kartläggning av rektors ledarhandlingar, se faktaruta.

Uppdrag och insamlad data inom programmet Hållbar förskola

1. Våren 2021: Forskarna genomförde en kartläggning (digital enkät till förskollärarna) av läget ute i förskolorna, för att se hur de i början av programmet såg på utbildningen, undervisningen och miljön kopplat till hållbarhet och nya skrivningar i läroplanen.
2. Hösten 2021: Förskolorna genomförde en kartläggning med hjälp av OMEP:s skala för hållbarhet i förskolan.
3. Våren 2022: Förskollärarna genomförde strukturerade barnsamtal, efter genomförd undervisning om hållbarhet, och transkriberade dessa.
4. Hösten 2022: Med tre månaders mellanrum träffades grupper av förskollärare på hemmaplan för att diskutera och reflektera över de teman de arbetar med inom hållbarhet. Samtalen spelades in och transkriberades.
5. Hösten 2022: Rektorerna dokumenterade sina ledarhandlingar skriftligt och beskrev hur dessa har bidragit till utvecklingen mot en hållbar förskola.
6. Hösten 2023: Intervjuer på plats gjordes med nio rektorer och 18 förskollärare om utbildning för hållbar utveckling och om ledarskap.
7. Hösten 2023: Dokumentationer om utbildning och undervisning för hållbarhet valdes ut och lämnades till forskarna.
8. Hösten 2023: Förskollärarna genomförde boksamtal om hållbarhet utifrån en egenvald bok.
9. Våren 2024: En avslutande digital enkät skickades ut till förskollärare och rektorer för att se utvecklingen under programmet.
10. Våren 2024: Förskollärarna genomförde en ny omgång barnsamtal med 4-5-åringarna med öppna frågor, denna gång med utgångspunkt i fem olika bilder av olika dimensioner av hållbarhet.
11. Hösten 2024: Förskolorna genomförde i slutet av programmet nya skattningar med hjälp av OMEP:s skala för hållbarhet.

I det här kapitlet går vi igenom resultatet av forskningen utifrån fem forskningsfrågor. För en mer detaljerad presentation av de olika delstudierna hänvisas till respektive artikel (se referenslistan).

1. Vilken vetenskaplig grund och vilka exempel på beprövad erfarenhet framträder i förskolornas arbete med hållbarhet?
2. Vilka arbetsätt och vilket innehåll blir synligt i ledningens och förskolepersonalens genererade data/beskrivningar av arbetet med lärande för hållbarhet i förskolan?
3. Hur ser kommunikationen ut mellan barn och vuxna och mellan barn? Vilken delaktighet och inflytande ges barnen i utbildningen och undervisningen om och för hållbarhet?
4. Hur arbetar ledningen och förskolepersonalen på olika nivåer i organisationen med ledarskap och inflytande i arbetet med hållbarhet i förskolan? Vad innebär ett ledarskap för hållbarhet?
5. Vilken utveckling i barns kunnande om och förtroenhet med hållbar utveckling framträder under FoU-programmets gång?

1. VILKEN VETENSKAPLIG GRUND OCH VILKA EXEMPEL PÅ BEPRÖVAD ERFARENHET FRAMTRÄDER I FÖRSKOLORNAS ARBETE MED HÅLLBARHET?

En viktig fråga för oss forskare var hur de deltagande förskollärarna och rektorerna beskrev sina motiv för hållbarhet som kunskapsområde och hur de omsatte denna kunskap i förskolans praktik. För att få klarhet i detta konstruerades nedan beskrivna studier, dels en enkät, dels de deltagandes arbete med OMEP-skalan.

Motiv för att arbeta med hållbar utveckling

I den första enkäten våren 2021 fick förskollärarna frågan: Vad ser du som de viktigaste motiven till att undervisa om hållbar utveckling i förskolan? I förskollärarnas beskrivningar framträdde en bredd av motiv gällande varför det är viktigt att undervisa om hållbar utveckling i förskolan (Ärlemalm-Hagsér, m.fl. 2023):

- att motverka ohållbara livsstilar
- att följa styrdokumentet
- att ta ansvar för en hållbar nutid och framtid
- att rusta barn för framtiden.

I svaren rådde konsensus om att utbildning för hållbarhet som innehåll och pedagogik måste börja redan i förskolan. I enkäten ställdes också frågor om hur utbildning, undervisning och miljö kopplat till hållbar utveckling hade förändrats efter läroplansförändringen 2018. Svaren visade att förskollärarna kopplade undervisning för hållbarhet till en vetenskaplig grund som kännetecknas av ett kritiskt och transformativt perspektiv som innebär att förändring är nödvändigt, liksom av en tilltro till barns delaktighet och inflytande i undervisningen. Det förekommer att förskollärarna kopplar denna grund till barns aktörskap och att utbildningen ska vara konkret och handlingsinriktad genom att förändra ohållbara rutiner och traditioner. Detta pekar mot en förändring i tankesätt, där en ohållbar livsstil ifrågasätts och där barn ses som viktiga aktörer med rätt att vara delaktiga och ha inflytande. Förskollärarna i studien formulerade också inledningsvis ett behov av mer kunskap om utbildning för hållbar utveckling. Deras syn på undervisning för hållbarhet utgjorde exempel på både business as usual och på behovet av nya dimensioner för praktiken.

I den avslutande enkäten våren 2024 följdes detta upp genom frågan: Varför ska förskolan arbeta med hållbar utveckling? Förskollärarna beskrev delvis samma motiv som i programmets inledning, att rusta barn med kunskap för framtiden och ge dem ett hållbarhetstänk. Likaså var utsagor som ”Barnen är vår framtid” och ”Vi måste ge barnen framtidstro” fortsatt frekventa. Det handlade både om att man som vuxen sätter sig in i frågor om hållbar utveckling och nödvändigheten av att arbeta med detta perspektiv med barnen under barnens förskoletid. Däremot var det endast få förskollärare som motiverade satsningarna pragmatiskt med hänvisning till läroplanen (Skolverket, 2018), barnkonventionen (FN, 1989) och de globala målen (FN, 2015). Kommentarer om att det handlar om att motverka ohållbara livsstilar hade i slutenkäten har utvecklats till en nödvändighet att genomföra förändringar. Så här skrev några förskollärare mot slutet av programmet om motiven för utbildning för hållbarhet:

”Vi kan inte fortsätta att leva som vi gör. Det handlar om att få barnen att förstå, skapa erfarenheter och att bära med sig sina kunskaper när de blir vuxna.”

”Det är för att vi alla måste få en förståelse för hur viktigt det är att vi lämnar efter oss ett jordklot som människorna som kommer efter oss kan leva på. Ett jordklot som inte är förorenat, ett friskt hav som inte är utfiskat eller är fyllt med skräp och att det livsviktiga vattnet går att dricka.”

”Om vi har som mål att barnen ska kunna bli medborgare i ett demokratiskt samhälle behöver vi börja tidigt med att stärka barnens tillit till den egna förmågan, känslan av att jag blir lyssnad till, att jag har möjlighet att påverka min vardag och beslut som påverkar mig samt att jag kan lyssna till andra och sätta mig in i andras situation och tankar.”

Kartläggning av utbildning och undervisning

Hösten 2021 genomfördes en självskattning av förskolornas utbildning och undervisning för hållbarhet med hjälp av OMEP:s skala för hållbarhet i förskolan (OMEP, 2020). Syftet var att dels synliggöra hur arbetet med hållbarhet förstods, dels bredda kunskapen om hållbar utveckling och utmana förskollärarna att få syn på att hållbarhet innefattar många olika dimensioner. Förskolepersonalen använde sig av OMEP-skalan, ett verktyg där hållbarhet lyfts fram utifrån de tre dimensionerna av hållbarhet: ekologisk/miljömässig, ekonomisk och social/kulturell.

De deltagande förskollärarna fick i uppgift att skatta sin förskoleverksamhet i förhållande till hur de arbetar med dessa olika dimensioner av hållbarhet. Skattningen gjordes med hjälp av kvalitetsindikatorer i olika steg: otillräcklig, minimal, god, och utmärkt. De individuella skattningarna diskuterades sedan i arbetslaget för en gemensam kvalitetsbedömning och därefter med rektor. Den forskningsdata som samlades in utgjorde en bearbetning av deltagarnas skattningar. De fick ange vad de bedömt som bäst (fungerade väl) respektive sämst (inte fungerade tillfredsställande) i undervisningen och utbildningen för hållbarhet. Deras formuleringar analyserades både kvalitativt, med beskrivande exempel från praktiken, och kvantitativt.

I analysen var tre resultat framträdande: Området Budgetfrågor och pengar skattades väldigt lågt, medan området Representationer i böcker, bilder, leksaker m.m. skattades som att de ofta arbetade med detta.

Likaså skattades området Om naturen högt (Engdahl m.fl., 2021, 2024). Förskollärare skrev å ena sidan att de inte inkluderade barn i några ekonomiska beslut, särskilt om de arbetade med de yngsta barnen. Å andra sidan rapporterades ett aktivt förhållningssätt för att främja inkluderande och demokratiska värderingar och för att motverka diskriminerande attityder och beteenden. Den höga skattningen inom miljödimensionen stämmer väl överens med tidigare svenska studier (Engdahl m.fl., 2021; Ärlemalm-Hagsér & Sundberg, 2016) som har pekat ut natur, växter och djur som prioriterat innehåll i förskolan.

I den kvantitativa bedömningen var det intressant att se att för flera innehållsområden var antalet höga skattningar (god eller utmärkt) respektive låga (otillräcklig eller minimum) ungefär lika många. Detta gäller till exempel Förskolan och naturen, Hälsosam miljö, Social och kulturell mångfald samt Samverkan med det omgivande samhället (Engdahl m.fl., 2024). Dessa svar kan förstås som ambivalenta, dels för att förskollärarna vid denna skattning inte associerade dessa områden med hållbarhet, dels för att förskollärarna kommenterade att det inte gavs tillräckligt med eftertanke och utrymme för barns aktörskap inom dessa områden när de togs upp i undervisningen.

I slutet av programmet (2024) genomfördes en ny skattning med hjälp av OMEP-skalan. Den visade att en utveckling och fördjupning av arbetet i verksamheten hade skett inom den ekonomiska dimensionen, som skattades som det område där mest förändrats. Detta med en reservation, det var fortfarande vanligt att inte ta upp området Budgetfrågor och pengar i sin undervisning. Satsningar inom den sociala och kulturella dimensionen framträdde främst när det gäller Samverkan med det omgivande samhället, ett område som skattades lågt (otillräcklig) i början av programmet på grund av den pågående pandemin. Samtidigt var det många som angav att de hade satsat minst inom området Samverkan med det omgivande samhället, inklusive de globala frågorna. En annan faktor som kan ha påverkat dessa svar var att omkring hälften av svaren kom från förskollärare som arbetar med de yngsta barnen (1–3 år). När det gäller den ekologiska/miljömässiga dimensionen var det en mindre grupp som uppgav att de hade utvecklat denna dimension mest.

Förskollärarnas svar tyder på att de var nöjda med den undervisning som genomförs inom områdena som har med natur och miljö att göra. Värdet av att kartlägga utbildningen och undervisningen för hållbarhet med hjälp av OMEP-skalan beskrevs så här av en deltagare:

”Skattningen har också varit givande då vi fått oss en bild av vad vi gör men även vad vi behöver utveckla. Den har gjort att vi utmanat oss i de ämnen som vi tyckt varit lite svåra, det har också lett till utveckling och lärande för mig, mina kollegor, barnen samt hela förskolan och även utanför förskolan.”

En breddad och fördjupad kunskapsgrund

Kunskapsutvecklingen under programmet har dominerats av breddningen och fördjupningen av innebörden av begreppet hållbar utveckling. Det som nämndes särskilt var en utvecklad förståelse för de tre olika dimensionerna social, miljömässig och ekonomisk. Arbetet med OMEP-skalan angavs som ett användbart verktyg. Introduktionen till lekresponsiv undervisning och betoningen av lekens betydelse i undervisningen för hållbar utveckling, liksom de olika formerna av barnsamtal, är andra vanliga exempel på viktig ny kunskap som har påverkat denna breddning av förståelse av hållbarhet. Kopplat till en vetenskaplig grund beskriver förskollärarna att de har utvecklat ny insikt om hur viktigt det är att lita till barnens förmåga att komma på idéer och lösningar och att bygga undervisningen på barns delaktighet och inflytande. Här anges forskningen och föreläsningarna i programmet som starkt bidragande. Detta har resulterat i att många har lyft fram en högre medvetenhet och förståelse för behovet att göra skillnad och att via små steg kunna införa ett transformativt arbetssätt.

I slutenkäten våren 2024 ställdes frågorna: Vad är det viktigaste du har lärt dig i programmet och vad har bidragit till ditt förändrade kunnande? Som viktig kunskap angav flera förskollärare nya insikter och ny medvetenhet om vad det egentligen innebär att arbeta med hållbar utveckling, att det innefattar så många olika områden. De beskrev att de nu också hade fått en fördjupad kunskap om de olika dimensionerna och om FN:s globala mål, liksom om behovet att arbeta för att barn ska vara delaktiga och uppleva att deras åsikter räknas och att de kan påverka.

”Det viktigaste för mig under detta program har varit att förstå att vårt förhållningssätt kopplat till barnens nyfikenhet och kopplat till det hållbara som vi möter på förskolan ska, tillsammans med en positiv framtidstro, prägla förskolans verksamhet.”

Programmets föreläsningar och värdet av att återkommande träffas i mindre grupper och diskutera hur man kan utforma undervisningen för hållbar utveckling lyftes också fram, liksom de olika metoder som kan användas, såsom lekresponsiv undervisning, samtalen mellan förskollärare och barn, deliberativa samtal och kartläggningar:

”Jag har även lärt mig hur viktigt det är att vi vuxna förmedlar hopp om framtiden och att vi kan göra skillnad här och nu för vår framtid. Vi kan faktiskt fläta in detta i hela vår verksamhet och att det mer handlar om att vi i arbetslaget skapar ett gemensamt förhållningssätt som främjar hållbar utveckling.”

2. VILKA ARBETSSÄTT OCH VILKET INNEHÅLL BLIR SYNLIGT I LEDNINGENS OCH FÖRSKOLEPERSONALENS GENERERADE DATA/BESKRIVNINGAR AV ARBETET MED LÄRANDE FÖR HÅLLBARHET I FÖRSKOLAN?

Denna forskningsfråga hade fokus på arbetssätt och innehåll, eftersom syftet var att studera hållbarhet utifrån vad deltagarna beskrev om sina verksamheter. Samtidigt gavs deltagarna möjlighet att prova och reflektera över olika arbetssätt och innehåll för att utveckla och fördjupa sin kunskap och kompetens.

Förskollärarnas berättelser om olika arbetssätt

Under hösten 2022 samlades förskollärarna två gånger i fokusgrupper på hemmaplan för att diskutera och reflektera över arbetssätt och innehåll i undervisningen för hållbar utveckling. De första samtalen dominerades av vardagens organisering, hur man får till undervisningen. Där framkom det att undervisning i mindre grupper eftersträvades. Under de första samtalen i oktober låg fokus på ett uppstartsarbete med hållbar utveckling. Det var vanligt att man under en introduktionsperiod fortsatte med temat från våren eller arbetade med sommaruppdrag, där man observerade och lyssnade in barnen i avvaktan på beslut om innehållet i teman eller projekt för hösten. Behovet av tid för gemensam reflektion för att tillsammans utveckla förståelser var framträdande i det första fokusgruppsamtalet.

Det andra fokusgruppsamtalet i december/januari dominerades av samtal om innehåll. Flera förskolor arbetade då med fördjupande aspekter av hållbarhet, där teman/projekt som ”En värld full av liv”, ”Mänskliga rättigheter och naturens rättigheter”, ”De globala målen”, ”Utforskande i en hållbar natur”, ”Varifrån kommer maten?” och ”Barnens fantasi och föreställningsförmåga” visade på förändringar i synen på vad arbetet med hållbarhet kan vara i förskolan. Vad gällde arbetssättet reflekterade förskollärarna under den andra samtalsomgången över hur man kan åstadkomma en balans mellan barnens tankar och idéer och de vuxnas planering utifrån läroplansmål. Det handlade om att välja ett innehåll som barnen kunde utveckla ett kunnande om, samtidigt som de vuxna skulle kunna möta dem i deras intressen och perspektiv.

Under FoU-programmet har kartläggningar med hjälp av OMEP-skalan (2020) varit en återkommande arbetsmetod och den har även använts av förskolor hos de deltagande huvudmännen som inte har ingått i programmet. I kartläggningarna har både innehåll och arbetssätt synliggjorts, dels i form av vilka innehållsområden som fokuserades, dels i vilken utsträckning barn gavs möjlighet till delaktighet och inflytande. Det framgick även hur förskolan samverkade med familjer och det omgivande samhället.

Dokumentationer av undervisningen beskrevs som ett etablerat arbetssätt av de deltagande förskollärarna. Detta resulterade i en uppgift under våren 2023, där de ombads att skicka in dokumentationer av sitt arbete med hållbarhet. 121 sådana skickades in, som speglade både digitala och analoga former av dokumentation i form av texter, bilder och fotografier, dokumentationsvägg, barns skapande, tankekartor, film och bildspel och utställningar i rummet. Analysen visade att digitala plattformar ofta användes för att följa process och utveckling av det arbete som skedde på förskolorna. Den synliggjorde också att syftet med att dokumentera varierade, från att beskriva en händelse till att beskriva ett pågående arbete för att tolka, analysera, reflektera, utforska eller utveckla arbetet inom personalgruppen och för att sprida innehållet till

barnens familjer. Vidare visade dokumentationen att lärloggar ofta används i kommunikation med föräldrar och i förskolans kvalitetsarbete.

Vi såg att dokumentation som arbetssätt underlättade för att transformera praktisk handling inom området hållbar utveckling till åskådlig redogörelse, tillgänglig för reflektion och för kunskaps- och kompetensutveckling. Dokumentationen inom programmet utgjorde en färgrik palett, där barns möjlighet till utforskande och lärande om hållbarhet framträdde och där delar av dokumentationen utgjorde underlag för att följa barnens och barngruppens förändrade kunnande.

Rektorers beskrivning av arbetssätt och innehåll

Hösten 2022, när halva tiden hade gått, dokumenterade rektorerna med hjälp av lärloggar sina ledarhandlingar för att se hur de hade närmat sig arbetssätt och innehåll i programmet. Inledningsvis låg fokus på att bygga en hållbar organisation för genomförandet av programmet och för framtiden. De omorganisationer som beskrevs hade lett till nya former av möten och nätverk.

Ett bärande inslag i ledarnas arbetssätt var också att arbeta med spridning och att kommunens alla förskolor blev delaktiga i det arbete som initierades inom Hållbar förskola. Här hade OMEP-skalan ofta använts initialt. Utifrån skattningarna hade ett flertal rektorer uppmuntrat till arbete inom den sociala dimensionen kopplat till FN:s barnkonvention och till temaarbeten inom den ekonomiska dimensionen. En strategisk satsning handlade om att organisera för fortbildning för all personal. Flera rektorer hade valt att låta förskollärare som deltog i programmet hålla i möten och nätverk för kunskapsspridning om hållbar utveckling.

Innehållsligt beskrev rektorerna att de hade sträckt sig bortom den pedagogiska personalen och anordnat kompetensutveckling om hållbarhet även för köks- och städpersonal samt inrättat nätverksmöten för dem. Ledarna övervakade el och övrig konsumtion i syfte att spara resurser. Ett gemensamt innehåll var en hållbar måltidsplanering och organisation för att minska matsvinnet. En vanlig målsättning var att alla avdelningar/förskolor skulle arbeta med källsortering.

Innehållet i undervisningen med barnen

Våren 2022 genomförde förskollärarna barnsamtal. Uppgiften handlade om att genomföra öppna samtal med barn om hållbar utveckling, kopplat till ett tema som de hade arbetat med i undervisningen. Samtalen analyserades utifrån det innehåll förskollärarna hade fokuserat på med barnen, vilket gav exempel på vilka innehåll de hade arbetat med i praktiken. Totalt var analysen grundad på 460 utsagor om innehållet i de transkriberade samtalen.

Resultaten tyder på att man å ena sidan arbetade med ett innehåll som var tydligt relaterat till läroplanen för förskolan, å andra sidan knöt man an till ett nytt gemensamt innehåll som relaterade till FN:s mål för hållbar utveckling (SDG 4.7) om hållbara livsstilar och mänskliga rättigheter (Pramling Samuelsson m.fl., 2024a). Hållbarhet framträdde som en lång process, grundad i situationens allvar samt i förändrad policy och handlingskompetens.

Resultatet ovan ska ses i relation till programmets första delstudie som genomfördes våren 2021 (Engdahl m.fl., 2021), där 153 förskollärare (svarsfrekvens 76,5 procent) svarade på frågorna:

1. På vilka sätt återspeglas utbildning för hållbar utveckling i förskolans miljö? Har du gjort några ändringar efter revideringen av förskolans läroplan?
2. Hur syns uppdraget om hållbar utveckling i utbildningen på din förskola?
3. Ge några exempel på teman eller projekt med undervisningsmål riktade mot hållbar utveckling som har initierats av barnen eller av personalen.

Mot bakgrund av de nya skrivningarna om hållbar utveckling i Lpfö 18, (Skolverket, 2018) undersöktes förskolläraernas förståelse av begreppet hållbarhet och deras anpassning till läroplanen. Analysen resulterade i fyra teman:

1. Behov av mer kunskap om hållbar utveckling
2. Business as usual, det vill säga att förskollärarna gjorde det de hade gjort tidigare, men kallade det hållbarhet
3. Förändringar i miljön
4. Transformativ förändring, som handlade om att de såg behovet av att tänka om och tänka nytt.

De traditionella teman om djur, växter och naturens kretslopp behövde sättas in i en ny ram, med ambitionen att utveckla arbetet för en hållbar utveckling. Ett utforskande om djur och natur behövde kompletteras med de förändrade förutsättningarna för allt liv på jorden, exempelvis förlusten av biologisk mångfald. Konkreta åtgärder genomfördes, som att bygga insekshotell. Teman inom utbildningen är möjliga att relatera till komplexiteten i hållbar utveckling och förskollärarna beskrev en villighet att arbeta med de komplexa och svåra frågor som mänskligheten står inför. Välutbildade förskollärare med en medvetenhet om hur brådskande situationen är och en ambition att inkludera hållbarhet i sitt arbete med barnen, kan ses som avgörande förutsättningar för en framgångsrik omorientering mot hållbarhet (Engdahl m.fl., 2021)

Sammanfattningsvis framträder att förskollärare och rektorer inom programmet har utvecklat ny kunskap om arbetsätt och innehåll kopplat till hållbarhet i förskolorna. Intervjuerna under hösten 2023 visade att deltagarna genom reflektion, både självständigt och tillsammans med kollegor, har arbetat med att förändra sin praktik med hjälp av olika arbetsätt och innehåll där barnen och deras familjer inkluderats.

BARN UT? VILKEN DELAKTIGHET OCH INFLYTANDE GES BARNEN I UTBILDNINGEN OCH UNDERVISNINGEN OM OCH FÖR HÅLLBARHET?

En ytterligare forskningsfråga var hur kommunikationen om hållbarhet framträdde och om barn gavs möjlighet till delaktighet och inflytande. Eftersom kommunikation kan ses som hjärtat i den pedagogiska verksamheten i förskolan, och som en grund för barns lärande och förskollärares undervisning, har flera uppdrag och forskningsuppgifter fokuserat på kommunikation mellan vuxna och barn. Våren 2022 handlade uppgiften om att genomföra systematiska barnsamtal om ett nyligen genomfört projekt/tema med koppling till hållbar utveckling (Engdahl m.fl., 2023). Samtalen spelades in och transkriberades av förskollärarna själva. Förskollärarna genomförde totalt 399 samtal. Tanken med detta var att synliggöra kommunikationen mellan dem och barnen som ett led i utvecklingen av undervisningen. Forskningssyftet med denna uppgift var att undersöka hur förskollärare tog sig an uppgiften att genomföra systematiska barnsamtal i sina praktiker, med fokus på utbildning för hållbar utveckling. Med systematiska samtal menar vi öppna samtal om något innehåll som de redan hade arbetat med.

I analysen av de transkriberade samtalen mellan förskollärare och barn kunde vi som forskare urskilja tre olika tillvägagångssätt för hur förskollärare systematiskt kommunicerar med barn om olika innehåll relaterat till hållbarhet (Engdahl m.fl., 2023). Dessa tillvägagångssätt har kategoriserats som:

- gemensamt skapande av mening
- frågor och svar med fokus på att komma ihåg fakta
- följa barnen.

Utgångspunkten för kommunikationen varierade också. För att starta kommunikationen använde förskollärarna olika former av dokumentation (ett foto, en samling bilder eller en kort video på surfplattan), en bok eller bara en inbjudande fråga. Kvaliteten på samtalen visade på en stor variation, som i sin tur kan antas grunda sig i vad man tänker att det innebär att ha ett samtal med barn om ett specifikt innehåll.

Förskollärarna fick också utrymme att kommentera uppdraget att genomföra barnsamtal. Denna data (60 texter) ledde fram till analysfrågan ”Vilken variation, det vill säga olika sätt att tänka och uttrycka uppfattningar, framträder i förskollärares skriftliga kommentarer efter att de har genomfört systematiska barnsamtal?” Som ett resultat av analysen (Pramling Samuelsson m.fl., 2024b), har vi urskilt fyra olika uppfattningar:

- att bli medveten om sitt agerande
- att det var spännande och lärorikt att samtala med barnen om hållbarhet
- att samtala med barn var svårt
- att få ta del av barns tankar och upplevelser var behållningen.

Förskollärarnas svar väckte frågor hos oss forskare om hur vana förskollärarna var att ha dialoger med barn. När vi såg vad förskollärare gav uttryck för i sina kommentarer om att genomföra systematiska barnsamtal, blev det tydligt att dessa samtal hade varit positiva ögonöppnare för många. Några ansåg däremot att uppgiften hade varit besvärlig, både för att det var svårt att få tid till detta och för att det var svårt att ställa frågor som barn ville gå in i dialog om.

Vi ser barnsamtal som en betydelsefull metod för att utmana, utveckla och följa barns tankar och förändrade kunnande. Metoden bidrar också till förskollärarnas professionella kompetensutveckling. Att hitta former för att tillsammans med barnen utveckla kunskap och kreativitet, skapar förutsättningar för barnen att utveckla de kunskaper, kompetenser och förmågor som krävs för en hållbar framtid (Pramling Samuelsson m.fl., 2021).

Boksamtal med barn

Hösten 2023 genomfördes en annan uppgift som handlade om kommunikation. Den innebar att samtala med barn om böckers innehåll, relaterat till hållbarhetsfrågor som de hade arbetat med. Totalt transkriberade förskollärarna 157 boksamtal som hade ägt rum mellan förskollärare och enskilda barn eller i mindre grupper av barn. Förskollärarna använde sig av 107 olika böcker, vilket tyder på att de hade tagit till sig budskapet att man kan fokusera på hållbarhetsfrågor i de flesta sammanhang och oavsett vad boken handlar om.

De analyserade texterna i denna uppgift visar tre olika innehåll som kommunicerades i boksamtalen:

1. Relationer mellan människor, det vill säga hur människor beter sig mot varandra
2. Relationer mellan människor och natur, exempelvis hur människor orsakar förstörelse i naturen genom att kasta saker eller genom att vi inte tar hand om djur och natur
3. Relationer mellan människor och omvärlden, det vill säga hur man kan påverka samhället och omvärlden för hållbarhet och hur olika aspekter i omvärlden är relaterade till varandra.

Här syntes även en skillnad som kan kopplas till barnens åldrar. Cirka hälften av samtalen med 1–3-åringar handlade om relationer mellan människor, medan ungefär hälften av samtalen med de äldre förskolebarnen, 3–5 år, talade om relationen människa och natur. En tredjedel av samtalen med de äldsta barnen handlade om relationen mellan människor och omvärlden (Pråmpling Samuelsson m.fl., kommande 2).

Två år in i programmet intog de flesta av förskollärarna ett relationellt perspektiv i kommunikationen. Det handlade inte längre om exempelvis naturen eller omvärlden i sig, utan om hur vi människor är delaktiga i det som sker. Boksamtalen visade också exempel på att förskollärarna hade inspirerats av arbetssättet lekresponsiv undervisning, genom att de ibland använde sig av begreppet ”tänk om” i boksamtalen. Det är något som kan öppna upp för nya idéer och nya sätt att tänka.

Balansera barns och vuxnas inflytande

Analysen av de 19 transkriberade fokusgruppsamtal om utbildning och undervisning för hållbarhet som genomfördes hösten 2022, visade att alla tre dimensioner av hållbarhet uttrycktes och begripliggjordes, som att visa omsorg och ta hand om både människor, djur, natur och resurser. Detta gjordes på olika sätt utifrån deltagarnas kontext och erfarenheter. Både hos förskollärare och barn fanns synsättet att människan är den som kan agera, men barnen uttryckte också att djur, natur och omvärld kan påverka utvecklingen. Förskollärarna berättade att de lyssnar på och uppmuntrar barnens åsikter på olika sätt. I samtalen uttryckte barnen att det är de vuxna som kan agera, men de såg även att de själva kunde bidra med sådant som de upplevde är bra för både djur och natur, för varandra och för resurstillräcklighet: ”vi som kan göra många olika saker”.

Något som återkom i fokusgruppernas samtal var hur upplevelser och konkreta erfarenheter i kombination med samtal och reflektion samverkade för meningsfull kunskap. Tiden framstod som en viktig faktor, både för förskollärarnas gemensamma reflektion och planering och för barns möjlighet till inflytande i vardagen. Det kunde handla om att låta barnen praktiskt få utföra själva, få utforska utifrån sina intressen, frågor och erfarenheter och bli lyssnade på och få påverka. Att barn görs delaktiga i arbetet, på sätt som ses som relevanta, förståeliga och meningsfulla för dem, framstod som en annan viktig faktor. Ytterligare en var ett arbetssätt där barn och pedagoger tillsammans skapar utbildningen och där man granskar ett område över tid, från olika håll och med möjlighet att uttrycka sig på olika sätt (Carlsson, 2024).

I en avslutande enkätstudie våren 2024 kunde vi se att förskollärare nu lade större vikt vid att kommunicera med barnen, och att det var avgörande för undervisningen att fånga och hålla kvar barns intresse. I början av programmet såg vi att lyssnandet lyftes fram som en retorik, att de allra flesta skrev hur viktigt det var att lyssna på barn, men att lyssnandet då inte var kopplat till ett planerat innehåll för undervisningen (Engdahl m.fl., 2021). I den första uppgiften, att genomföra systematiska barnsamtal, framkom det att alla inte lyssnade på barnen eller gav dem utrymme och inflytande, men i de senare uppgifterna, att genomföra boksamtal och samtal utifrån bilder, var kommunikationen mer ömsesidig.

4. HUR ARBETAR LEDNINGEN OCH FÖRSKOLEPERSONALEN PÅ OLIKA NIVÅER I ORGANISATIONEN MED LEDARSKAP OCH INFLYTANDE I ARBETET MED HÅLLBARHET I FÖRSKOLAN? VAD INNEBÄR ETT LEDARSKAP FÖR HÅLLBARHET?

Arbets sättet i programmet har inneburit täta möten med föreläsningar och diskussioner för både ledare och förskollärare. Vid ledarseminarierna har begreppet ledarskap lyfts på olika sätt av inbjudna forskare. Som tidigare har beskrivits, fick rektorerna i uppdrag att dokumentera sina ledarhandlingar och hösten 2022 rapporterade de in vad de hittills hade genomfört i programmet. Analysen av ledarskapshandlingarna visade på förändringar inom flera områden. De första åren präglades av att skapa en organisation för en transformativ övergång till en hållbar organisation, både på kort och på lång sikt. Det handlade då om att strukturera olika former av nätverk och möten, där satsningen på en övergång till en hållbar förskola kunde diskuteras och förankras. Rektorerna beskrev också hur de prioriterade resurser för att arbetet inom programmet skulle kunna genomföras på arbetstid, inklusive utrymme för spridning till all personal på förskolan. Rektorerna hade prioriterat att arbeta fram en gemensam förståelse för vad en hållbar förskola kunde vara och i flera fall hade de tagit fram en gemensam vision för förskolan eller förskoleområdet. Vissa huvudmän hade lett arbetet med att ta fram en gemensam vision för alla förskolor.

Rektorerna beskrev också att de hade utvecklat organisationen med möten och nätverk för köks- och ekonomipersonal. Det hade bidragit till ett hållbarhetsperspektiv på inköp, giftfria varor och matsvinn, något som hade inneburit en hållbar granskning av resurser och infrastruktur. Även transporter till och från förskolan ingick i detta. Ett flertal ledare hade även tagit initiativ till en översyn av miljön både ute och inne och några hade granskat förskolans elanvändning, vattenkonsumtion och inomhusklimat.

Hösten 2023 genomfördes intervjuer med 9 rektorer och 18 förskollärare, där ledarskap var ett centralt frågeområde. Analysen visade att både rektorer och förskollärare berättade om ett transformativt och relationellt ledarskap. Rektorerna lyfte att utvecklingen skedde i samverkan med medarbetarna och att det handlade om att planera för utmaningar och att ge förutsättningar att genomföra aktioner för hållbarhet.

Förskollärarna pratade genomgående i vi-termer. På frågan om ledarskap och arbetssätt beskrivs hur ”vi i arbetslaget” gör. Utbildningen genomförs gemensamt. Förskollärarna beskrev det som en utmaning att leda sina arbetslag i nya arbetsuppgifter och uppdrag, men de beskrev samtidigt att de nya perspektiven bidrog till en fördjupad undervisning, där hållbarhetsperspektiven berikade barnens erfarenheter och bidrog till ett förändrat kunnande.

En analys av de avslutande enkäterna till rektorer och förskollärare våren 2024 visade ett fördjupat och breddat tänkande som inkluderar hela förskolan i en transformativ övergång till en hållbar förskola. Alla områden inom förskolan inkluderas då och blir viktiga, något som i forskningen benämns som Whole school approach (Mathie & Wals, 2022). Men dessa förändringar tar tid. Både förskollärare och rektorer uppgav exempelvis att de inte samverkade med skolan eller skolans rektorer i hållbarhetsfrågor, även om samverkan i närområdet inkluderas i det systematiska arbetet.

Sammanfattningsvis visade analysen att det även med ett engagerat ledarskap att det tar tid att genomföra övergången till en hållbar förskola, i samverkan med barnens familjer och det omgivande samhället.

5. VILKEN UTVECKLING I BARNNS KUNNANDE OM OCH FÖRTROGENHET MED HÅLLBAR UTVECKLING FRAMTRÄDER UNDER FOU-PROGRAMMETS GÅNG?

I programmets inledning fastställde styrgruppen en vision för programmet, som syftade till att barns kunskap om och förtrogenhet med hållbar utveckling skulle förbättras. Detta ledde till att vi forskare formulerade en femte forskningsfråga om barns förändrade kunnande.

Barns förändrade kunnande

En fråga som återkommande lyftes under programmets gång var vilka konsekvenser programmet har fått för barnen som deltagit. Därför introducerades i slutet av programmet fem bilder som på olika sätt illustrerade de tre dimensionerna av hållbar utveckling. Förskollärarnas uppdrag var att prata med barnen om bilderna och de fick också förslag på öppna frågor för att bjuda in barnen till samtalen. Förskollärarna uppmanades också att följa upp och utmana barnen genom öppna frågor. Samtalen spelades in och transkriberades av förskollärarna.

Vi var intresserade av att få fram så mycket som möjligt om barnens perspektiv i dessa samtal. Den fråga vi som forskare ställde oss i analysen var: "Vad berättar barn om olika aspekter av hållbarhet i kommunikation med sina förskollärare när de ser på bilder om detsamma?" Totalt grundade sig denna analys på 553 samtal med barn i åldrarna 4–6 år (Pramling Samuelsson & Engdahl, kommande 4).

Analysen av samtalen utifrån de fem bilderna av hållbarhet, visade att barn hade utvecklat kunnande om olika dimensioner av hållbarhet. De talade om olika hållbarhetsfrågor, exempelvis att odla (miljö), att förhålla sig till naturen och kompostering (miljö), att bestämma något gemensamt (socialt), att inte lämna någon utanför (socialt) och om jorden som en global arena (ekonomi och integration av dimensionerna).

Det framgick att barnen vet att man inte ska kasta skräp i naturen, eftersom det skadar både djur och människor. På samma sätt talade barnen om erfarenheter av odling, även om antalet aspekter av odling kunde variera. Några inkluderade också kompostering i diskussionen. Inom den sociala dimensionen kunde vi konstatera att barnen vet hur man gör när man bestämmer, det vill säga att man röstar. Men de nöjde sig oftast inte med denna form av majoritetsbeslut, utan såg det som mer demokratiskt att göra på ett sätt vid ett tillfälle och att ett förslag som förlorar i omröstningen kan genomföras vid ett annat tillfälle. De var lösningssinriktade i sina dialoger och visade på kunnande och medvetenhet. I sina tolkningar av en bild där ett barn sitter i en soffa bredvid några barn som leker, uppgav de allra flesta någon godtagbar anledning till att barnet sitter i soffan, medan få betraktade det som att barnet är utanför leken.

I den avslutande enkäten från våren 2024 ingick en öppen fråga om hur förskollärarna kunde se barns förändrade kunnande. Förskollärarna berättade om ett tydligt intresse och kunnande hos barnen för odling, kompostering och skräpsortering, samt att barnen värnar om naturen på olika sätt. Förskollärarna gav många exempel på hur barn intresserar sig för sin omvärld och tog initiativ till påverkan, exempelvis i form av demonstrationer och kontakt med lokaltidningen. De beskrev också hur de hade observerat och noterat exempel på barns utsagor om hållbarhet och hur barnen i lek kommunicerar aspekter av hållbarhet. Två exempel är:

Exempel 1:

Barnens förändrade kunnande har dels varit att få en ökad förståelse men också att få argumentera för vad de tycker är viktigt. Till exempel senast i dag berättade ett barn när de skulle tvätta sina händer att *"man får ta två papper när man torkar händerna"*. Det andra barnet frågade *"Varför det?"* Då svarade barnet: *"Tar man för mycket papper så måste man säga ner massa träd och träden ger oss luft"*.

Exempel 2:

Det är spännande alla år vi har varit med i programmet och fått se hur barnen på förskolan har förändrat sitt kunnande dels via sin medvetenhet, dels att de pratar om det högt med varandra samt leker till exempel återvinning, affär etc. och pratar då om själva syftet med varför man ska sortera eller varför saker kostar pengar osv.

Barnen visar i lek och andra aktiviteter att de funderar på hållbarhetsfrågor. De bygger reningsverk av klossar, drar avloppsrör i sandlådan, fixar egna sopsorteringsstationer ute osv. De är rädda om småkryp vi hittar och visar tydligt att vi värnar om alla (även mördarsniglar). I samtal med barnen hör vi funderingar t.ex. om skräp i naturen, vattnets kretslopp, odling m.m.

Även i fokusgruppssamtalen om de pågående tema/projektarbetena hösten 2022 berättade förskollärarna om hur de kunde se var barnen befinner sig i sin lärprocess. Exempelvis tog barnen till sig nya rutiner och ansvar i samband med måltider och källsortering. Barnen pratade även om och kommenterade hållbarhet, vilket förskollärarna observerade som deltagare i leken. Även barnens föräldrar berättade om hur barnen kommenterade hållbarhetsfrågor hemma. De såg sig som planetskötare och kunde alltså tillämpa sitt kunskande i olika situationer. Det syntes också i kommunikationen där barnens fantiserande ökade och genom att förskollärarna var mer aktiva och ställde frågor till barnen.

FORSKNINGENS SAMLADE KUNSKAPSBIDRAG

Programmet Hållbar förskola har haft ett upplägg där aktiva förskollärare och rektorer har arbetat tillsammans med att fördjupa sin kunskap och kompetens inom kunskapsområdet ”Att arbeta med hållbarhet i förskolans utbildning och undervisning”. En med forskarna gemensam kunskapskonstruktion har lett till att:

1. Ett gemensamt och systematiskt arbete med ett specifikt område under en längre tid har skapat förändring.
2. Arbetet för hållbarhet har blivit mer implementerat i vardagen.
3. De deltagande förskollärarna har utvecklat sin pedagogik och rektorerna sitt ledarskap.

Introduktionen av OMEP-skalan har haft stor betydelse för denna utveckling och en del förskolor har fortsatt att använda den under hela programmet. Styrgruppen bestämde även att OMEP-skalan skulle användas ytterligare en gång sista terminen, för att kunna diskutera vad som hade utvecklats under programtiden. Vi forskare är glada för det engagemang som förskollärarna har visat för skalan och för deras synpunkter, som gör att vi nu kan revidera delar av skalan för fortsatt bruk. Något annat som förefaller ha gjort avtryck är föreläsningarna om lekresponsiv undervisning och deliberativa samtal, som verkar ha bidragit till att förskollärarna har blivit mer aktiva i sin kommunikation med barnen.

Forskningsresultat

Sammanfattningsvis har forskningen inom programmet Hållbar förskola visat att:

- Transformativa förändringar har stöttats av systematisk och planerad kompetensutveckling. Förändringarna har lett till ett holistiskt synsätt, där hållbarhet har blivit ett grundläggande värde i uppdraget.
- Programmets design, där forskarna har försett deltagarna med kontinuerliga uppgifter, har medfört en professionsutveckling inom flera områden, till förmån för hållbarhet.
- En hållbar förskola kännetecknas av en organisation som ger tid och förutsättningar för kollegialt lärande i nätverk och andra former av grupper.
- Förskolans hela verksamhet har inkluderats i utvecklingsarbetet, från pedagogik och innehåll till måltider, lokalvård, miljö och fastighetsfrågor.
- Förhållningssättet i de transformativa processerna har genererat ett nytt begrepp: ”tillsammanskap”. Kunskap om och kompetens i dialogisk kommunikation med barn är grundläggande för att få inblick i barnens värld och tankar om en hållbar nutid och framtid.
- Betydelsen av att närma sig barns erfarenhetsvärld och perspektiv utvecklades under programmets gång och gav förutsättningar för barns möjligheter till inflytande och påverkan.
- När barn möter förskolepersonal med kompetens inom hållbarhet visar de idériedom och tar initiativ till förändringar.

AVSNITT 2: DE NIO MEDVERKANDE SKOLHUVUDMÄNNENS EGNA BERÄTTELSER

BROMMA SDF: TILLSAMMANS SKAPAR VI EN HÅLLBAR FRAMTID

Eva Darselius, rektor

INGÅNGSVÄRDE - VÅRA FÖRUTSÄTTNINGAR

Förskolan har en viktig roll och fantastiska möjligheter att kunna arbeta för en hållbar utveckling, då våra vanor och beteenden formas i unga år. Att skapa en hållbar framtid handlar bland annat om att bygga underifrån och att redan i förskolan grundlägga goda vanor och skapa en handlingskompetens för att möta framtiden. Förskolan behöver utifrån detta fundera över vilket innehåll och utforskande som vi väljer att arbeta med tillsammans med våra barn.

Bromma deltar för första gången i ett Ifous-program och deltagandet baserades på att två av de åtta förskoleområdena visade intresse. När inbjudan att delta i forsknings- och utvecklingsprogrammet Hållbar förskola kom, så uppstod en nyfikenhet på detta med att utveckla arbetet med hållbarhetsfrågor. Vi såg det som en möjlighet att i samarbete med forskare och andra huvudmän få utveckla den egna praktiken genom att fördjupa och öka kunskaperna i förskolan.

I Bromma stadsdelsförvaltning har det pågått ett arbete med hållbarhet under en längre tid, både utifrån den politiska viljeinriktningen och utifrån de styrdokument som gäller för verksamheten. Detta arbete har sett i olika ut i de deltagande förskolorna i de båda förskoleområdena. Kunskaperna bland de deltagande förskolorna har varierat stort, från att enbart ha handlat om källsortering till fördjupade kunskaper där delaktighet och demokratiska värderingar har varit tongivande, med frågor som ”När/hur blir lärandet hållbart för barnen?”

GENOMFÖRANDE OCH UPPFÖLJNING

Stadsdelsförvaltningen brottades till en början med hur organisationen för deltagandet i programmet skulle se ut. Utifrån den modell som hade presenterats bildades en lokal styrgrupp med skolchef och två processledare. I början var verksamhetsstrategen och verksamhetscontrollern processledare. Efter ett första möte inom programmet beslutades det att de två rektorerna, som är deltagande i programmet, fick ta över processledarskapet, med utgångspunkt i den lokala organisationen i Bromma.

Inom respektive deltagande förskoleområde bildades en utvecklingsgrupp. Deltagande förskollärare i programmet har varit med i de lokala utvecklingsgrupperna så långt det har varit möjligt, då förutsättningarna mellan de båda områdena har skilt sig åt. I det ena förskoleområdet har rektor, biträdande rektor, specialpedagog och en förskollärare från varje förskola deltagit i utvecklingsgruppen. I det andra området, som har fler förskolor, har rektor, biträdande rektor och förskollärare deltagit.

Utvecklingsarbetet för pedagogerna har främst skett i form av nätverk, där samtliga pedagoger har deltagit. Nätverken har fungerat som ett kollegialt lärande och kompetensutveckling inom respektive förskoleområde, för att tillsammans utveckla utbildningen och undervisningen inom förskoleområdet utifrån ett hållbarhetsperspektiv. Utvecklingsarbetet har också varit en del av utvecklingsdagar och APT.

Syftet med nätverken har varit att utveckla våra verksamheter utifrån de tre dimensionerna för hållbarhet, det vill säga sociala/kulturella dimensionen, den ekologiska dimensionen och ekonomiska dimensionen, kopplat till läroplanens mål och riktlinjer. Varje medarbetare skulle utifrån förskolans uppdrag och mål utveckla sin kompetens inom området.

Stockholms
stad

Hopp

En inspirationsbok från
Brommas kommunala förskolor

Under resans gång har arbetet med OMEP-skalan pågått. I början av programmet var arbetet intensivt. Diskussioner fördes om begreppen i skalan, vad de står för och vad det innebär det att skatta sitt arbete på de olika nivåerna. En begreppslista togs fram för att underlätta förståelsen av begreppen och därmed också underlätta både den individuella skattningen och avdelningsskattningen. En skattning gjordes också på varje förskola inom de båda förskoleområdena.

Det fortsatta arbetet med skalan kom sedan att utmynna i ett arbete med olika områden inom OMEP-skalan för respektive förskola eller arbetslag. Framför allt den ekonomiska dimensionen gav arbetslagen många nya tankar.

Till en början skapades nätverksgrupper på varje förskola, då programmet startade mitt under en pandemi. Under programmets gång utvecklades dessa, så att alla medarbetare kunde ingå i en nätverksgrupp med pedagoger från alla förskolor.

Utvecklingsgruppens roll har varit att tillsammans driva utvecklingsarbetet inom förskoleområdet. Inför en ny nätverksomgång för pedagogerna har gruppen planerat innehållet i träffarna, där de har utgått från de uppgifter som har kommit från Ifous-programmet eller det vi har tagit del av på Ifous-dagarna. I nätverken har medarbetarna fått möjlighet att diskutera begrepp, litteratur och utbildningen i den egna barngruppen. Medarbetarna har fått undersöka appar arbeta med olika estetiska uttryckssätt och med lekresponsivitet samt på olika sätt koppla dessa till hållbarhet i förskolan och de tre dimensionerna.

När vi har mötts på detta sätt har vi varit många som har bidragit till att utbyta och utveckla tankar och erfarenheter. Arbetet har skett i helgrupp, bikupor och enskilt arbete. Pedagogerna har inför varje nätverkstillfälle fått i uppdrag att förbereda sig genom litteraturanteckningar, dokumentationer, reflektioner eller liknande från projekt, boksamtal och utvärderingsfrågor. Under nätverksträffarna har medarbetarna fått diskutera detta i mindre och större grupper.

Mot slutet av varje nätverkstillfälle har medarbetarna skriftligt fått delge sina tankar om innehållet och om formen för nätverksarbetet den aktuella omgången. Svaren har sedan sammanställts och lyfts till diskussion i utvecklingsgruppen, för att sedan ligga till grund för nästkommande nätverksomgång. Genomgående har pedagogerna uppskattat både diskussionerna, som skett i bikupor, och de praktiska övningar/lekar som de sedan har kunnat ta vidare till barngruppen.

Utvärderingarna har visat att pedagogerna har uppskattat nätverksträffarna och sett en vinning i att förbereda sig inför dem. Dock har det framkommit att pedagogerna hade velat ha mer tid att förbereda sig inför nätverksträffarna genom att läsa in litteraturen eller genomföra något med barnen. Därför har nätverksledarna delat ut litteratur/uppdrag redan efter nätverksträffens slut. På så vis har medarbetarna fått längre tid på sig att förbereda sig inför nästa tillfälle.

Vid nätverkstillfällena har pedagogerna fått ta del av metoder för hur de kan arbeta med hållbar utveckling, exempelvis lekresponsiv undervisning, estetiska lärprocesser, barnsamtal och boksamtal. Alla medarbetare har genom nätverken fått med sig dessa metoder och fått möjlighet att genomföra detta med barnen. På så sätt har de fått syn på barnens nya kompetenser och handlingskompetenser.

En tidplan har upprättats för varje ny termin för att synliggöra innehållet i programmet och nätverken. Nätverksträffarnas innehåll har följt innehållet i programmet. Under programmets gång har deltagare inom programmet fått möjlighet att presentera sitt arbete för stadsdelsnämnden vid ett tillfälle, då nämnden besökte en av förskolorna. Ett stort intresse visades från nämnden i form av många frågor efter de deltagandes presentation.

- Bromma stadsdel är en av 11 stadsdelar i Stockholms stad.
- I Bromma stadsdel finns 48 kommunala förskolor som är fördelade i åtta förskoleområden.
- Varje område leds av en rektor, två biträdande rektorer och en specialpedagog.
- De kommunala förskolorna leds av avdelningschef/skolchef.
- I stadsdelen Bromma bor cirka 82 500 invånare och cirka 2 600 barn är inskrivna i kommunala förskolan.

SPRIDNING

En utmaning har varit att det har varit få deltagande förskolor, vilket har försvårat spridningen. Vid programmets start var tanken att det fanns gott om tid att sprida innehållet till alla förskolor och göra alla pedagoger delaktiga.

Som ett sätt att öka spridningen har stadsdelen valt att gemensamt fokusera på mat och hälsa. Vi ville bidra till att ge barnen vanor som bidrar till ett hälsosamt liv, där både kost och rörelse är viktiga delar. Vi ville också öka medvetenheten om varifrån maten kommer och hur vi tillsammans kan hushålla med jordens resurser.

I Bromma har vi haft tre workshops tillsammans med pedagoger och kockar, där vi tillsammans har plockat fram goda exempel som vi kommer att publicera i en gemensam bok. Den är tänkt att vara en inspirationsbok, som ska delas ut till alla medarbetare och vårdnadshavare under hösten 2024.

En dag med fokus på hållbarhet har anordnats för alla medarbetare för att inspirera och dela goda erfarenheter av hur de medverkande förskolorna har utvecklat sitt arbete och bidragit till ett förändrat kunnande om hållbar utveckling med hjälp av OMEP-skalan och Agenda 2030.

Ingrid Engdahl har hållit en föreläsning om OMEP för alla skolledare i Brommas kommunala förskolor, för att inspirera till hur skalan kan användas som ett stöd för att öka medvetenheten om de tre dimensionerna av hållbarhet. Från och med 2024 ska alla förskolor i Bromma använda OMEP-skalan.

Under den senare delen av programmet har de medverkande pedagogerna i Bromma blivit inbjudna till Hässelby-Vällingbys pedagogiska caféer. Möjligheten att delta har varit varierat, men det har varit uppskattat de tillfällen då deltagandet varit möjligt. En erfarenhet att ta med sig i andra sammanhang är vikten av samarbete mellan stadsdelarna i Stockholms stad.

EFFEKTER

Genom att alla pedagoger har skattat sig utifrån skalan både enskilt och i arbetslagen har en förståelse för skalan skapats. Hur enskilda pedagoger har tagit till sig och aktivt arbetat med skalan har varierat, men som helhet har en progression skett. Att följa programmets innehåll, läsa för ämnet relevant litteratur och delta i nätverk har gett inspiration och motivation samt skapat en röd tråd och ett övergripande paraply för verksamheten hos de deltagande förskolorna. Det har skapat ett utökat kollegialt lärande och en kompetenshöjning bland pedagogerna på förskolorna.

Ett gemensamt tema har skapat möjligheter att delge varandra olika arbetssätt och utveckla sitt arbete med hållbarhet tillsammans med barnen. Pedagogerna har arbetat utifrån verksamhetsnära exempel och på vetenskaplig grund. Programmet har gett pedagogerna ett yrkesspråk och skapat yrkesstolthet. Det har blivit synligt att pedagogernas kunskapsutveckling har gett effekter på barns förändrade kunnande genom ökade kunskaper inom området. Dessa kunskaper har pedagogerna tagit vara på genom arbetet med barnen i de olika teman som pågått i verksamheten. De nya kunskaperna har i sin tur skapat ett intresse för ämnet och en handlingskompetens som handlar om den egna förmågan att kunna påverka och skapa förändringar.

Syftet med att ha ett gemensamt tema har varit att lyfta och uppmärksamma hållbarhetsfrågor på ett, för barnen, lustfyllt och lekfullt sätt. Hållbarhetsarbetet har utgått från barnens erfarenheter och intressen och genomsyrt undervisningen genom arbetet med läroplansmålen samt med estetiska uttryckssätt, exempelvis måleri, skapande i ateljé, drama, rörelse, digitala verktyg, lek samt bygg och konstruktion. Genom dessa olika uttryckssätt kunde barnen ge uttryck för sina tidigare erfarenheter utifrån det innehåll som höll på att undersökas.

Vid besök på biblioteket lånade barnen böcker som handlade om det aktuella ämnet. Böckerna samlade barnen omkring det de läste, diskuterade, ställde frågor om och pedagogerna fick då syn på vad barnen visade intresse för. Med hjälp av boksamtal och dialoger med barn, både i grupp och enskilt, kunde pedagogerna se en riktning i barnens intressen och därefter sätta upp mål och syfte med arbetet. Ett exempel på en fråga som har kommit ut är ”Hur ger vi barnen en förståelse för hållbar utveckling utifrån deras intresse, motivation och drivkraft?”

Pedagogernas uppdrag i hållbarhetsarbetet blev att sträva efter att barnen skulle tillägna sig kunskaper om hur de kan agera och förhålla sig för att bidra till hållbarhet. Det blev betydelsefullt att barnen kände meningsfullhet, det vill säga att de kunde känna mening utan att uppleva rädsla eller förtvivlan.

Två exempel från förskolorna i Bromma

Ett barn tecknade en dammsugare med syfte att suga upp skräpet från havet. I bilden ritade barnet extra förråd för dykardräkter, utrymme för skräpet och plats för chauffören som skulle köra båten. Pedagogerna gav då barnet en vidare utmaning att bygga idén om en dammsugare, vilket barnet gjorde genom att återbruka med återvinningsmaterial. Här synliggjordes barnets förändrade förhållningssätt till att lösa problemet med att våra hav är fulla med skräp. Barnet använde sin handlingskompetens och problemlösningsförmåga för att agera för hållbarhet och för att arbeta mot det globala målet Hav och marina resurser (mål nr 14., FN 2015).

En äldre barns avdelning har under ett drygt års tid haft ett utbyte med en förskola i Kyoto, Japan. Barnen har kommunicerat via mejl och haft digitala möten. De har varit en del av varandras pågående arbeten. Genom utbytet har barnen fått syn på likheter och skillnader mellan förskolebarn i Sverige och Japan samt tagit del av varandras traditioner och kultur. Barnen har lärt sig ord och fraser på japanska. Utbytet har gjort att barnens nyfikenhet för andra delar av världen har väckts.

LÄRDOMAR OCH FORTSATT UTVECKLING

Efter att ha deltagit i programmet har pedagogerna uttryckt att de har vidgat sin syn på hållbarhetsbegreppet. Många har tidigare tänkt att hållbarhet handlar om källsortering och matsvinn. Nu har diskussionerna vidgats och nya begrepp används. De tre dimensionerna social/kulturell, ekologisk och ekonomisk dimension, finns med som en del i yrkesspråket tillsammans med flera andra begrepp som har lyfts inom programmet. Tänk att hållbarhet kan handla om lekresponsivitet, estetiska läroprocesser, högläsning och framför allt barnens tilltro till den egna förmågan.

Nätverken har varit en framgångsfaktor i arbetet med hållbarhet, där pedagogerna fått möjlighet att diskutera litteratur i ämnet, ta med dokumentation från arbetet med hållbarhet tillsammans med barnen, prova på att arbeta med olika material och diskutera olika metoder och arbetssätt. Det har i sin tur har ökat deras kompetens.

Deltagandet i utvecklingsseminarierna och ledarseminarierna har gett energi och kunskap till utvecklingsarbetet. Kunskaperna har tagits om hand i utvecklingsgrupperna och i nätverksarbetet.

Det viktiga arbetet med hållbarhet har skapat en röd tråd i verksamheten på förskolorna. Arbetet med OMEP-skalan som en del av det systematiska kvalitetsarbetet är påbörjat och pågående i stadsdelen.

I arbetet med framtagandet av en gemensam bok har både pedagoger från programmet och andra pedagoger varit delaktiga. Tanken är att boken ska synliggöra förskolans viktiga arbete och samtidigt inspirera barnens vårdnadshavare att arbeta tillsammans för en mer hållbar värld.

Utifrån den organisation som har byggts upp under programmet, har arbetet med hållbarhet blivit synligt på alla nivåer i styrkedjan, både på förskolorna och i stadsdelen. Arbetet behöver fortsätta att utvecklas och det goda arbete som pågår behöver fortsätta att spridas och finnas med i det dagliga arbetet i stadsdelen.

ENSKEDE-ÅRSTA-VANTÖRS SDF: FÖR EN HÅLLBAR OCH LIKVÄRDIG FÖRSKOLA!

Therese Hultman, rektor

ORGANISATION

I Enskede-Årsta-Vantörs stadsdelsförvaltning önskade vi medverka i FoU-programmet eftersom vi hade positiva erfarenheter från FoU-programmet Flerstämmig undervisning i förskolan, som vi just hade avslutat. Vi ville få stöd i vårt arbete med hållbar utveckling och såg att detta program hade goda möjligheter att ge oss verktyg för det.

I programmet har alla 11 förskoleenheter medverkat med en rektor och tre förskollärare från respektive enhet. Vi har organiserat enheterna i fem utvecklingsgrupper, som har letts av rektorer med stöd av processledare. Grupperna har haft möte en gång i månaden för att via nätverk bidra till det kollegiala lärandet genom att föra dialog om erfarenheter, dilemman och framgångsfaktorer. På det sättet har enheterna förenat vetenskap och beprövad forskning och bidragit till varandras kunskapsbildning. Det har underlättat spridningen inom enheterna, ökat likvärdigheten och bidragit till ett förändrat kunnande om hållbarhetsfrågor hos såväl pedagoger som barn. Vi ser att det har varit en stor styrka att samtliga förskoleenheter har medverkat i programmet.

Enskede-Årsta-Vantörs stadsdelsförvaltning har tidigare medverkat i FoU-programmen Små barns lärande och Flerstämmig undervisning i förskolan, så det fanns en förståelse för hur ett samarbete med Ifous kan ge en skjuts framåt i arbetet. En hel del arbete med hållbar utveckling pågick redan, men främst inom den ekologiska och sociala dimensionen och arbetet var inte särskilt strukturerat eller organiserat.

Förhoppningen med vår medverkan i FoU-programmet var att vårt arbete skulle bli mer organiserat och att vi skulle få stöd från akademien i det vetenskapliga perspektivet. Vi ville utveckla nya arbetssätt, fördjupa medvetenheten om hållbarhet, få in olika perspektiv och observera barnens förändrade kunnande utifrån de tre dimensionerna av hållbarhet.

GENOMFÖRANDE OCH UPPFÖLJNING

På huvudmannanivå har vi haft en processledare som har medverkat i programmet och som även har stöttat utvecklingsgruppernas arbete. I den lokala styrgruppen har samtliga rektorer ingått. I styrgruppen har de tre dimensionerna av hållbarhet processats vid reflektionsmöten och det har fattats gemensamma beslut i olika processfrågor för att leda arbetet framåt.

Utvecklingsgrupperna har bestått av två eller tre enheter, som har setts varje månad i syfte att nätverka för att bidra till kollegialt lärande samt få bekräftelse på och utmaning i arbetet. Rektorerna har lett dessa nätverk och processledaren har kunnat stödja arbetet genom nyfikna och kreativa inspel. Innehållet har sett lite olika ut för de olika utvecklingsgrupperna, men OMEP-skalan, de tre dimensionerna, uppgifterna i programmet, kopplingen till vetenskap och forskning samt delgivningen av undervisning kopplat till hållbarhetsfrågorna har utgjort en grund.

Processledaren har även under programmets gång haft möte med de biträdande rektorerna i enheterna. Dessa har via processledarens möten kunnat följa med i vilka frågeställningar som har bearbetas i programmet och på så sätt kunnat stödja pedagoger och arbetslag i hållbarhetsarbetet i undervisningen.

De biträdande rektorerna har haft estetiska workshops och iscensättningar för reflektion. Utgångspunkten har varit aktuella frågeställningar i processerna inom Hållbar förskola, kopplat till rollen och uppdraget som biträdande rektor. Syftet för processledaren har varit att skapa ett forum för att tillsammans med biträdande rektorer lyfta aktuella reflektioner från den pågående processen i FoU-programmet Hållbar förskola och kroka i de samtida, pågående processerna på förskolorna.

- Enskede-Årsta-Vantör är ett stadsdelsområde i Söderort i Stockholms stad.
- Avdelning förskola består av 52 förskolor fördelade på 11 enheter, som alla leds av en rektor.
- Sammanlagt går det drygt 3300 barn i de kommunala förskolorna.

Det har varit ett sätt att försöka länka ihop, stödja och stärka hela styrkedjan. Fokus under träffarna har varit reflektion och workshops utifrån hållbarhet och pågående process i Hållbar förskola och Enskede-Årsta-Vantörs SDF.

Några frågeställningar som gruppen har arbetat med har varit:

- Vilka tankar om Hållbar förskola har jag som biträdande rektor? Vad kan programmet komma att innebära utifrån min roll?
- Organisation och ledarskap på lokal nivå: Hur tänker enheten om biträdande rektors roll i Hållbar förskola? Organisatoriska framgångsfaktorer och utvecklingsbehov utifrån programmet?
- Vilka behov har vi av att utveckla ny kunskap? Vilka slutsatser drar jag utifrån det som forskargruppen presenterade? Vad känner jag igen från min verksamhet? Vad behöver jag för att vi ska kunna ta arbetet vidare och utveckla ny kunskap i min verksamhet?
- Hur går vi nu vidare på hemmaplan?
- Vilka är mina viktigaste insikter/fördjupade tankar om pågående processer med hållbarhetsarbetet?
- Vilka konkreta exempel har vi i min enhet kunnat se där hållbarhetsarbetet börjar utvecklas i hela styrkedjan? Har vi kunnat se någon reell skillnad för barnen?
- Vad behöver jag som biträdande rektor göra för att arbetet ska fortsätta att leda till utveckling? Vilka ledarhandlingar krävs av mig?

Avdelningschef och biträdande avdelningschef har haft uppföljningsmöten med varje enhet, där rektors fortlöpande dokumenterade process har bildat underlag för samtalet. På dessa uppföljningsmöten har även medverkande förskollärare deltagit för att skapa möjlighet till kollegialt lärande. Under programmets gång har organisationen förändrats vad gäller uppföljningsmöten med enheterna.

Det har varit gynnsamt att bjuda in såväl rektorer som biträdande rektorer och medverkande förskollärare till dessa möten, då det har bidragit till ökad kunskapsbildning och spridning.

Uppföljning med enheterna har även skett en gång per år via dialogmöten inom vårt systematiska kvalitetsarbete. Vid dessa möten diskuteras även andra frågor än Hållbar förskola, exempelvis varje barns utveckling och lärande, budget, språkutvecklande arbete samt mål och aktiviteter i verksamhetsplanen.

Genom att i både styrgrupp, utvecklingsgrupp, dialogmöten och uppföljningsmöten koppla till forskning och vetenskaplig litteratur, har vi genom vårt medverkande i programmet bidragit till forskningsarbetet. Uppgifterna har genomförts av samtliga medverkande inom tidsramen och alla har känt ett engagemang för att genomföra uppgifterna.

Enskede-Årsta-Vantörs stadsdelsförvaltning har haft en central, stödjande satsning under vår medverkan med Hållbar förskola, då vi genomförde en gemensam föreläsning med efterföljande reflektioner för alla medarbetare tillsammans med Cecilia Caiman (oktober 2022). Dagen fokuserade på temat ”Förskolebarns kreativa processer i undervisningen – hållbarhet, estetik och mening. Hur ska barnen i sina utforskande projekt i förskolan delta och agera när komplexa hållbarhetsfrågor sätts i fokus?”

Processledaren har även haft en roll i den lokala styrgruppen som ledare för estetiska workshops för reflektion utifrån aktuella frågeställningar. Det har varit ett led i att gemensamt behandla begrepp, exempelvis att arbeta fram en övergripande rubrik för Enskede-Årsta-Vantör: ”Kreativa processer för att odla hållbarhet”.

Några gemensamma morgonmöten för alla medverkande i Hållbar förskola i Enskede-Årsta-Vantör har genomförts. Då utgick vi från den pågående processen och förskollärare höll ”mini-föreläsningar” om sitt arbete. Medverkande förskollärare har haft ett drivande uppdrag att skapa förutsättningar för inspiration, input och reflektion.

Det har visat sig i lokala nätverksgrupper, APT, utvecklingsdagar och gemensamma dokumentationsväggar på förskolorna och har bidragit till alla kollegor har varit aktiva i en lokal process.

EFFEKTER

En enkät till samtliga medverkande förskollärare och rektorer i Enskede-Årsta-Vantör har skickats ut. Den bild som framträder vid sammanställningen av denna enkät är att de medverkande särskilt lyfte fram betydelsen av diskussioner för att fördjupa sina kunskaper. Det har dels handlat om diskussioner under seminariedagar, dels diskussioner i utvecklingsgruppen samt i nätverk och APT i den egna förskoleenheten.

”Att få utbyta tankar, idéer och kunskaper med andra kollegor har gett mycket trygghet i att vi arbetar mot samma mål och att alla står och kämpar med sitt.”

(Förskollärare)

Den samlade bilden är också att respondenterna anser att de har fått en fördjupad förståelse för hållbarhetsbegreppet, särskilt för hur de tre olika dimensionerna av hållbarhet hänger ihop. Arbetet med hållbarhet har fördjupats och synliggjorts, vilket har skapat en större medvetenhet hos pedagogerna. Begreppet hållbarhet har fått ett bredare perspektiv och är mer närvarande i såväl vardag som i det systematiska kvalitetsarbetet.

Det har blivit naturligt att utgå från hållbar utveckling för att binda ihop syfte, mål och innehåll, vilket har gett målen i arbetsplanen ytterligare en dimension. Flera av respondenterna har upplevt att det har skett en fördjupning av alla de tre dimensionerna. Som exempel nämns hur den sociala dimensionen av hållbarhet har medfört ett bredare perspektiv på kommunikation och ordförståelse, värdegrund samt omtanke om allt levande. När det gäller den ekologiska dimensionen är upplevelsen att tanken om ”från jord till bord” och intresset för odling har ökat, även hos vårdnadshavare. Förståelsen för hur vårt levnadssätt påverkar miljön och att vi som individer kan göra skillnad har också ökat. Den ekonomiska dimensionen upplever flera som den mest utmanande, men de uppger att de har fått ett bredare perspektiv på återbruk och resursanvändning tillsammans med barnen.

”Jag upplever att mitt förhållningssätt är annorlunda, vilket påverkar allt. Jag har ett tänk där hållbarhetsaspekten hela tiden är med. Allt man ”brukade göra” behöver passera hållbarhetsglasögonen.”

(Förskollärare)

Ett ökat deltagande i barnens lek genom lekresponsiv undervisning är ett förändrat förhållningssätt som medverkande nämner att de har fått med sig i programmet. Att öka barnens delaktighet och reella inflytande är förhållningssätt som medverkande också har blivit mer medvetna om, vilket innebär att barnens röster och åsikter har fått ett större utrymme i såväl planering som undervisning. I svaren framkommer även vikten av att öka barnens agens och handlingskraft i projekten, tillsammans med en medforskande pedagog vid sin sida. Dennas roll är att stödja värdegrundsarbetet och det språkstärkande klimatet i leken och utforskandet.

”När processerna (leken, skapandet, fantasin) väl är i gång går det utmärkt att smyga in andra hållbarhetsfrågor lite från vänster. Einstein sa att leken är den bästa forskningsmetoden. Då verkar det vettigt att ta hållbarhetsfrågorna till leken.”

(Förskollärare)

De medverkande nämner att det har varit betydelsefullt att regelbundet diskutera hållbarhetsfrågor såväl vid nätverksträffar, APT, förskolläramöten och utvecklingsgruppsmöten. De nämner vikten av att det hålls levande, att få delge varandra goda exempel och att inspireras av varandra för att se hur arbetet med de tre dimensionerna kan genomföra undervisningen med barnen.

Vårt medverkande i programmet har höjt kvaliteten på undervisningen genom att barnen har fått ett ökat intresse för hållbarhetsfrågorna. Pedagogerna har reflekterat tillsammans med barnen över hållbarhetsfrågor och de har mer medvetet visat intresse för barnens lösningsfokus när det gäller olika frågeställningar. Ett exempel är hur det är möjligt att hitta nya lösningar för att minska vattenförbrukningen.

”Jag är mer medveten om att undvika skambeläggande och katastroftänk genom att i stället fokusera på aktörskap och nytänkande.”

(Förskollärare)

Barnen är nu mer medvetna om kretslopp i naturen och vad nedskräpning kan innebära. De visar också ett förändrat kunnande genom att använda fler begrepp inom hållbarhet än tidigare. De har fått en ökad känsla av att de kan vara med och påverka omvärlden. Pedagogerna upplever också en större medkänsla och förståelse för att vara rädd om växter och djur hos barnen, men också en vilja att värna om varandra. Ett barn sa:

”Kan jag få en påse, det är skräp på gården – jag vill rädda världen!”

Att ingen kan göra allt – men att alla kan göra något, är en devis som pedagogerna har velat förmedla till barnen. De medverkande har sett behovet av att skapa ett större engagemang hos kollegor för att inspirera barnen i alla de tre dimensionerna. Även vårdnadshavare har engagerats i hållbarhetsfrågor utifrån barnens berättelser och förskolans dokumentation.

Något som också upplevs ha ökat hos barnen är tilliten till sin egen förmåga. Det har synliggjorts genom att meningen ”Jag gjorde det!” ofta har uttalats av barnen, liksom ”Om du inte kan, så kan jag hjälpa dig!”, vilket känns som en viktig grund för den sociala dimensionen av hållbarhet.

Barnen har fått möta nya verktyg i arbetet med hållbarhet. Exempelvis har de förenat analogt och digitalt genom att närstudera naturen med hjälp av såväl lappar som webbägg (ett Wifi-mikroskop som kopplas till dator eller lärplatta). Pedagogerna har också undervisat barnen i källkritiskt tänkande genom att arbeta med green screen på ett lekfullt och lustfyllt sätt.

Barnen har fått pröva sina hypoteser på olika sätt genom att exempelvis granska vad en potatis behöver för att växa. Genom att prova att placera sina potatisodlingar på olika ställen, kunde de se att potatisen trivdes bättre i ljus än i mörker och att den behövde vatten – men inte för mycket. Barnen har visat på ett större intresse för odling när det har varit deras nyfikenhetsfrågor som har undersökts. Det har också varit betydelsefullt för dem att följa och dokumentera processen samt reflektera tillsammans över de lärandeprocesser de tillsammans har upplevt. Barnen har också kommit ihåg tidigare odlingsprojekt, då de har frågat efter ”det gröna som du klippte och hade på mackan” när de mindes krassen som de fick odla och även smaka på.

Att livsvillkoren ser olika ut – i Sverige och i världen – har barngrupperna också reflekterat över. Det har bidragit till att barn har varit mer uppmärksamma på sin omgivning. Ett barn sa:

”Jag såg en tjej som tiggde pengar vid affären – hon var glad! Pappa gav mig pengar som jag gav till henne. Men varför såg hon så glad ut?”

Barnet blev konfunderad, då hens tidigare erfarenhet var att den som inte har pengar är ledsen. Därför ville hen reflektera över varför denna människa trots det såg så glad ut. Pedagogen tog barnens frågeställning på allvar och det blev en diskussion i barngruppen. Att synliggöra olika känslor är en viktig del av den sociala dimensionen och i många barngrupper har olika känslouttryck diskuterats.

LÄRDOMAR OCH FORTSATT UTVECKLING

De medverkande känner att de har fått en större förståelse för hur de tre olika dimensionerna av hållbarhet hänger ihop och att det inte går att fokusera endast på en dimension i taget.

Flera respondenter nämner att de har försökt få in OMEP-skalan som ett verktyg för att följa upp hållbarhetsarbetet, men att det har varit utmanande. De har tyckt att det inte passar in i det ordinarie systematiska kvalitetsarbetet och att dess syfte är svårt att klargöra för kollegor som inte har medverkat i programmet. De efterfrågar en annan typ av underlag, som mer är kopplat till en svensk kontext och förskolans läroplan.

En annan utmaning som de medverkande förskollärarna upplever är att få till en spridning i sina förskoleenheter. De har försökt öka engagemanget i sina arbetsgrupper och på olika sätt försökt förmedla förskolans uppdrag inom hållbarhet.

Möjliga framgångsfaktorer för fortsatt utveckling är att kollegialt fortsätta ta del av forskning och goda praktiska exempel på hållbar undervisning. Flera nämner att de upplever att de kollegiala nätverken och diskussioner mellan kollegor emellan har varit mer givande än de föreläsningar som har förekommit i programmet och att det kollegiala lärandet behöver kvarstå.

Något som nämns som betydelsefullt är att vi behöver fortsätta försöka få till en spridning, som även engagerar kockarna i hållbarhetsarbetet.

En viktig och värdefull faktor för det fortsatta fördjupande arbetet är att förena vetenskap med beprövad erfarenhet, att behålla en pågående dialog mellan forskning inom hållbarhetsområdet och praktiken, för att arbetet ska vara aktuellt och lustfyllt.

I flera enheter har processen lett till fördjupade reflektioner och handlingar som har handlat om att det behövs ett nytänkande och en omorganisation gällande förskolornas material och inköp. Exempelvis har en disposition av olika intäkter, som tidigare tillfallit ett arbetslag, omfördelats så att alla arbetslag på förskolan har en gemensam budget för inköp. Utifrån det har det utvecklats gemensamma förråd för ateljé, bygg, utemiljö med mera för hela förskolan. Detta är en förändring som berör hållbarhetens ekonomiska aspekt och material/resursförbrukning. Det leder också till en ökad likvärdighet i vad varje barn ska ha rätt att möta under sin tid på förskolan.

Hållbart ledarskap är något som har diskuterats mycket under programmets gång, kopplat till de friskfaktorer vi också håller på att arbeta med i Enskede-Årsta-Vantör. Även förskollärarens roll som mellanledare har diskuterats. Detta är delar av ett hållbart ledarskap, vilket vi kommer att fortsätta arbeta med och utveckla framöver.

FARSTA SDF: BARNES RÖSTER I ETT HÅLLBART FARSTA - ALLA SKA MED!

Eva van Natijne, verksamhetscontroller
Lilian Westlund, rektor

INGÅNGSVÄRDE - FÖRUTSÄTTNINGAR NÄR PROGRAMMET STARTADE

Farstas medverkan i Hållbar förskola har varit en möjlighet att samlas omkring frågor om arbete med hållbarhet. Med den nya skrivningen om hållbar utveckling i läroplanen 2018 samt förväntningar från politiken att arbeta med Agenda 2030, fanns det anledning att se över organisation samt utbildnings- och undervisningspraktik.

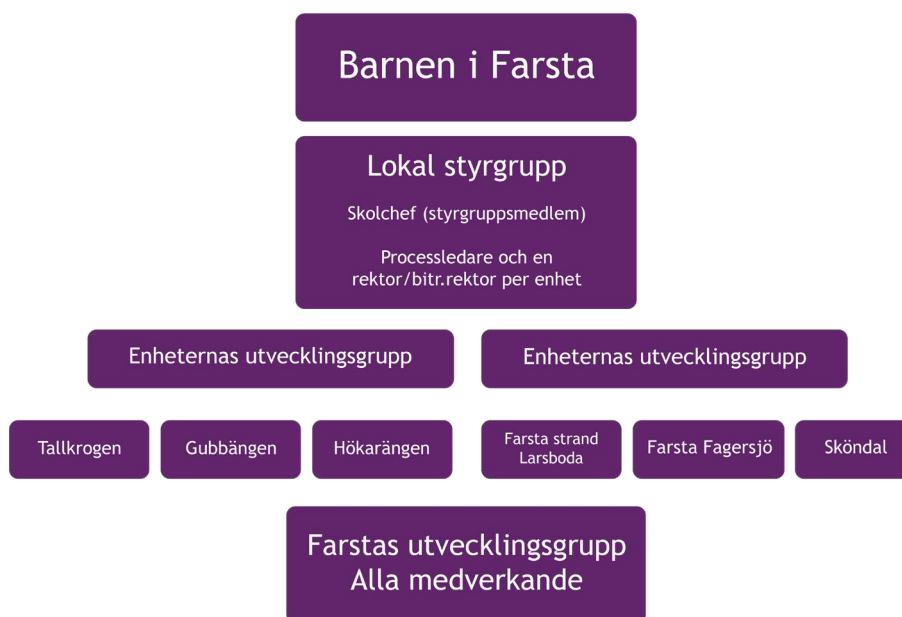
Alla sex förskoleenheter har medverkat i programmet med tre till fyra förskollärare och en rektor/biträdande rektor. Syftet med deltagandet i programmet Hållbar förskola har varit att öka kunskaperna i frågor om social, ekologisk och ekonomisk hållbarhet. Vi har också velat föra en fördjupad dialog om hållbarhetsarbetet och identifiera faktorer för vad som ger en hållbar förskola, i syfte att säkerställa en god utbildning och undervisning för våra barn.

Det fanns även en nyfikenhet på hur det kunde vara att delta i Ifous-program, med förhoppningar om stöttning och att få delta i ny forskning om och utveckling av hållbarhetsfrågor inom förskolan.

GENOMFÖRANDE OCH UPPFÖLJNING

Arbetet med hållbar utveckling ska bli likvärdigt för alla barn i stadsdelen. Det kräver en organisation som skapar möjlighet för medverkan och spridning inom hela styrkedjan på bästa sätt.

Inledningsvis tog vi kontakt med grannstadsdelen Enskede-Årsta-Vantör, som hade deltagit i tidigare Ifous-program. De delade med sig av sina erfarenheter av att dela in enheterna för bästa möjliga samarbete och spridning samt att låta alla enheter delta i programmet. Grupperna bildades och fick heta enheternas utvecklingsgrupper.

Figur 3. Farstas lokala styrgrupp organiserades med en rektor/biträdande rektor per enhet, en skolchef samt två processledare, som arbetar övergripande på avdelning förskola.

Den lokala styrgruppen har arbetat strategiskt och utvecklat en likvärdig systematik för arbetet med Hållbar förskola inom alla Farstas förskolor. Inledningsvis fattades beslut om att alla förskolor och inte bara medverkande förskolor skulle arbeta med skattningen i OMEP:s skala för hållbarhet. Inom avdelning förskola bildades Farstas utvecklingsgrupp, där enheternas alla medverkande ingick. Processledarna har haft rollen att leda och vara en sammanhållande funktion i arbetet samt att planera och genomföra arbetet tillsammans med Farstas utvecklingsgrupp och den lokala styrgruppen. Tre gånger per termin har gruppen träffats för kollegialt lärande och uppföljning av programmet. Där har lärande exempel lyfts av medverkande förskollärare både i form av miniföreläsningar och i smågrupper.

Förberedelser inför uppgifterna i programmet har skett i enheternas utvecklingsgrupper. Medverkande förskollärare har haft tid att samtala och reflektera över uppgifterna och delat med sig av pågående arbete med hållbarhet. Frågor och behov som har uppkommit, har rektorerna tagit med sig till den lokala styrgruppen.

På enhetsnivå har arbetet med hållbar förskola följts upp i form av nätverkande och i arbetslagens projektarbeten. Arbetsplatsträffarna (APT), vilka infaller en gång per månad, har haft en stående punkt på agendan om Hållbar förskola för att nå ut till alla medarbetare och för att hålla arbetet aktivt.

Under uppstartsfasen för medverkan i programmet beslutade den lokala styrgruppen att alla Farstas förskolor skulle förenas i hållbarhetsfrågor i ett gemensamt övergripande tema. Den lokala styrgruppen kom via diskussioner fram till några förslag på teman vid en workshop på en utvecklingsdag med samtliga ledningsgrupper (rektorer och biträdande rektorer) i Farsta. Utvecklingsgruppen fick rösta på de olika förslagen för att slutligen bestämma det gemensamma temat: ”Barns röster i ett hållbart Farsta”.

Det systematiska kvalitetsarbetet, som används för planering, dokumentation, reflektion, analys, uppföljning och utvärdering, har reviderats utifrån vår medverkan i programmet. Den gemensamma pedagogiska miljöonden, som är ett underlag/checklista för uppbyggnad och uppföljning av lärmiljöerna, har utvecklats. Tillägg utifrån hållbarhetsperspektivet, exempelvis återbruk, har lagts till i checklistan.

- Farsta är en av Stockholm stads elva stadsdelar.
- I stadsdelen finns 36 kommunala förskolor uppdelat på sex förskolenheter.
- Avdelning förskola leds av en avdelningschef tillika skolchef.
- Sammanlagt har stadsdelsrådets förskolor drygt 2300 barn inskrivna och cirka 550 medarbetare.

EFFEKTER

Farsta förskolor tog tidigt ställning för att alla förskolor skulle arbeta systematiskt med skattningen i OMEP:s skala för hållbarhet. Även det systematiska kvalitetsarbetet byggdes på med hållbarhet. Det bidrog till att alla förskolor inkluderades i frågorna och inte bara de som medverkade i programmet.

Hållbarhetens olika dimensioner och de globala målen har varit en utgångspunkt i verksamhetens undervisning och utbildning. Verksamheternas gemensamma tema, ”Barns röster i ett hållbart Farsta” har genomsyrat utvecklingsarbetet, där fokus har varit på barns agens och handlingskraft. Effekter och tecken av arbetet har bland annat visat sig i arbetslagets dokumentationer. Ett synliggörande av de globala målen i projekten har bidragit till ökad nyfikenhet, och medvetandegörande.

Organisationsstrukturen har gett möjlighet till spridning genom nätverkande med andra enheter och inom enheten. Det har varit en avgörande framgångsfaktor, men också en utmaning. När någon medverkande förskollärare har slutat har det ibland varit svårt att få en ersättare som har velat ta sig utmaningen.

Utvecklingen av det systematiska kvalitetsarbetet har skett i samband med Farstas medverkan i programmet. Med hjälp av forskarnas tankar och frågeställningar, olika seminarier och med utgångspunkt i Farstas utvecklingsgrupps behov och tankar, har den lokala styrgruppen fattat strategiska beslut om att utöka kvalitetsarbetet med ett hållbarhetsfokus. Det har bland annat inneburit ändrade frågeställningar i lärloggarna, vilka är ett dokumentationsverktyg i den digitala lärplattformen.

Medverkande förskollärare uttrycker att de tidigare tänkte på sortering och skrapplockardagar som centralt i arbetet med hållbar utveckling i förskolan. Nu har synen på arbetet vidgats till att de ser hållbarhetsfrågor i allt som görs, exempelvis vid högläsning och i barnens tilltro till sin egen förmåga. En fördjupning och en röd tråd i arbetet med hållbar utveckling har även utvecklats med hjälp av den övergripande projektplanen. Förskollärarnas ledarhandlingar gentemot kollegor har lyfts genom lärande exempel i Farstas utvecklingsgrupp. Ett exempel delades vidare i form av miniföreläsningar för andra enheter samt genom spridning av exempel i en powerpoint till alla enheter och medarbetare.

Medverkande rektorer tänker att alla tillsammans har höjt det kollektiva medvetandet och kompetensen i arbetet med hållbarhet inom alla tre dimensionerna. Gemensamma traditioner har skapats där familjer och medborgare bjuds in. Köken arbetar med att öka andelen ekologiska livsmedel och minska matsvinnet. Nätverk för kockarna har skapats under programmet, där de utbyter kunskap och erfarenheter ur ett hållbarhetsperspektiv.

LÄRDOMAR OCH FORTSATT UTVECKLING

Inom Farstas förskolor har det varit framgångsrikt att alla enheter har deltagit i programmet samt att alla pedagoger och rektorer redan från början har använt skattningen i OMEP:s skala för hållbarhet.

Unescos kännetecken för lärande för hållbar utveckling har från start varit till hjälp för att förstå och kunna vidareutveckla undervisningen. Några exempel är att undervisningen ska utgå från barns vardagsliv, värdet av nära relationer mellan barn och vuxna samt vikten av barns delaktighet, inflytande och aktörskap.

Boken *Förskolans arbete med hållbarhet* (Pramling Samuelsson m.fl., 2021) köptes tidigt in till alla medverkande i programmet och har gett en gemensam förståelse för hållbarhetsarbetet. Till exempel har den skapat förståelse för de olika dimensionerna av hållbarhet och hur man konkret kan komma i gång med den ekonomiska dimensionen, vilket kändes svårt för många deltagare.

Deltagandet i utvecklings- och ledarseminarier har använts som utgångspunkt för det fortsatta utvecklingsarbetet på hemmaplan. Lekresponsiv undervisning används av medverkande förskollärare och deras arbetslag och till viss del även av övriga arbetslag. Gemensamma inspirationsdagar kring ämnet hållbar förskola för alla medarbetare inom Farstas förskolor har bidragit till gemensam förståelse, likvärdighet och en förskola som står på vetenskaplig grund.

Planen under det sista året har varit att knyta ihop säcken för arbetet med hållbar utveckling, förvalta det som har utvecklats under programåren och stanna upp för att fördjupa och säkerställa att alla är med i arbetet. Utvecklingsgruppen har svarat på en enkät om vad Farstas förskolor har fått med sig från programmet och vad de vill fokusera på under kommande år. Exempelvis fanns ett önskemål om att fortsätta utveckla den lekresponsiva undervisningen med barnen och nu är en föreläsning i ämnet inplanerad för alla medarbetare. Nätverkanter kommer pågå som en del av systematiken med spridningen.

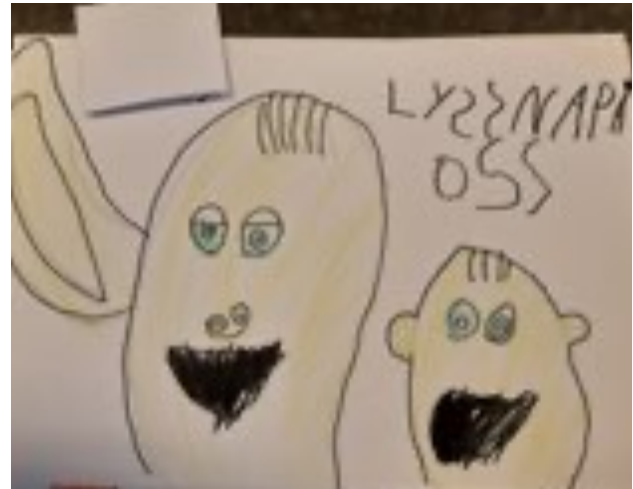
Spridning inom förvaltningen har skett genom ledarforum och nämndmöten. Rektorer har deltagit och presenterat arbetet med Hållbar förskola, vilket har tagits emot med god respons.

Tillsammansskap är ett lyckat koncept, som har byggts upp under programmets gång och avsikten är att fortsätta med det. Genom organisation och strävan efter likvärdighet och hög kvalitet har processer och strukturer blivit mer transparenta. Dessutom har strukturer som inte varit välfungerande lyfts och gemensamt utvecklats till det bättre. En känsla av sammanhang och tillsammanskap har vuxit sig starkare hos de medverkande inom Farsta förskolor och nu återstår att få till en spridning så att alla medarbetare känner delaktighet och meningsfullhet i ett sådant tillsammanskap.

NÅGRA AVSLUTANDE ORD

I Farsta har alla tillsammans arbetat för att barnens röster ska få ta plats, dels genom det övergripande temat ”Barns röster i ett hållbart Farsta”, dels i praktiken där barn har fått utrymme att agera och ta ställning utifrån sina förutsättningar och möjligheter. Ett exempel är från när barnen på en avdelning arbetade med olikheter inom klädesavdelningar. Barnen ropade ut att tjejer och killar ska få ha på sig vilka kläder de vill och att tjej- och killavdelningar ska slopas. Arbetet uppmärksammades även i lokaltidningen vilket resulterade i stolta barn, familjer och pedagoger.

Reportern frågade: "Varför ska vi lyssna på er?" och ett barn svarade "För att vi har bättre svar ibland".

Ett citat från forskarna, som har varit vägledande för oss i Farsta och som ovan nämnda exempel visar, får bli avslutande ord i kapitlet:

"Det handlar inte om att utbilda barn för att de ska veta allt om hållbar utveckling, utan att utbilda individer som kan upptäcka orättvisor, ojämlikhet och problem av olika slag och som ges möjlighet att agera utifrån sina förutsättningar och möjligheter, dvs. att utbilda barn som kan ta ställning och agera."
(Ärlemalm-Hagsér & Pramling Samuelsson, 2013, s. 159)

HÄSSELBY-VÄLLINGBY SDF: VIKTIGT PÅ RIKTIGT! RESAN MOT DEN FJÄRDE DIMENSIONEN

Agneta Elfving & Mia Haraldsson, verksamhetscontrollers

Larmrapporterna om jordens tillstånd avlöser varandra och vi behöver alla lära oss att leva hållbart. Så vad ska vi göra? Och vad ska vi sluta att göra?

”Vuxna är konstiga som inte bara gör det man vet är bra för planeten!”
(barn, 5 år)

BAKGRUND

Förskolorna i Hässelby-Vällingby stadsdelsförvaltning har i enlighet med styrdokumentet arbetat med hållbarhetsfrågor under flera år. För att bredda förståelsen och fördjupa kunskaperna samt göra barn och medarbetare mer handlingskraftiga i frågor som rör de olika dimensionerna av hållbarhet (ekologiska/miljömässiga, sociala och ekonomiska), beslutades det att stadsdelen skulle medverka i programmet Hållbar förskola med start hösten 2021.

Det fanns ett behov av att utveckla systematiken i utvecklingsarbetet med hållbarhetsfrågor på flera nivåer. Att det var viktigt på riktigt stod klart för de flesta, men just att komma till reell handling var svårare. Det lockade oss därför att i nära samverkan med både forskare och kollegialt med olika huvudmän runt om i Sverige, såväl kommunala som fristående, medverka till att utveckla framgångsrika arbetssätt, liksom att ta del av omvärldsbevakning och aktuell forskning. Ambitionen var att detta sammantaget skulle bidra till ett förändrat kunnande och agerande hos både barn och vuxna. Barnen kan inte ensam bära ansvar för sin framtid. Ett citat som Eva Ärlemalm-Hagsér, en av forskarna i programmet, presenterade vid en föreläsning har återkommande påmint oss om vad arbetet med hållbar utveckling går ut på:

Det handlar inte om att utbilda barn för att de ska veta allt om hållbar utveckling, utan att utbilda individer som kan upptäcka orättvisor, ojämlikhet och problem av olika slag och som ges möjlighet att agera utifrån sina förutsättningar och möjligheter, dvs. att utbilda barn som kan ta ställning och agera. (Ärlemalm-Hagsér & Pramling Samuelsson, 2013, s. 159)

Barnen och Jorden. Källa: OMEP/Anna-Karin Engberg

- Hässelby-Vällingby är en stadsdel i Stockholm stad med cirka 77 000 invånare.
- Antal barn som är inskrivna i de kommunala förskolorna är cirka 2 200.
- Det finns 43 kommunala förskolor som är uppdelade i 10 enheter.
- I programmet medverkar fyra enheter och 18 förskolor med totalt 29 förskollärare, fem biträdande rektorer, fyra rektorer, två processledare och en skolchef.

ORGANISATION

Alla förskolor arbetar med hållbar utveckling i fokus som en gemensam angelägenhet för oss alla; från skolchef till varje barn. Under 2021 togs ett gemensamt motto för förskolorna fram: ”Tillsammans skapar vi kunskap, glädje och framtidshopp”. Tidigt i programmet skapades en tydlig struktur och tidplan för arbetet och en lokal styrgrupp med skolchef, rektorer och lokala processledare bildades. Likvärdiga förutsättningar för förskollärarnas medverkan i programmet togs också fram.

Styrgruppen har haft täta avstämningar av frågeställningar som:

- Var befinner vi oss nu?
- Hur följer vi upp programmets uppgifter och innehåll?
- Vad är nästa steg?

Detta har hjälpt oss att planera framåt, både på förvaltningsnivå och enhetsnivå. Enheterna har organiserat sina egna utvecklingsgrupper, som har träffats regelbundet. Alla medverkande förskollärare har träffats vid programmets seminarier, men också i ett lokalt forum som vi kallar pedagogiskt café.

Eftersom inte alla förskoleenheter medverkar i programmet har spridningen/ delaktigheten för de övriga enheterna haft stor betydelse och varit viktig för organisationen av arbetet. De lokala processledarnas roll att hålla samman och föra arbetet framåt, utifrån styrgruppens intentioner och programmets innehåll och uppgifter, har varit av största vikt. Arbetet har skett på olika nivåer och med olika insatser. Utöver pedagogiska caféer för de medverkande förskollärarna har stadsdelens övriga förskollärare samt ledning bjudits in att delta vid separata tillfällen. Pedagogiska forum och utvecklingsdagar för alla medarbetare har genomförts, där bland annat forskare från programmet har föreläst.

FRAMGÅNGAR

Det har varit väldigt få byten av medverkande i programmet och när det har skett har de nya introducerats snabbt. Ett högt deltagande betyder att programmet spelar roll och är viktigt. Det blir ett verktyg för att attrahera nya medarbetare, men också för att få medarbetare att vilja stanna kvar och inte byta arbetsplats.

De pedagogiska caféerna för förskollärare, med kollegiala diskussioner om programmets innehåll, uppgifter och lärande exempel, har fått stort utrymme. Träffarna har planerats av biträdande rektorer och processledare utifrån förskollärarnas utvärderingar av varje tillfälle. Träffarna har organiserats av processledarna och varit ”fredade” från lönesättande chefer, vilket har bidragit till ett öppet samtalsklimat där man både kan ”provprata” och ”prov tänka”. Vi-känslan har växt fram och till de senaste caféerna har också Brommas förskollärare varit inbjudna. Syftet har då varit att vidga perspektiven och ta ett steg mot ett gemensamt arbete.

Självskattningsverktyget OMEP-skalan har implementerats i alla arbetslag och varit ett gemensamt verktyg för alla stadsdelens förskolor. Förskollärare från stadsdelen har presenterat ett tema/projektarbete vid Skolverkets webinarium om Hållbar utveckling i förskolan, och på så sätt har spridning av framgångsrika arbetssätt skett utanför stadsdelen och samtidigt bidragit till stolthet i den egna organisationen.

I dag har fler barn blöjor betydligt längre. Snittåldern är 3,5 år på dagen och 4 år på natten, vilket inte är bra för barnen och absolut inte hållbart! Tidigare blöjfrihet innebär många vinster för barnen, familjerna, förskolan, sjukvården, ekonomin och miljön. Förskolornas arbete med lyhörd pottråning har uppmärksamats av både lokalpress och lokalradio. Scanna QR-koderna i figurerna 4 och 5 för att ta del av artikel och ljudfil.

UTMANINGAR

Att vi tidigt planerade för spridning/delaktighet för övriga enheter har till viss del varit en framgångsfaktor, men att nå ut till alla nivåer och till barnen kräver ett fortsatt arbete. Även de deltagande förskolorna har en utmaning i att göra övriga medarbetare och barn delaktiga i arbetet.

Kompetens och förståelse för uppdraget varierar hos medarbetarna och kopplingen mellan teori och praktik har varit utmanande för förskollärarna i deras arbete med att leda arbetet i det egna arbetslaget och för barnen. Förskollärarna har uppmanats av forskargruppen att ge förslag till utvecklingsområden av OMEP-skalan. För att öka förståelsen för självskattningsverktygets kriterier har förskollärarna föreslagit att skalan skulle kunna kompletteras med en begreppslista för en fördjupad och gemensam förståelse av begreppen.

Vårdnadshavarnas delaktighet, liksom att barnen får större utrymme i närsamhället, är områden som behöver utvecklas. Glädjande nog kunde det ändå konstateras i resultatet av brukarundersökningen 2024 att vårdnadshavarna i Hässelby-Vällingby uppfattar att deras barn visar intresse för hållbar utveckling. Hela 83 procent av vårdnadshavarna anser att förskolan bidrar till att barnen intresserar sig för frågor om klimat, miljö, återbruk och livsvillkor.

Den största utmaningen är att fortsätta hålla fokus på hållbarhetsfrågorna. Eller kan det vara så att de nu har blivit mer självklara för alla? Att "hålla i och hålla ut", det vill säga att behålla organisationen som stöd och inte släppa för tidigt, blir viktigt och en plan för arbetet måste göras.

SPÅR OCH TECKEN

Att vara med i programmet har ökat både medvetenheten och kunskapen om hållbarhet på en djupare nivå. För barnen har det inneburit att de har erbjudits en mer medveten undervisning om hållbarhet. Många barn, beroende på ålder, har därmed fått ett nytt perspektiv på begreppet hållbarhet. De har fått möjlighet att utveckla kunskaper, som har lett till en större tro på att de kan vara delaktiga och att de kan förändra världen, så den blir mer rättvis och hållbar. Arbetslagens observationer och dokumentationer visar att barnen ser sig själva som viktiga aktörer när det gäller att påverka och göra olika saker bättre.

"Barnen har reagerat över att det är mycket skräp i naturen och i närområdet, trots att barnen alltid plockar skräp under sina promenader. Det ledde till att barnen gjorde egna skyltar och satte upp i skogen där de uppmanar till att inte slänga skräp i naturen, utan i stället slänga i papperskorgar och på återvinningscentraler. Barnen hittar många burkar och flaskor ute i naturen och vet att man kan få pengar när man återvinner dessa. Barnen har eget ord för pantning av burkar, 'skräpkretsloppet'."
(Förskollärare)

Många arbetslag har arbetat intensivt och uthålligt med den sociala dimensionen, vilket bidragit till att barnens förhållningssätt till varandra har förändrats. Det finns en omtänksamhet bland barnen, en stor empatisk förmåga och en tolerans för varandras olikheter.

Figur 4. QR-koden går till en artikel i lokaltidningen Mitt i.

Figur 5. QR-koden går till en ljudfil med en intervju i Sveriges Radio P4.

”Inför att nya kompisar ska börja på förskolan så pratade vi om vad som känns bra när man är ny. Barnen visste många saker som var viktiga att tänka på, när man välkomnar en ny kompis. ’Fråga om den vill vara med’, ’visa var sakerna finns’. Vi hade också ett papper, som vi låtsades var ett barn. Han hette Bertil. Sen sa vi elaka saker till Bertil och då knycklades pappret för varje gång. När alla hade sagt elaka saker som ’du får inte vara med’ och ’dumma dig’, tittade vi på Bertil. Han hade inte gått sönder men han var alldeles skrynklig. Vi pratade om att det är precis så det känns inuti, skrynkligt, när någon säger något elakt. Barnen tyckte synd om Bertil och det var faktiskt barn som inte ville säga något dumt, trots att de uppmuntrades att göra det. Några barn berättade om när de inte hade fått vara med och känt sig ledsna och ’skrynkliga’.”

(Förskollärare)

”Vi har haft extra fokus på den sociala dimensionen och det vi kan se är att barnen är trygga, harmoniska och tar hand om varandra. Detta har främjat deras lärande och utveckling. Barnen har skapat en större förståelse och medvetenhet om att olikheter är något positivt och att alla, oavsett kön, ålder och etnicitet, är lika mycket värda.”

(Förskollärare)

Genom att undersöka hur människor bor i världen i dag och hur vi kan tänkas bo i framtiden, har barnen erbjudits möjligheter till en global utblick på hur olika det kan se ut. Till exempel har en förskola upprättat ett samarbete med en förskola i Tanzania, där barnen brevväxlar och delar bilder med varandra.

Barnen har fått en fördjupad kunskap om hur naturen påverkas av hur människan lever och de visar nu större intresse för och omtanke om djur och insekter. Att odla är en aktivitet som har fångat barnen. Medvetenheten om hur vi använder olika resurser som el, vatten, papper och livsmedel har ökat. Barnen berättar om nya faktakunskaper om miljömässiga hållbarhetsfrågor, till exempel hur vi reser och att utsläpp från bilar, flyg och fabriker förorenar sjöar och luften vi andas. De har funderat över varför exempelvis äpplen transporteras långväga med flyg, trots att det finns så många goda svenska äpplen. De har utforskat vindkraft och vattenrening, funderat över hur matsvinnet kan minska och fått möjligheter till en mer systematisk sopsortering. Att använda återbruksmaterial och sambruk är ett tydligt arbetssätt.

Den ekonomiska dimensionen visade sig inte vara för svår för barnen att förstå, vilket de vuxna först hade trott. Pengars värde är idag mer abstrakt för barn, då kontanthandlingen inte längre är central. För att öka barnens förståelse har förskolorna besökt dagligvaruhandeln, men också secondhandaffärer, för att undersöka vad olika varor kostar och vad eventuella pantpengar räcker till. Barnen föreslår själva att det är bättre att köpa begagnat, laga möbler och lämna saker för återbruk. En förskolas presentation av sitt arbete med den ekonomiska dimensionen finns att ta del av via QR-koden i figur 6.

Barnen använder nya begrepp och sprider sina nyfunna kunskaper till sina familjer. Vårdnadshavarna berättar att barnen är noga med hur familjen sorterar sitt skräp, de släcker lampor och stänger av kranar hemma och berättar varför det är viktigt att göra så. Flera barn tycker att vuxna är konstiga som inte bara gör det man vet är bra för planeten. Många intressanta diskussioner är pågående både i förskolan och i hemmet.

Figur 6. Scanna QR-koden för att ta del av ett exempel på en förskolas arbete med den ekonomiska dimensionen av hållbarhet.

Figur 7. Scanna QR-koden för att ta del av projektet ”Guldlock & de tre björnarna – med ett hållbarhets-perspektiv”.

Under programmets gång har flera ”nya” teorier/arbetsätt presenterats, bland annat lekresponsiv undervisning och det deliberativa samtalet, vilket har lett till en utveckling av undervisningen. Via QR-koden i figur 7 visas projektet ”Guldlock och de tre björnarna – med ett hållbarhetsperspektiv”.

För de medverkande förskollärarna har alla diskussioner med andra förskollärare i andra kommuner under programmets seminarier gett inspiration och ork att fortsätta kämpa. Under programmets gång har de fått nya inspel att reflektera över och även fått tid och möjlighet att prova olika metoder i praktiken, med barnen. De pedagogiska caféerna har haft stor betydelse för det kollegiala lärandet på hemmaplan. Stort utrymme har funnits för diskussioner och utbyte av erfarenheter, vilket lett till en ökad förståelse för varandras olikheter. Förskollärarna har inspirerat varandra genom att också få visa och berätta om lärande exempel från teman och projekt.

Överlag syns ett växande kollegialt tänkande, som inte bara leder till hållbara relationer. Pedagogernas kompetens kommer alla barn på förskolan till del, oavsett vilken avdelning barnen går på. Självskattningsverktyget OMEP-skalan har gjort att medvetenheten om de tre dimensionerna av hållbarhet har ökat. Skalans kriterier är tydliga och har bidragit till att undervisningen i mycket större omfattning planeras och följs upp med utgångspunkt i resultatet.

Det finns en större medvetenhet om användning av resurser, exempelvis när det gäller el, vatten, utskrif- ter, matsvinn och materialanvändning. Pedagogerna har börjat tänka annorlunda om vilka inköp som ska göras och det finns en större vilja att ta hand om det vi har. Sambruk är numera vanligare, liksom att sponsoring och återanvändning sker med automatik.

”Från att tro att det skulle bli något extra arbete utöver allt annat, till att arbetet med hållbarhet nu genomsyrar vårt pedagogiska arbete och går att få syn på i de flesta andra mål i läroplanen.”

(Förskollärare)

För ledarna i Hässelby-Vällingby har medverkan i programmet lett till en ökad förståelse för alla dimensioner av hållbarhet. De har också förstått vikten av att skapa riktiga förutsättningar för medarbetarna, så att de har möjlighet att fortsätta utveckla arbetet med hållbarhet. Det systematiska kvalitetsarbetet är tydligare på både enhets- och förvaltningsnivå genom att alla tio förskoleenheter har gemensamma enhetsmål i verksamhetsplanen samt genomför självskattning med hjälp av OMEP-skalan. Processledare och rektorer har tagit fram analysfrågor för enhetsanalys av förskolornas styrkor och utvecklingsområden. På strukturnivå följs arbetet upp i tertialrapporter, verksamhetsberättelse, brukarundersökning och medarbetarenkät.

Det finns en känsla av att ha kommit varandra närmare och en samsyn och ett mer kollegialt utbyte har utvecklats. Programmets uppgifter, med ledarhandlingar som bidrar till att styra/rikta och följa upp arbetet med lärande för hållbar utveckling, har gett insikter på både individ- och gruppnivå. Ett exempel på en sådan ledarhandling visas i filmklippet via QR-koden.

”Programmet har verkligen öppnat mina ögon för vikten av hållbarhet, inte bara i förskolan utan i alla aspekter av livet. Jag har blivit mer medveten om min egen konsumtion och har börjat göra mer hållbara val.”

(Biträdande rektor)

För stadsdelen innebär det att dagens förskolebarn i Hässelby-Vällingby kommer att få med sig en större kompetens och förståelse för hållbarhet. De kommer att växa upp till mer medvetna individer som har förmåga att agera och göra skillnad.

Programmet har bidragit till att det har skapats broar mellan enheterna i stadsdelen, där vi som har deltagit har fått större chans att ta del av, men även dela med oss av våra tankar om hållbarhet.

”Trodde inte att programmet skulle ge oss så mycket kunskap och glädje som det faktiskt har gjort! Egentligen inget extra arbete, utan det har hjälpt oss att planera, genomföra och följa upp arbetet med hållbarhet. Så tacksam att vi valde och fick möjlighet att delta!”

(Rektor)

DET FORTSATTA ARBETET

Resan mot den fjärde dimensionen, där vi genom kunskap om lärande och förändring har lärt oss att leva i större harmoni med miljön, fortsätter och är långt ifrån över. Nästa steg är att ta fram en gemensam strategi eller plan för det fortsatta arbetet med lärande för hållbar utveckling. Denna strategi bör inkludera alla, från barnen till skolchefen.

Rent konkret kan det vara att utveckla nätverk i staden, i första hand med stadsdelarna Bromma, Enskede-Årsta-Vantör och Farsta, som också har medverkat i programmet.

Att delta i Skolverkets insatser för lärande för hållbar utveckling är ett sätt att fortsätta bredda kunskaper och dela erfarenheter med andra förskollärare eller ledare i Sverige. Att alla förskolor erhåller Skolverkets utmärkelse ”Skola för hållbar utveckling” gör att arbetet kommer att fortsätta med en regelbundenhet, eftersom utmärkelsen ska uppdateras vart tredje år. I dag har 29 av 43 förskolor erhållit utmärkelsen.

Att utveckla samverkan med vårdnadshavarna och att barnen synliggörs i närsamhället är viktiga aspekter utifrån hur samhällsklimatet har utvecklats. Hässelby-Vällingbys förskolor vill utmana den rådande bilden och stärka barnen i att växa upp som demokratiska medborgare med ett engagemang för hållbarhetsfrågor.

HÄSSLEHOLMS KOMMUN: JU MER MAN VET - JU MER VET MAN ATT MAN INTE VET

Christer Pettersson, verksamhetschef

FÖRUTSÄTTNINGAR OCH NULÄGE - VAR ÄR VI NÄR VI VÄLJER ATT GÅ IN I PROGRAMMET?

I bland annat kartläggningar som gjordes inför verksamhetsåret 2021–2022 framkom behovet av en fördjupad förståelse av och samsyn kring hållbarhetsbegreppet i stort. Parallellt med detta uppstod ett ekonomiskt utrymme som gjorde det möjligt för verksamhetsgrenen förskola att prioritera samverkan med forskning och andra skolhuvudmän. Just detta gjordes möjligt i samband med att Ifous presenterade tanken om programmet Hållbar förskola.

Ekonomiska skäl gjorde ändå att vi hade begränsade möjligheter att delta i Ifous-programmet med alla våra enheter och områden. Dock kan man förenklat säga att de ekonomiska ramarna överensstämde ganska väl med hur de 17 rektorerna i förskolan och deras områden kunde – eller föredrog – att prioritera sitt utvecklingsfokus. De fyra rektorer som önskade och upplevde sig ha möjlighet att delta fick också göra det.

SYFTE OCH MÅL - VART SKA VI?

Det huvudsakliga syftet med deltagandet i Hållbar förskola var att skapa en relevant och samstämmig bild av hållbarhetsbegreppet i verksamhetsgrenen. Vi ville också arbeta nära forskningen, som ett sätt att utveckla vår förmåga att tillse att utbildningen vilar på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet. Dessutom fanns en strävan att ställa vår huvudmans förutsättningar och utbildning i relation till andra huvudmäns, för att på så sätt få en förtydligad bild av oss själva.

PLANERING OCH GENOMFÖRANDE - HUR GÖR VI?

Verksamhetschefen för grenen förskola utsågs att representera huvudmannen Hässleholms kommun i programmens styrgrupp. En av förvaltningens utvecklingsledare blev kommunens representant i processledargruppen. Samtidigt skapade vi en lokal ledningsgrupp bestående av verksamhetschefen, utvecklingsledaren och de fyra rektorerna. De fyra deltagande rektorerna valde var och en ut tre förskollärare som skulle delta i programmet. Sammanlagt var vi alltså 18 individer som gick in som aktiva deltagare i programmet.

Ganska tidigt in i programmet såg vi ett behov av att skapa tillfällen då ”de aderton” träffades. Vi valde att sammankalla gruppen för att samla upp, sammanfatta och bearbeta intryck efter seminarier eller för att förbereda oss inför desamma. Detta gjorde vi för att på bästa sätt dra nytta av och kunna bidra vid seminarierna.

Den utmaning som vi redan inför programstarten tydligast kunde identifiera var spridningen och delaktigheten i hela verksamhetsgrenen. Vår strategi för att hantera det var att skapa en nyfikenhet på hållbarhetsfrågorna hos alla rektorer. Det ville vi göra genom att i sammanfattande form hålla alla rektorer uppdaterade om input och processer, som genererades i och i samband med programmet. Därigenom ville vi också peka på möjligheter för dem att utmana sig själva i hållbarhetsfrågor och söka stöd hos kollegor och andra deltagare i Ifous-programmet.

- Hässleholms kommun har drygt 52 000 invånare och är till landytan störst i Skåne. Det ger en kommun med relativt stor geografisk spridning mellan de 40 kommunala och 10 fristående förskolorna.
- De kommunala förskolorna är fördelade på 17 olika förskoleområden som leds av varsin rektor.
- Förskolorna tillhör barn- och utbildningsförvaltningen som är uppdelad i tre verksamhetsgrenar; förskola, grundskola/anpassad grundskola och gymnasieskola/anpassad gymnasieskola.
- Respektive verksamhetsgren leds av en verksamhetschef och de är direkt underställda förvaltningens förvaltningschef - tillika skolchef.

En bit in i programmet fanns ett behov av att besluta om de gemensamma ramarna och utgångspunkterna för oss hässleholmare. Vi valde att ge stor frihet till respektive rektor att besluta om inriktning (tema) för de olika insatserna. Det som – förutom den övergripande rubriken ”Hållbar utveckling” – skulle hålla oss samman var i stället aktionsforskning som metod. Processledaren tog på sig uppgiften att stödja rektorerna och deras förskollärare i förståelsen och tillämpningen av aktionsforskning.

OMEP-skalan, som tidigt i programmet presenterades av forskarna, blev ytterligare en viktig, gemensam faktor för oss i Hässleholm. Alla deltagare i programmet hade i uppgift att genomföra en skattning av utbildningen i det egna förskoleområdet med OMEP-skalan som stöd. Den lokala ledningsgruppen för Hållbar förskola beslutade också att även alla 17 rektorer i Hässleholms kommun skulle genomföra en OMEP-skattning. Det mötte visst motstånd, bland annat eftersom alla rektorer inte arbetade med hållbar utveckling som sitt fokusområde. I efterhand kan vi dock säga att OMEP-skattningen som genomfördes av alla rektorer var ett av de viktigaste verktygen för hela rektorsgruppen i förskolan, eftersom det blev en ögonöppnare och gav oss ett samsynsunderlag.

Vissa försök att sprida intresse för och bjuda in till samarbete om hållbarhetsfrågor har gjorts även utanför verksamhetsgrenen. Dels har lokala initiativ till samarbete tagits med exempelvis kommunens miljöpedagog. Vi har också bjudit in till ett samarbets- och inspirationsforum för funktioner i och i anslutning till den kommunala organisationen. En av programmets forskare, Ingrid Engdahl, deltog vid det tillfället och bjöd då bland annat på en uppskattad föreläsning om OMEP-skalan och bakgrunden till den. Ingrid bjöd samma dag på motsvarande föreläsning även för verksamhetsgrenens samtliga rektorer och specialpedagoger.

Det kan nämnas att viss personalomsättning har påverkat processerna i programmet. Vi har haft en planerad pensionsavgång för en rektor samt några oplanerade förskolläraryten och processledarbyten, som har försvårat kontinuiteten i arbetet. Å andra sidan har dessa byten gett möjlighet att involvera fler personer. När nya personer har kommit in i arbetet har det också varit nödvändigt att rekapitulera och beskriva nuläget och vägen dit, både för dem som nyligen hade kommit in i programmet och för dem som hade varit med på hela resan. Tydliggöranden, reflektioner och ifrågasättanden ger en fördjupad insikt i lärdomar, processer och resultat.

EFFEKTER OCH LÄRDOMAR - HUR BLEV DET?

Samtidigt som Ifous-programmet Hållbar förskola pågick genomförde Hässleholms kommuns barn- och utbildningsförvaltning en förändring i formerna för det systematiska kvalitetsarbetet. Inom ramen för det förändrade kvalitetsarbetet har uppföljningar av fokusområdet ”Hållbar utveckling” skett inom verksamhetsgrenen förskola. Den förflyttning i resultatet som vi kunde se hösten 2023 kan beskrivas i några olika delar.

Vi ser att intresset för förståelsen av hållbarhetsfrågorna har ökat. Vi bedömer att OMEP-skalan har

varit det viktigaste verktyget i den förflyttningen. Den har gett en insikt i vad hållbarhet innebär, inte minst i relation till själva undervisningen i förskolan. Vi kan nu se att samsynen och likvärdigheten i relation till hållbarhetsfrågor har förbättrats i verksamhetsgrenen.

De som tidigare hade en vad man skulle kunna kalla ”förenklad bild” av hållbarhetsfrågorna, och därmed riskerade att skatta sin förståelse högre än vad som var relevant, visar nu upp en breddad och fördjupad förståelse. Exempel på det är att man nu kan se att flera av de aktiviteter och lärsituationer som man erbjudit redan tidigare nu även kan betraktas ur ett hållbarhetsperspektiv. Ett annat exempel är att man, främst inom ramen för den ekonomiska dimensionen, har hittat nya verktyg för att stödja barns utveckling och förståelse inom området.

Strategin att inspirera hela rektorsgruppen utan att tvinga in dem i ett hållbarhetsfokus – och då riskera att tränga undan andra pågående arbeten – bedömer vi också har varit framgångsrikt. Rektorerna och förskollärarna som har deltagit i Ifous-programmet har stått beredda som inspiratörer när hållbarhetsfrågorna har fått ett utrymme i övriga förskoleområden. Då har de bidragit med målgruppsanpassad input och inspiration som har mottagits väl, både tack vare att mottagaren har varit redo och nyfiken, men också för den insiktsfullhet och det engagemang som inspiratörerna har erbjudit.

Dock kan vi i programmets slutskede konstatera, när vi samtidigt samtalar om och överväger ett deltagande i ett nytt, kommande Ifous-program, att det finns en viss känsla av ”vi och dom”; de som har haft ett direkt deltagande i Hållbar förskolas nätverk, seminarieprogram och uppgifter, och de som har följt programmet via sina kollegor. Här finns mycket att reflektera över!

Aktionsforskningen, som vi fördjupade medvetenheten om på allvar inom ramen för arbetet med en av uppgifterna från forskarna, har blivit ett mer använt verktyg i det uppföljande och utvecklande arbetet på våra förskolor. Det har förbättrat vår förankring i forskningen och den beprövade erfarenheten. I sin tur har det haft en positiv påverkan på kvaliteten på det systematiska kvalitetsarbetet, både ur ett strukturellt, processuellt och resultatmässigt perspektiv.

Hässleholms kommuns nätverk med både forskare och andra huvudmän har förbättrats och utökats tack vare programmet. Det har gett oss möjlighet att ”kalibrera kvaliteten och förståelsen i vår egen verksamhet”. Nätverkanterna kan ibland trängas undan av den uppmärksamhetspockande vardagen på hemmaplan. Deltagandet i programmet har då bland annat fungerat som en påminnelse om att lyfta blicken bortom en begränsad horisont.

Ett exempel på vad som har hänt i undervisningen är en barngrupps besök i en närliggande affär. Efter att ha använt OMEP-skalan som ett verktyg för att kartlägga förskolans hållbarhetsarbete, valde en avdelning att fokusera på den ekonomiska dimensionen. Pedagogerna kunde i kartläggningen se att den delen inte berördes så mycket i undervisningen och att det inom den dimensionen fanns en utvecklingspotential.

Så här skriver de:

Syftet med studiebesöket till Coop var att se hur mycket förståelse barnen hade för hur pengar används i sammanhanget samt att barnen hade som uppdrag att kolla hur man vet hur mycket en vara kostar och hur det går till att betala för sig. Det var tydligt vilka av barnen som hade förförståelse kring hur det går till i en affär och vi kunde också se ett tydligt sociokulturellt perspektiv på lärande, då barnen tog till sig av vad kompisarna sa och sedan pratade om detta själva, och även att det sedan förekom i den fria leken. Barnen visade ett stort intresse för själva prisskyltarna vid studiebesöket så vi tog bilder på dem med vår ipad och sedan ville några av barnen tillverka egna prisskyltar till vår affärsmiljö (se bild nedan).

Lärandet i tillverkanterna blir stort då vi får in finmotorik, penngrepp, literacy, skapande, delaktighet m.m. Barnen som deltog i skapandet visar ofta intresse för bokstäver och att ljuda, så denna aktivitet var något som gjorde att de fick utveckla sitt intresse på ett nytt sätt, men även ett tillfälle för metarefleksion kring sina upplevelser i affären.

Besöket i en livsmedelsaffär inspirerade barnen att tillverka egna prisskyltar.

PYSSLINGEN FÖRSKOLOR: STÄRK HÅLLBARHET OCH STÖR OHÅLLBARHET

Helen Engdahl, kvalitetschef
Frida Helin, utvecklingsstrateg

BAKGRUND OCH ORGANISATION

Vi valde att medverka i programmet för att vi ville utveckla hållbarhetsarbetet i våra förskolor. Pysslingen Förskolor hade aldrig tidigare medverkat i ett forsknings- och utvecklingsprogram och tyckte att det var intressant att tillsammans med forskare få utveckla långsiktiga och forskningsbaserade arbetssätt inom området hållbar utveckling i förskolan.

Något som har varit viktigt för oss under programmet är att utgå från vår befintliga organisation med dess strukturer för hur utveckling skapas, insikter sprids och förankring sker. Detta har vi hållit fast vid under hela programmets gång.

Konkret innebär det att varje förskoleområde har använt sina lokala utvecklingsdagar, nätverksgrupper, arbetslagsmöten och ordinarie underlag som till exempel verksamhetsplan, arbetsplaner och pedagogiska planeringar, för att konkretisera de insikter som medverkan i programmet har gett.

För att hålla ihop vårt deltagande i programmet och för att få en helhetsbild av de resultat som har kunnat uppmärksammas genom inlämningsuppgifter och de föreläsningar som vi har tagit del av, har vi organiserat de fyra deltagande rektorerna och två processledare i en lokal styrgrupp.

En skolchef har varit ordförande och lett styrgruppen, så att vi löpande har kunnat följa processen och dela erfarenheter av de utmaningar vi har mött i rollen som pedagogiska ledare kopplat till Hållbar förskola och programmets innehåll.

På samma sätt har de två processledarna mött de fyra lokala processledarna för att fånga upp det konkreta arbete som har skett med barn och pedagoger.

Vid två tillfällen under programmets gång har hela utvecklingsgruppen, det vill säga alla 35 medverkande ledare och pedagoger från Pysslingen förskolor, mötts i gemensamma utvecklingsdagar som en uppföljning och bearbetning av den input som har getts i programmet.

I arbetet med vår slutrapport har vi valt att presentera effekter och utmaningar som har synliggjorts i samband med programmet, utifrån fem olika målgrupper i vår organisation. Underlaget för slutrapporten är en sammanvägning av effekter och konkreta exempel som våra fyra utvecklingsgrupper har bidragit med.

Förutom texten i slutrapporten har vi valt att komplettera texten med QR-koder som leder till några röster från dem som har medverkat i programmet och som har engagerats i dess innehåll.

BARN

”Det går inte, man får inte att slänga skräp i havet.”
(Förskolebarn)

Figur 8. Se en filmad dialog med ett barn om valar och skräp i havet.

- Pysningen Förskolor driver drygt 100 förskolor i Sverige.
- Verksamheten är indelad i 24 geografiska förskoleområden med ungefär 5 förskolor i varje område, från Östersund i norr till Malmö i söder.
- Av dessa valde vi att låta de fyra förskoleområden delta som uttalade en tydlig önskan om att få utveckla sitt hållbarhetsarbete genom ett deltagande i programmet.
- Det innebar totalt 14 förskolor, ungefär 1200 barn, 24 pedagoger, fyra rektorer och fyra kvalitetsledare, eller lokala processledare som vi har valt att benämna dem.

Förändring vi har observerat

Vi ser att handlingskompetens syns mer hos alla barn, även hos barn som i någon mån inte har så nära till att uttrycka sina inre bilder, erfarenheter och åsikter. Det har skett genom att vi har erbjudit många och olika tillvägagångssätt för att arbeta med hållbarhet på de olika förskolorna. Många av de medverkande pedagogerna i Ifous-programmet har i sina barngrupper arbetat med den skönlitterära boken som utgångspunkt för samtal om hållbarhet. Det ger möjligheter att koppla samman frågor om alla hållbarhetsperspektiven i ett sammanhang som blir tydligt för barnen.

Det har blivit ännu tydligare att barnens kreativitet och innovationskraft ökar ju mer utrymme och ju fler möjligheter vi skapar för det. Det är egentligen ingenting nytt, men utifrån frågor om vad vi behöver göra för att skapa en hållbar värld, så finns det ingen ände på barnens kreativa idéer och tankar om vad som kan eller borde uppfinnas.

Våra utmaningar

Vi behöver fortsätta vårt arbete med att medvetet inkludera barnen i diskussioner, generellt och i samtal om hållbarhet i synnerhet, samt vara öppna för och ta vara på barnens perspektiv i arbetet med de tre hållbarhetsdimensionerna. Det är ett förhållningssätt som varje pedagog behöver addera till sitt undervisningsuppdrag. På gruppnivå kan vi redan se stora förflyttningar av barnens ökade handlingskompetens, samtidigt som vi ser att vi behöver bli tydligare i vilka effekter vårt hållbarhetsarbete får för enskilda barn. Många pedagoger är redan bekväma med att föra öppna samtal med barnen, där det enskilda barnets erfarenheter, upplevelser och förståelse kan synliggöras. Andra pedagoger har en längre väg att gå tills dess att det sker helt naturligt i vardagen. Hållbar förskola har absolut bidragit till större säkerhet för dem som deltagit, samtidigt som vi har ett stort antal pedagoger som inte har haft den möjligheten och som behöver få tid att också träna sin förmåga att föra deliberativa samtal med barnen.

VÅRDNADSHAVARE

”Det är kunskap, ingenting som skapar en klimatångest”
(Vårdnadshavare)

Förändring vi har observerat

I inledningen av programmet mötte vi, på vissa förskolor, vårdnadshavare som var ganska kritiska till att vi skulle delta i Hållbar förskola. De uttryckte sin oro och menade att det skulle ge barnen klimatångest. Dessa vårdnadshavare har successivt blivit allt tryggare när de har sett hur arbetet har bidragit till att barnen med stor energi och glädje har blivit positiva förändringsagenter även hemma. Följaktligen har de förskolorna inte behövt göra lika kraftfulla informativa insatser som i inledningsfasen.

Figur 9. Lyssna på en vårdnadshavare som berättar om olika vårdnadshavares upplevelser av förskolans arbete med hållbar utveckling.

På andra förskolor har deltagandet i programmet tvärtom mötts av nyfikenhet och ett stort intresse för deltagandet i forskningsprogrammet från start. När vi reflekterar över vår medverkan så här i efterhand, ser vi att vi har blivit tydligare med hur vi naturligt kommunicerar om hur vi jobbar med de olika hållbarhetsdimensionerna och att vi genomgående tänker hållbart, som en grund för hela vår undervisning.

Våra utmaningar

Hållbarhetsfrågor väcker många känslor. Vi behöver vara medvetna och hitta balansen, så att vårt arbete alltid inger både pedagoger, barn och vårdnadshavare hopp om att skillnad faktiskt är möjlig med gemensam kraft, från smått till stort. Genom att barnen får möjlighet att aktivt och kreativt vara med och tänka om hur utmaningar kopplat till de olika hållbarhetsdimensionerna kan lösas, får de en erfarenhet av att de är med och skapar sin värld och sin framtid.

PEDAGOGER

”Det är jätteviktigt att vara nyfiken på vad barnen utforskar och varför ”
(Pedagog)

Förändring vi har observerat

Under programmets gång har de pedagoger som medverkat återkommit till att medvetenheten om de tre dimensionerna av hållbarhet har utgjort en värdefull utgångspunkt för vidareutveckling av undervisningen om hållbarhet. Ett uttalande som i inledningen av programmet fick vingar var “Sopsortering kommer inte att rädda världen”. Det byggde på en insikt om att ribban för vårt hållbarhetsarbete behöver flyttas, så att det inte enbart handlar om att vandra bort till återvinningen veckovis.

Våra pedagoger lyfter numera oftare fram autentiska hållbarhetsproblem genom att resonera, både med varandra och med barnen, om hur olika hållbarhetsproblem i stället kan lösas. Ett exempel som tidigt uppmärksammades som ett ekologiskt hållbarhetsproblem var pärlplattor. ”Varför sparar vi och stryker pärlplattor?” Ett beslut fattades att i stället ta kort på det barnen hade skapat och återanvända pärlorna. I dag har pedagogerna en ökad medvetenhet om att de arbetar med den sociala dimensionen när de arbetar med läroplansmål, normer och värden. Utformning och omhändertagande av lärmiljön och materialet i den kopplas naturligt till ekonomisk hållbarhet.

Ett annat direkt resultat av programmet är att pedagoernas nyfikenhet, deras frågor och samtal med barnen har utvecklats. Nu ställer de mer öppna frågor som gör att barnen får möjlighet att tänka själva, vara problemlösare och känna att deras ord och tankar har betydelse.

På en förskola byggde barnen magiska världar. Under en observation av deras byggen ville pedagogerna ta reda på vad barnen upplevde och tänkte under arbetet. De snappade upp att barnen pratade om mat och utmanande dem genom att fråga vad som var viktigt i en värld. Det ledde vidare till samtal om och reflektioner över en mängd saker och funktioner som är viktiga i en värld och rörde sig genom alla tre hållbarhetsdimensionerna. Barnen lyssnade på varandra och byggde vidare på varandras tankar. På så sätt växte deras bild av vad som är viktigt, genom de samtal som fördes och de perspektiv som olika barn bidrog med.

Våra utmaningar

Främst har hållbarhet kopplats till den ekologiska dimensionen, där pedagoger har lyft fram olika former av sopsortering som har engagerat barnen, och den sociala dimensionen, som på många sätt redan är en stor och naturlig del av förskolans vardag. I inledningen av programmet kunde vi konstatera att den ekonomiska dimensionen av hållbarhet var den del av hållbarhetsarbetet som hade släpat efter och där konkreta arbetssätt var mer osynliga i vår organisation. I någon mån har vi fortfarande den utmaningen, även om den ekonomiska dimensionen har blivit mycket tydligare på de medverkande förskolorna.

Figur 10. Se ett filmklipp där en pedagog berättar om vad arbetet med deliberativa samtal har lett till.

Vi ser att pedagogerna själva behöver vara väl förtrogna med samtliga tre hållbarhetsdimensioner för att de ska kunna utforma en undervisning och kunna leda och föra samtal med barnen i riktning mot dessa dimensioner.

LEDNING

”Vår egen ökade kompetens har gjort att vi tydligare anger riktning för arbetet.”

(En rektor och en biträdande rektor)

Förändring vi har observerat

Rektorer och ledare upplever att förståelsen för de tre hållbarhetsdimensionerna har bidragit starkt till en större säkerhet i vad hållbarhet är eller kan vara.

Den egna ökade förståelsen för hållbarhetsfrågorna har därmed också resulterat i att rektorer och kvalitetsledare tydligare har kunnat ange en riktning för pedagogernas och förskolans strategiska arbete framåt. Det har handlat om att visa på hur hållbarhetsdimensionerna naturligt kan vävas samman med planeringen av undervisningen utifrån läroplansmålen eller hur förskolan som helhet kan ta ett gemensamt grepp om hållbarhetsdimensionerna utifrån ett tematiskt arbetssätt.

De uppdrag som forskarna har bidragit med och som har varit återkommande moment under programmet, har också bidragit till att rektorer och pedagoger har fått prova på arbetsformer som kanske inte tidigare har använts på så strukturerat, exempelvis transkriberade boksamtal, intervjuer etcetera. Att utmanas så, ger nya tankar och bidrar till självreflektion över det ledarskap man själv utövar. En kommentar som ”Nämen säger jag sådär... och så många gånger?” visar att transkriberade samtal ger en bild av något som man vanligtvis inte uppfattar själv.

Den sociala dimensionen av hållbarhet har blivit en drivkraft i arbetet med att skapa goda förutsättningar för medarbetarna, så att de mår bra och i sin tur kan vara hållbara ledare för barnen. Nu ställer vi oss ofta frågan ”Är detta hållbart?” Svaret på den frågan leder oss i våra beslut.

Våra utmaningar

Utmaningen är, och har varit under programmets gång, att löpande introducera och vidareutveckla vårt arbete så att både medarbetare som inte har medverkat i programmet och nya medarbetare snabbt kommer in i arbetet och kan bidra. Övergripande kan vi också se att vi i vår organisation fortfarande behöver förtydliga och konkretisera den ekonomiska dimensionen av hållbarhet med fler och tydliga exempel.

HUVUDMAN

”Vi vill att alla ska känna att man kan göra skillnad”
(Skolchef)

Förändring vi har observerat

Parallellt med vår medverkan i programmet har vi på huvudmannanivå på olika sätt utvecklat förutsättningarna för att våra förskolor ska lyckas med sitt hållbarhetsarbete. Ett direkt resultat av vår medverkan i programmet blev startskottet för framtagandet av Pysslingens Förskolors hållbarhetsstrategi, se länk i figur 13. Innehållet i programmet, andra huvudmäns inspel och medverkan av olika forskare, blev en värdefull input och utgångspunkt i framtagandet.

Figur 11. Se en dialog mellan två ledare om hur deras förhållningsätt till hållbarhet har förändrats.

Figur 12. Se skolchefen för Pysslingen Förskolor beskriva hur organisationen arbetar vidare med ett transformativt arbetssätt.

Under programmets gång har litteraturseminarier genomförts med samtliga rektorer och kvalitetsledare, där våra medverkande rektorer och lokala processledare har varit samtalsledare och kunnat dela med sig av insikter som programmet har gett, i dialog med sina kollegor. Pysstringens ledningsgrupp och alla stabsmedarbetare har också deltagit i litteratursamtal för att fördjupa och utveckla sin kompetens om olika processer och aktiviteter, där vi som organisation strategiskt kan "stärka" eller där vi behöver "störa" ur ett hållbarhetsperspektiv.

Som en konsekvens av en högre medvetenhet har också behovet av att tydligare kunna följa upp effekterna av vårt hållbarhetsarbete vuxit. Vi har därför, inför kommande år, tagit fram tydliga kvantifierbara hållbarhetsmått som energiförbrukning och matsvinn. Ett annat område som vi jobbar vidare med och där vi har observerat ett behov av förändring är transporter.

Våra utmaningar

Vårt val att låta fyra förskoleområden medverka gjorde att vi redan från början var medvetna om att vår utmaning skulle bli att få vår medverkan i programmet att ge ringar på vattnet till våra övriga 20 förskoleområden. Under programmets gång har olika angreppssätt prövats utan att vi valt ett enda sätt eller en enda metod. Vi kan se att "det vi lyser på växer", till exempel genom att en riktning har skapats i vår övergripande verksamhetsplan och som förskolorna sedan konkretiserar på förskolenivå. Samtidigt frågar vi oss om vi anser att det räcker?

Något oväntat är att vi ser att förskoleområden som inte har medverkat i programmet parallellt har tagit stora kliv i att visa upp sitt hållbarhetsarbete utanför den egna förskolan, exempelvis i utställningar på bibliotek, i samhället och genom besök av miljöministern.

FORTSATT ARBETE

"Stärk hållbarheten och stör ohållbarhet!"

(Citat ur Pysstringens förskolors hållbarhetsstrategi)

Nu står vi mitt i vårt pågående arbete med att implementera vår hållbarhetsstrategi. Den ska ses som en övergripande strategi och visar på ett ställningstagande som omfattar alla medarbetare inom Pysstringen Förskolor på olika sätt. Syftet med strategin är att bygga kulturer för hållbarhet genom att stärka hållbarheten och störa det ohållbara med de tre dimensionerna av hållbar utveckling som grund.

Med ansvar för framtiden ska Pysstringen Förskolor vara ett föredöme och inspirera andra i lärande för hållbar utveckling. Ett arbete med lärande för hållbar utveckling kräver både handling idag och strategier för framtiden! Via QR-koden här intill kan du som vill, ta del av vår hållbarhetsstrategi.

Figur 13. På Pysstringens webbplats finns den hållbarhetsstrategi som Pysstringen Förskolor har tagit fram efter att ha medverkat i FoU-programmet.

STRÄNGNÄS KOMMUN: VI TAR STEGET MOT EN HÅLLBAR FRAMTID

Sarah Wolf Näsström, pedagogisk utvecklingsledare

INGÅNGSVÄRDE - FÖRUTSÄTTNINGAR NÄR VI BÖRJADE PROGRAMMET

Under perioden 2016–2019 deltog Strängnäs i FoU-programmet Undervisning i förskola för att utveckla kunskap, förhållningssätt och arbetsmetoder inom området undervisning i förskolan. Två av sex enheter medverkade. Dessa enheter hade så kallade vänförskolor som de stöttade i processen, i syfte att involvera samtliga förskolor i utvecklingsarbetet. Att sprida kunskap och erfarenhet från programmet visade sig bli en utmaning, vilket ledde till en bristande känsla av delaktighet hos vissa medarbetare.

Att medverka i ännu ett FoU-program var ett naturligt steg, då vi hade sett goda effekter av det första. Baserat på tidigare erfarenheter var en förutsättning för oss denna gång att alla enheter skulle vara med. Tre enheter hade redan pågående arbete med hållbarhet, då inom hälsa och rörelse samt ekologisk känslighet. Rektorererna för dessa enheter samt förskolans verksamhetschef och dess centrala utvecklingsledare medverkade vid den inledande fasen då programmet diskuterades och tog form. Därefter beslutades det att alla enheter skulle vara med.

Det fanns flera skäl för Strängnäs att medverka i Hållbar förskola. Dels fanns en politisk förväntan inom kommunen att arbeta med Agenda 2030. Strängnäs kommuns hållbarhetsstrategi omfattar tre grundläggande hållbarhetsprinciper som ligger till grund för kommunfullmäktiges hållbarhetsmål och strategiska inriktning:

- Ur ett hållbarhetsperspektiv är de tre aspekterna av hållbarhet (miljömässigt, socialt och ekonomiskt) inbördes jämfört lika viktiga.
- Ingen får lämnas utanför. Det innebär att arbetet anpassas och utformas utifrån de grupper som har störst behov.
- Målen i Agenda 2030 är integrerade och odelbara. Det innebär att målen måste ses som en helhet som är ihopkopplade och beroende av varandra och att fokus inte kan läggas på något mål på bekostnad av ett annat.

Dessutom såg vi behov av att utveckla förståelse för hur förskolan kan hantera samtida utmaningar som klimatkris, konflikter och ojämställdhet på ett hoppfullt sätt, där barnen aktivt kan delta och bidra. Samtidigt var avsikten att stärka rektorers ledarskap för att främja hållbar utveckling och förvärva insikter om vad ett hållbart ledarskap innebär, samt hur vi lägger grunden för ett långsiktigt hållbart utvecklingsarbete i våra förskolor. Det finns en lång tradition av att arbeta med hållbarhetsfrågor i förskolan, men vi upplevde att vi behövde ta ett nytt, samlat grepp när hållbar utveckling förstärktes i den reviderade läroplanen som trädde i kraft 2019 (2018). Hållbarhetsfrågan framstod som brinnande aktuell i och med klimatkrisen och inte minst pandemin som rasade när programmet startade. Precis som tidigare forskning (Årlemalm-Hagsér & Sundberg, 2016) har visat, förknippade även vi utbildning för hållbarhet främst med naturupplevelser, återvinning och återanvändning av resurser. Samtliga förskolor hade arbetat med Grön flagg och deltagit i skräpplockardagar.

Vid programstart svarade samtliga enheter på en lokal enkät, som berörde organisation och målsättningar med deltagandet i programmet. Svaren indikerade en strävan efter ett integrerat och medvetet förhållningssätt till hållbarhet. Enheterna ville utveckla hållbarhet som en naturlig del av förskolans vardag, där barnen är aktiva deltagare. Det framkom att kunskapen om vad hållbarhet innebär i förskolan behövde fördjupas, inte minst om de tre dimensionerna av hållbarhet och hur dessa kan samverka med varandra. Förväntningarna var att få en fördjupad förståelse och medvetenhet i arbetet med hållbarhet samt att bredda synen på vad hållbarhet kan vara i förskolans kontext.

- Strängnäs är en mellanstor kommun i Södermanland med drygt 38 000 invånare.
- I kommunens regi finns 25 förskolor, sju grundskolor, en anpassad grundskola och en gymnasieskola.
- Dessutom erbjuds vuxenutbildning/SFI, kulturskolan, öppna förskolan och den centrala barn-och elevhälsan.
- Samtliga 25 förskolor har medverkat i forsknings- och utvecklingsprogrammet Hållbar förskola.

GENOMFÖRANDE OCH UPPFÖLJNING

Förskolans verksamhetschef tillika styrgruppsmedlem gav förutsättningar för deltagande, och de två centrala utvecklingsledarna gavs rollen som processledare. Tillsammans med rektorerna utgjorde de den lokala styrgruppen. Varje enhet etablerade en utvecklingsgrupp bestående av rektor, biträdande rektor, specialpedagog samt förste förskollärare och förskollärare. Det bildades sex sådana grupper som totalt omfattade 51 personer, som blev nyckelpersoner i arbetet. Rektorerna var drivande i arbetet, såväl inom den egna enheten som kommunövergripande i den lokala styrgruppen. Processledarna har haft en sammanhållande funktion och har följt enheternas utvecklingsgrupper på nära håll.

Utvecklingsgruppernas arbete har sett olika ut. Bland annat har de bearbetat resultaten från skattningen i OMEP:s skala för hållbarhet och spridit arbetssätt/metoder från programmet. De har arbetat med organisatoriska och processinriktade frågor, pedagogisk ledning och förhållningssätt. En förskollärare har beskrivit det så här:

”Vi har under hela programtiden haft olika former av möten där vi tillsammans haft fokus på hur vi ska utveckla och arbeta för en hållbar förskola. Jag upplever att vi genom våra möten och det stöd vi har, skapat en gemensam plattform där vi kan ta stöd och hjälp av varandra.”

Inom organisationen fanns redan en etablerad struktur för regelbundna möten och samarbete. Denna nyttjade vi och byggde vidare på. Verksamhetsträffar med verksamhetschef, rektorer och utvecklingsledare satte hållbar förskola på agendan. Kollegialt arbete var en etablerad metod inom Strängnäs förskolor och fortsatte som en central del av strategin. De 51 deltagarna i programmet utgjorde en nyckelgrupp, ledd av processledarna, som träffades regelbundet för att diskutera lärande för hållbar utveckling med hjälp av föreläsningar och samtal. Syftet med nyckelgruppen var nätverkande, utvecklandet av ny kunskap och att tillsammans utforska och utmana pågående arbete med hållbarhet. Förskollärarna har fått tid att samtala om de projekt och teman de har arbetat med samt om de uppgifter de har fått från forskargruppen under programtiden.

Att bygga på befintliga mötesstrukturer och etablerade metoder, såsom verksamhetsträffar, nätverk och kollegialt lärande, har varit fördelaktigt och skapat en känsla av trygghet och stabilitet. Det har betydelse för att hålla i processen även efter programmets slut. Likaså strukturer och processer från vår medverkan i Undervisning i förskolan gick att bygga vidare på i det nya programmet. Rektorerna kände igen sig och kunde ha en tydlig strategi för sitt arbete och därmed kom de snabbt in i processen.

Rektorerna har följt upp arbetet i programmet på möten i alla led i organisationen. De har då använt sig av dialogsamtal med förskollärarna, reflektionsdokument och utvärderingar. På huvudmannanivå har uppföljning skett fortlöpande bland annat genom enkätfrågor, men även genom att processledare har deltagit i utvecklingsgruppernas arbete.

EFFEKTER

Samtliga förskolor inom Strängnäs kommun arbetar nu aktivt med hållbarhet. Pedagogerna har fått en fördjupad kunskap om de tre dimensionerna och hur de hänger ihop, vilket har resulterat i en mer holistisk förståelse. Vi pratar i dag om hållbarhet i alla sammanhang och strävar efter att skapa mer hållbara strukturer och processer.

Fler förskolor arbetar med projekt eller teman utifrån barnens frågor. Barns delaktighet och inflytande har länge varit prioriterat, men medverkande förskollärare menar att de har blivit bättre på att dra nytta av sammanhang som är meningsfulla för barnen och förstår vikten av att ge barnen handlingsutrymme. Förskollärarna berättar att barnen får mer tid för att lyckas med saker på egen hand. En förskollärare säger:

”Jag tror till och med att jag är en mer tillåtande pedagog i och med programmet. Om vi ska ”fostra” barnen till att bli egentänkande, uppfinningsrika individer så behöver vi släppa på kontrollen och låta deras tankar och idéer komma fram. Delaktighet och inflytande har fått en ny dimension.”

Rektorerna menar att de nu integrerar hållbarhet i flera led, vilket inkluderar en hållbar organisation, hållbara medarbetare, hållbara barn och hållbara beteenden. Nya begrepp har introducerats och införlivats i verksamheten. En rektor påpekar att ”hållbarhet har blivit en del av arbetet i stället för att vara något vid sidan av.”

Flera förskollärare upplever att de har förändrat sitt förhållningssätt till följd av programmet och att hållbarhet finns med hela tiden. En förskollärare säger:

”Jag har ändrat förhållningssätt både professionellt och privat. Hållbarhetstänket finns med som ett paraply under hela dagen på jobbet; vad är hållbart, vad är det inte? Hur ger vi barnen rätt förutsättningar för att ta sig an de utmaningar de står inför?”

En annan förskollärare har berättat att deras projekt från början hade hållbarhet som huvudfråga. Nu har de ändrat upplägget, så att hållbarheten istället integreras som en del av samtliga projekt.

Förskolornas arbete visar att hållbarhet har fått en bredare betydelse inom verksamheten, vilket var en av målsättningarna från programstarten.

Sammanfattningsvis visar effekterna av programmet att de ursprungliga förväntningarna har uppfyllts och i vissa fall överträffats, vilket har resulterat i en starkare och mer integrerad hållbarhetskultur i Strängnäs förskolor.

LÄRDOMAR OCH FORTSATT UTVECKLING

För Strängnäs har det varit framgångsrikt att samtliga förskolor inom kommunen har deltagit i Hållbar förskola. Spridning har skett inom den egna enheten, vilket har underlättat vid exempelvis personalomsättning i utvecklingsgruppen och när det har kommit nya medarbetare. Trots det, uppges just spridningen vara utmanade; vad som ska spridas till vem och att få alla med på tåget.

Tidigt i programmet introducerade forskarna vad som kännetecknar lärande för hållbar utveckling enligt Unesco. Det bidrog till att se hållbarhet både som innehåll och som ett agerande, vilket gav oss en förståelse för hur vi kan utveckla vår undervisning. Tillsammans med metoderna och föreläsningarna vid seminarierna har detta gett oss verktyg för ett mer medvetet arbete med hållbarhet. Vissa metoder har fått större fäste än andra, såsom lekresponsiv undervisning. Förskollärare menar att de i dag använder leken i undervisningen i större utsträckning och att de leker mer med barnen som ett resultat av programmet.

OMEP:s skala för hållbarhet har fått stor genomslagskraft och fungerat som ett verktyg för att skapa ett gemensamt språk och synsätt bland medarbetarna. Inledningsvis utgjorde den ett utmärkt underlag för diskussion om och reflektion över det egna arbetet. Den vidgade vår förståelse av vad det kan innebära att arbeta med hållbarhet i förskola.

Ett begrepp som har blivit centralt för oss är transformation. Vi förstår det som en omställning – att gå från ett nuläge till ett framtida läge. Det framhävs att en kritisk granskning av verksamheterna är nödvändig för att möjliggöra förändringar. Utmaningen ligger i att tänka nytt och att kontinuerligt utmana den egna praktiken och förståelsen. Detta är en tidskrävande process och vi ser att vi har gjort stegvisa förändringar, som på sikt kan leda till ett nytt framtida läge. I boken Förskolans arbete med hållbarhet (Pramling Samuelsson et al., 2021) framhåller författarna behovet av att stödja barns kunskapsutveckling, delaktighet, handlingskompetens och aktörskap för en hållbar nutid och framtid. De menar att det är vad utbildning för hållbarhet ytterst handlar om och då måste detta få vara ett långsiktigt pågående arbete.

Flera som har medverkat i programmet menar att det har gått förvånansvärt snabbt att komma i gång med projekt och teman med hållbarhetsfrågor i fokus. Det verkar däremot ha varit något mer utmanande för de pedagoger som arbetar med förskolans yngsta. Utvärderingar genomförda av rektorer och förskollärare indikerar behovet av att arbeta hälsofrämjande med barns känslor och tillitsfulla relationer. Vi strävar även efter att förbättra den globala dimensionen av vårt hållbarhetsarbete. En första ansats är att börja på lokal nivå för att sedan gradvis utvidga och omfatta en mer global syn.

Strängnäs förskolor avser att fortsätta nätverkandet för hållbarhet inom kommunen, både genom bevarandet av nyckelgruppen och genom samarbete med andra aktörer. Förskolans verksamhetschef betonar särskilt horisontell samverkan med gemensamma hållbara processer som viktigt för att lyckas. Ett exempel är vår samverkan med måltidsenheten för att få en hållbarhet kring mat i förskolan, ett annat är samverkan med socialkontoret för att tidigt ge stöd till familjer som är i behov av det. Det är preventiva insatser som leder till högre målpuffyllelse och kvalitet.

BARNENS PAPPERSKORGAR

”Då kan sköldpaddan dö och har den en bebis i magen så dör den också.”
(Förskolebarn)

Genom ett gemensamt projekt mellan Teknik- och servicekontoret och Utbildningskontoret har barn i förskolorna inom Strängnäs kommun fått möjlighet att designa papperskorgar. Sammanlagt har barnen designat 18 folierade papperskorgar med både bild och ett passande budskap på temat nedskräpning. Barnen har kommit med egna förslag på färgkombinationer, mönster och citat att använda på papperskorgarna.

Projektet är ett horisontellt hållbarhetsprojekt som syftar till att minska nedskräpning, vilket även är ett av de långsiktiga målen som vi arbetar för enligt agenda 2030. Förhoppningen är att projektet ska skapa dialog, engagemang och ökad kunskap – och inte minst inflytande för de barn som har varit med och designat papperskorgarna. Genom att delta fick barnen möjlighet att vara med och påverka sin omgivning och göra skillnad. När papperskorgarna sitter uppe i förskolornas närområde bidrar de till minskad nedskräpning i miljön, samtidigt som vi använder kommunikation för att nå målet att minska nedskräpningen. Motivet på papperskorgen och de olika citaten på locken är förhoppningsvis en påminnelse som uppmuntrar människor att slänga skräp på rätt ställe. Några av citaten på papperskorgarna; *”Vi ska inte skräpa ner, för då blir jorden ledsen”*, *”Alla kan kasta skräp i papperskorgar”* samt *”Några djur tror att skräp kan vara mat, och då fastnar det i näbben.”*

En av förskollärarna vars barngrupp har varit med i projektet berättar:

”Då barngruppen intresserat sig mycket för hav, havsdjur, marina resurser och nedskräpning i haven så utgick vi ifrån det när vi arbetat fram vår design. Barnen har bland annat arbetat med green screen som metod, byggt en skräpbåt och ritat olika havsdjur. Några av barnen provade även på att måla havsdjur med akvarell. Under arbetets gång har barnen fått förståelse för hur skräpet som kastas på vägen eller i naturen till slut hamnar i havet. Det bidrog till att barnen var ivriga att ta fram papperskorgar för att stoppa att skräpet hamnar i haven.”

Alla bidragen och de färdiga papperskorgarna kommer att presenteras på en utställning, både på biblioteket och digitalt för att så många som möjligt ska kunna se dem. Därefter placeras papperskorgarna ut på olika platser i kommunen, i närheten av förskolorna.

LEDARSKAP

Ett av programmets övergripande mål var att ge svar på frågan om vad ett hållbart ledarskap på olika nivåer i organisationen innebär – och hur ett sådant kan uppnås. Därför har vi en pågående dialog om vad som kännetecknar ledarskap som gynnar hållbar utveckling. Ett exempel på det är att vi en bit in i programmet genomförde en organisationsförändring, vilken innebar att sex förskoleenheter blev fyra. Syftet var bland annat att satsa på ett förstärkt ledarskap och skapa en mer hållbar, likvärdig organisation med ökad delaktighet och större inflytande för medarbetarna.

Dessutom erbjöds samtliga förskollärare en ledarskapsutbildning, som syftade till att stärka rollen som förskollärare och skapa förutsättningar för att axla ansvaret att leda i sin grupp. Kulturen i förskolan har under lång tid varit att hela arbetslaget gör allt tillsammans och att alla har samma ansvar för det pedagogiska arbetet med barnen. I läroplanen är det däremot tydligt beskrivet att förskolläraren har ett särskilt ansvar för barnens utbildning, medan hela arbetslaget utför det dagliga arbetet tillsammans.

Vi har på detta sätt skapat bättre förutsättningar för ett långsiktigt hållbart utvecklingsarbete.

ÖREBRO KOMMUN: VAD HAR BARNEN ATT SÄGA? BARNENS RÖSTER FÖR EN HÅLLBAR FRAMTID

Ida Reimegård, planerare
Zandra Ahkoila, verksamhetschef
Åsa Svahn, verksamhetschef

INLEDNING

Örebro kommun har antagit ett program för hållbar utveckling, som bland annat fokuserar på barns rättigheter samt på god och likvärdig utbildning. Genom deltagandet i Hållbar förskola, hoppades vi få ökad kunskap om hållbar utveckling kopplat till förskolans uppdrag. Vi ville också få mer inspiration och drivkraft för att nå hållbarhetsprogrammets mål, hitta hållbara lösningar och bidra till den omställning som krävs för att skapa en hållbar framtid, för oss och för kommande generationer.

Vårt kapitel bygger på underlag från enkäter besvarade av medverkande rektorer och medverkande pedagoger samt intervjuer med de samma, dessutom gjordes verksamhetsbesök. Fokus i datainsamlingen har legat på att följa upp hur pedagoger och rektorer upplever sin medverkan i programmet samt på vilken utveckling och vilka effekter de kan se i sina verksamheter.

DÅLÄGE OCH NULÄGE

Vid starten av Hållbar förskola upplevdes hållbar utveckling vara något otydligt och därför svårt att ta sig an. Att inleda arbetet i programmet med att genomföra OMEP-skattningen var uppskattat av många, då det bidrog till att pedagoger och rektorer började utveckla en tydligare gemensam förståelse av vad hållbar utveckling är i en förskolekontext. Skattningen gav en ökad förståelse för vad de tre dimensionerna inom hållbar utveckling innefattar samtidigt som verksamheten fick en nulägesbild av styrkor och utmaningar inom de tre dimensionerna.

”Genom OMEP-skalan och att vi i verksamheten börjat prata om hållbar utveckling har vi gått ifrån att uppleva hållbar utveckling som något komplext och komplicerat till en gemensam förståelse som skapat arbetsglädje.”

(Pedagog)

Medverkande pedagoger och rektorer beskriver att det under programmets gång har utvecklats ett gemensamt professionellt språk i verksamheterna. Det har även vuxit fram en förståelse för att hållbar utveckling inte kan plockas ut som en särskild del av förskolans verksamhet, utan att det egentligen genomsyrar allt, både som ett förhållningssätt och som innehåll. Just ett gemensamt förhållningssätt uppges vara en grund för att lyckas med hållbarhetsarbetet. Barnen behöver möta pedagoger med samma syn på hållbarhetsfrågorna, som både undervisar och agerar utifrån samma värden. Samtidigt som det anses vara positivt att hållbar utveckling är något som genomsyrar verksamhetens alla delar, har det i gemensamma diskussioner lyfts en farhåga för att lägga in precis allt och vad som helst under ”hållbar utvecklingsparaplyet”. Kan det leda till att begreppet hållbar utveckling, dess kärna och faktiska innebörd, suddas ut? Vi ser ett behov av en fortsatt diskussion om denna fråga.

Örebro är Sveriges sjunde största kommun belägen vid Hjälmarens västra strand. Här bor nära 160 000 invånare. I kommunen finns 138 förskolor, varav 111 är kommunala. Sammanlagt går cirka 7 000 barn i den kommunala förskoleverksamheten.

Från Örebro kommun deltar 21 förskollärare och 8 rektorer i utvecklingsprogrammet Hållbar förskola. Rektorerna ansvarar för 14 förskolor som ingår i två av kommunens förskoleområden, deras förskolor är belägna nära varandra geografiskt och de samverkar sedan tidigare inom olika frågor. Från förvaltningen deltar även förskolans två verksamhetschefer samt en verksamhetsutvecklare.

”Hållbarheten ska vara i vårt bakhuvud vid varje val vi gör i vardagen.”
(Pedagog)

Den första OMEP-skattningen visade att verksamheterna hade kommit längst i arbetet med den ekologiska dimensionen, medan den sociala och den ekonomiska dimensionen upplevdes vara svårare att arbeta med i förskolan. Detta har dock utvecklats under programmets gång och i dag uppger flera rektorer och pedagoger att de ser en tydlig förflyttning i arbetet med både den ekologiska och den sociala dimensionen i hållbarhetsarbetet. Detta manifesteras exempelvis genom att det har utvecklats en stark kultur av delande och att sambruk av förskolans material och resurser nu ses som en självklarhet. Även barnen har fått en större förståelse för hur resurser används och material kan återbrukas. Flera pedagoger vittnar om hur barnen sprider denna kunskap vidare till sina vårdnadshavare och lär dem att agera mer hållbart i vardagen.

Den ökade förståelsen för social hållbarhet syns exempelvis genom att verksamheten i större utsträckning efterfrågar barnens tankar och perspektiv, genomför provningar av barnets bästa och att barnen alltmer involveras i planering och utvärdering av undervisningen. Ett exempel på hur en förskola i praktiken har arbetat med social hållbarhet och barnens rätt att göra sin röst hörd handlar om pannkakor. Barnen på förskolan tycker mycket om pannkakor och när personalen en dag informerade barnen om att kommunens kostenheter hade fattat ett beslut om att sluta servera pannkakor till lunchen, med anledning av att de var dyra och fraktades lång väg, blev barnen besvikna och uttryckte att detta var mycket tråkigt. Pedagogerna frågade barnen om de kunde göra något åt detta beslut och barnen upplevde först en viss uppgivenhet, men kom sedan på olika strategier och metoder för att få beslutsfattarna att ändra sig. Förslagen innefattade bland annat:

”att skrika så högt att hela Sverige hör; ända till Skåne!”
”att alla barn skulle berätta att de ville ha pannkakor och samtidigt göra sin gulligaste min”
”att skriva ett brev som förklarade att barnen vill ha pannkakor.”
”Man kan skriva: Vi vill ha pannkaka!”
(Barn)

Pedagogerna tog fasta på förslaget att skriva ner barnens önskan om pannkakor och hjälpte dem att författa ett brev som löd:

”Hej, vi vill genast på momangen ha pannkakor. Vi vill ha kvar pannkakor för att vi tycker att det är gott. Det känns inte bra att vi inte får pannkaka.
Hälsningar
Barnen på avdelningen Trynet”

Detta brev ledde till en dialog där resonemang fördes med barnen om hållbara alternativ. Det mynnade ut i en kompromiss i pannkaksfrågan där rektor beslutade att barnen får pannkakor även i fortsättningen, men i mindre omfattning än tidigare.

Några förskolor beskriver hur de har fått en större förståelse för att de länge har arbetat med den sociala dimensionen, men att de tidigare inte hade sett att detta handlade om social hållbarhet. Ett exempel är samverkan med hemmen och lokala aktörer för att stärka barnens språkutveckling. Genom att sätta ord på det redan pågående arbetet upplevde pedagogerna att de fick ett kvitto på att just dessa insatser fyller en viktig funktion inom hållbarhetsarbetet.

"Fokus ligger på att skapa hopp om framtiden trots utmaningarna vi står inför och att ge barnen en tro på sin möjlighet och förmåga att påverka och förändra samhället."

(Pedagog)

Flera av våra medverkande pedagoger och rektorer upplever att hållbar utveckling i dag genomsyrar verksamheternas förhållnings- och arbetssätt. Deltagandet i Hållbar förskola har även vidgat pedagogernas sätt att lägga upp undervisningen. Hållbarhetsfrågor vävs in i temaarbeten och barnens tankar och åsikter tas tillvara redan i planeringen av teman och undervisning. I det systematiska kvalitetsarbetet finns hållbarhetsperspektivet med i alla delar, från mål och prioriterade områden till undervisningsplanering, utvärdering, reflektion och analys.

Några effekter som arbetet med hållbar utveckling har gett barnen är att de har fått en ökad kunskap om de globala målen och hur dessa hänger samman med varandra samt en förståelse för hur vi kan hjälpa människor och miljö.

Rektorerna har lyft in hållbarhetsfrågor och perspektiv i organisationens struktur, genom att utveckla såväl processer som strukturer med hållbarhetsperspektiven i fokus. Det har handlat om att utforma forum för diskussion och kollegialt lärande, ha med stående punkter i förskolgemensamma möten och att lyfta in frågor i det systematiska kvalitetsarbetets stöddokument. Rektorerna ser att de alltmer utvecklar ett hållbart ledarskap och lyfter fram arbetsmiljö och hållbart medarbetarskap som ett fokusområde. Flera rektorer har fokuserat på att stärka personalens välmående och minska känslan av stress. Genom att utveckla organisation och processer har de planerat för att medarbetare och organisation ska hålla i längden. Detta har bland annat gett effekter som tryggare och lugnare personalgrupper, som upplever en större tydlighet i sitt uppdrag.

"I ett samhälle där vi lever i ett högt tempo är dagens viktigaste fråga hur vi kan dra ner på tempot för både barn och pedagoger, att utveckla en "långsam pedagogik" utan att minska på kvaliteten."

(Rektor)

"Jag har lärt mig att prioritera och planera utifrån de tre hållbarhetsdimensionerna, vilket har lett till en mer stressfri vardag och mer effektiv undervisning."

(Pedagog)

En utmaning under programmets gång har varit att på enhetsnivå få tid till genomförande av programmets uppgifter samt förankring och kontinuitet i arbetet vid sjukfrånvaro och byten av rektorer och deltagande pedagoger. Några andra utmaningar som har lyfts fram av rektorer och pedagoger handlar om att skapa engagemang bland alla i personalen, att den ekonomiska dimensionen av hållbarhetsarbetet fortfarande upplevs vara lite svårare att få med i undervisningen, att uppgifterna i programmet har varit något otydliga. Att hitta sätt för hållbarhetsarbete med de yngsta barnen har exempelvis upplevts otydligt, då det mer har handlat om att utveckla ett förhållningssätt snarare än att få med sig teorier och modeller att arbeta utifrån.

"Vi har nu förstått att det handlar om ett förändrat förhållningssätt, snarare än om kunskap om särskilda arbetsmetoder för att lyckas i arbetet med hållbar utveckling."

(Pedagog)

Vår utvärdering visar att processer och strukturer på förskolenivå, för att sprida och förankra kunskapen från programmet till övriga medarbetare, har varit av stor betydelse för att skapa intresse och förståelse för hållbarhetsarbetet i hela verksamheten.

Pedagoger och rektorer upplever att det har varit viktigt och intressant att under utvecklingsseminarierna få dela erfarenheter och få en inblick i hur deltagare hos andra huvudmän har tagit sig an uppgifter och utvecklat sitt hållbarhetsarbete. Känslan av att vara en del av något större är stärkande och värdefull. Samtidigt har det varit betydelsefullt att under de lokala mötena få dela erfarenheter och samtala med kollegor på andra förskolor inom Örebro kommun. Flera deltagare ser ett behov av att de lokala forumen för erfarenhetsutbyte finns kvar även efter programmets slut.

Framöver återstår arbetet med att sprida den kunskap och de tankesätt om arbetet med en hållbar förskola som deltagarna har fått genom programmet till övriga rektorer och pedagoger. Alla kommunens 48 förskolerektorer har provat att göra OMEP-skattningen. Hållbart ledarskap har varit i fokus på rektorsnivå och verksamheternas arbete med hållbar utveckling har följts upp på huvudmannanivå, både genom kvalitetsrapporter och kvalitetsdialoger.

Inför hösten 2024 planeras en gemensam lärardag för alla medarbetare i den kommunala förskolan. Det ser vi som ett tillfälle för lokal spridning av de lärdomar vi fått kopplat till de två forsknings- och utvecklingsprogrammen Hållbar förskola och Språkutvecklande förskola, som vi också medverkar i.

ÖSTERÅKERS KOMMUN: TILLSAMMANS PRÖVA OCH OMRÖVA MED BARNEN FÖR EN HÅLLBAR FRAMTID

Lena Lang Forseth, rektor

Ebba Zeno, enhetschef på utbildningsförvaltningen

”När vi plockar skräp blir planeten glad. När vi inte plockar skräp blir planeten ledsen.”

(Kim, 4 år)

”Jag har lagt ner mina äppelkärnor i vårt land i jorden och då kommer det växa upp ett äppelträd där om vi vattnar. Då slipper vi köpa äpplen från affären.”

(Wictor, 5 år, berättar för sin pedagog efter att ha ätit frukt utomhus)

Dokumentationen nedan är genomförd vid två olika tillfällen med samma barn och samma pedagog.

Oktober

Pedagog: *Vi pratar mycket om mjuka händer, men behöver vi använda hårda händer någon gång?*

Barn 1: *Ibland måste man det. Om man typ har ett godisägg. Och det är en leksak i den. Det tycker jag är svårt att öppna. Då trycker jag i så hårt jag kan.*

Barn 2: *Som när vi gjorde händer med is. Det var hårt och kallt.*

Barn 1: *Lera kan vara både hård och mjuk.*

December

Pedagog: *Finns det något som vi vuxna kan lära utav er?*

Barn 2: *Ja, att lyssna.*

Pedagog: *På er?*

Barn 2: *Ja.*

Pedagog: *Tycker du inte att vi vuxna gör det?*

Barn 2: *Jo.*

Barn 1: *Tycker att ni lyssnar lite, lite. Alltså, tycker att fröknarna ska lyssna lite mycket mer.*

Pedagog: *Spännande. Det är ju jätteviktigt att vi gör det. Varför tror du att vi inte lyssnar så bra?*

Barn 1: *För vuxna, när de inte lyssnar så mycket. De säger, du kan inte leka med den här nu. Och så blir de lite sträng och arg. Och så lyssnar typ inte fröknarna på det. Det är som hårda händer.*

Pedagogernas reflektion och tolkningar av diskussionen nedan. Barnen binder ihop, sätter ord på och speglar fysiska handlingar till abstrakt tänkande inom till exempel projektet ”Mjuka händer”. Genom att barnen har fått pröva och ompröva i interaktion med varandra och med olika uttrycksformer, har det skett en transformation i barnens lärande. Hur kan vi få syn på tecken på och spår av lärande hos barn? Under vår process har vi arbetat med social hållbarhet och med att bygga relationer. Går det att mäta mjuka värden? Vår upplevelse är att barnen är med och påverkar och uttrycker sina tankar på ett annat sätt än tidigare och att barnen även vågar ifrågasätta oss vuxna.

Ett av de vägande skälen till att delta i Ifous Hållbar förskola var att vårt systematiska kvalitetsarbete påvisade behov av att stärka hållbarhetsperspektivet i undervisningen utifrån läroplanens mål. Det var tydligt att förskolan behövde göra hållbarhet till ett gemensamt fokus och att utveckla det tillsammans. Skolverket lyfte fram och förstärkte läroplansmålet om hållbarhet i Lpfö18, vilket gjorde att vi behövde göra det till vårt.

Vi valde att delta brett, vilket innebar att alla kommunala förskolor och hela styrkedjan har medverkat. Vi

- Österåker är en skärgårdskommun norr om Stockholm med drygt 49 000 invånare.
- 18 kommunala (egen regi) och 21 fristående förskolor finns i kommunen.
- I de kommunala förskolorna finns det 1450 inskrivna barn och 290 årsarbetare.
- Samtliga förskolor i kommunens regi deltog i Hållbar förskola.

såg tidigt behovet av att skapa tydliga roller från barn till skolchef. De kommunala förskolornas skolchef har deltagit som representant i styrgruppen. Vi lade stor vikt vid att arbeta fram en tydlig organisation inom Hållbar förskola och det innebar bland annat att rollerna inte blev personbundna, utan funktionsbundna.

Vår erfarenhet av tidigare program i Ifous regi gjorde att vi visste att personer byts ut under programets gång (på grund av föräldradidighet, byte av arbetsplats och liknande) och för oss var det viktigt att detta inte skulle äventyra programmets progression. Att göra rollerna tydliga adresserar var olika uppgifter och ansvar hör hemma, vilket blir tydligt för alla i processen och sparar energi och tid. Alla deltagare i programmet är medskapare, det är vårt program, allas angelägenhet. Kommunens processledare håller ihop processerna, håller undan det som är ovidkommande, håller i och håller fast samt följer upp att arbetet bidrar till ett förändrat kunnande och en utveckling hos barnen.

ORGANISATION

Kommunorganisationen för våra förskolor har utgått från Österåkers kommuns kontext och den har utvecklats och byggts utifrån olika omorganisationer och förändringar som har skett under de år som programmet har pågått. Vi har prioriterat Hållbar förskola för att hålla fokus, skapa kontinuitet och ett hållbart ledarskap på alla nivåer.

Kommunens processledare har fångat upp verksamhetsutvecklarnas reflektioner i mindre grupper och vid utvärderingar för att få tag på viktiga aspekter. Ett exempel på skav som har lyfts fram var olika och orättvisa förutsättningar. Det har lett till att vi har fått en samlad bild av de olika förskolornas kontexter, där deras tankar och bidrag om vad som är relevant i barnens vardagsituationer och utveckling har styrt processen framåt. Processledarna har vid vissa tillfällen även vidarebefordrat punkter till skolchefer och rektorsmöten där sådana frågor kan lösas, vilket har utvecklat organisationen och verksamheten. Det har också gjort att arbetet inom FoU-programmet inte har påverkats, utan vi har kunnat fortsätta att ha barnet och processen i fokus. Processledarna har fått mandat av rektorer, men även sett behov av att sända tillbaka de frågor som rektorerna har mandat att lösa inom sin organisation för bästa möjliga samarbete och för att lösa skav på rätt nivå.

Vid våra verksamhetsutvecklarträffar användes olika metoder för att skapa en arena där verksamhetsutvecklarna fick komma till tals och vågade bidra, både med det som skaver och det som skapar positiva förändringar för verksamhet och barn. Vi har arbetat kontinuerligt med återkoppling och backspegel inför varje tillfälle. Det har gjort att vi kunnat bearbeta upplevelser och processer tillsammans i ett öppet klimat. Vi ser att processen har lett till en delakultur och vi kan uppleva att vi därmed fick med de allra flesta i ett aktivt arbete med utveckling. Därigenom har vi tillvaratagit verksamhetsutvecklarnas kunskap, kompetens, erfarenhet och behov.

Framgångar

- Att ha systematik i mötesstruktur och dokumentation har visat sig vara en förutsättning för att reflektion och planering av undervisning ska kunna genomföras.
- Att vi initialt kartlade nuläget i verksamheterna med hjälp av OMEP-skalan gav ett gemensamt fokus framåt, något att hålla sig i under programmet och något att slutgiltigt stämma av mot.

- Vi har angripit innehållet i Hållbar förskola utifrån olika gemensamma fokusområden, exempelvis barns inflytande och delaktighet samt SKUA (språk- och kunskapsutvecklande arbetssätt), vilket har gett ett gemensamt fokus för fördjupning.
- Att vi gjorde täta avstämningar både uppåt och neråt i styrkedjan, för att få fatt på var samsynen saknades och för att upprätthålla styrfarten och kvaliteten på arbetet ute i verksamheterna.
- Att alla kommunala förskolor deltog i programmet blev en styrka och skapade förutsättningar för att utvecklas likvärdigt.
- Höga krav på aktivt deltagande i programmet.
- Rektorer hade modet att ge kommunens processledare mandat att leda utvecklingen.
- Deltagarna blev medskapare i programmet, ”det blir det vi gör det till” genom att de bjöds in att tycka till, skapa innehållet samt vara aktiva i processen och progressionen på många olika sätt.
- Genom de val vi gjorde när vi organiserade vårt deltagande i programmet, säkerställde vi att likvärdigheten ökade till en jämn nivå. Ingen avancerade rasande snabbt och ingen lämnades bakom.
- Att pröva och ompröva hållbarhetsdimensionerna har varit värdefullt och viktigt. Det har skett mellan våra träffar, vid seminarier och i verksamheten med barngrupperna.
- Att vi arbetade i små diskussionsgrupper för förtroendefulla och fördjupande samtal.

Utmaningar

- Att hitta former och organisera sig för att möjliggöra delaktighet, även för dem som inte deltar i programmet träffar och seminarier.
- Spridning om vårt hållbarhetsarbete på olika nivåer (internt inom kommunen, till vårdnadshavare, kommuninvånare etcetera) har varit svårt att få till, men det har varit på agendan genom hela programmet.
- Skav mellan verksamhetsutvecklare, det vill säga medverkande förskollärare, på grund av upplevelsen av olika förutsättningar för medverkan i programmet. Olikheter som förskollärarna upplevde som olika och ibland orättvisa fanns främst inom enheternas inre organisationen, exempelvis tid för planering, genomförande av uppgifter inom programmet, spridning och möjlighet att delge information från Hållbar förskola.
- Att det bland pedagogerna fanns varierande kunskap och förståelse för arbete och uppdrag. Exempel som visade på det var att en del pedagoger främst arbetade aktivitetsbaserat och traditionellt tematiskt och då inte greppade hållbarhet i stort, med ett övergripande perspektiv.
- Att våga vara i en process av ”icke-vetande” och tillsammans försöka förstå och tolka. Den kulturen ser vi som gynnsam för framtida utveckling inom hållbarhet.

Lärdomar och utveckling

- Att kunna arbeta processinriktat och därigenom befinna sig i ständig utveckling.
- För att kunna lära och utvecklas behöver vi ställa kritiska frågor till varandra, till oss själva och gentemot forskningen.
- Att kopplingen mellan teori och praktik ger perspektiv och bekräftelse.
- Att ett gemensamt fokus har gett en kompass i ledarskapet, på alla nivåer.
- Krocken mellan forskarna och deltagarna, där det tydliggjordes att vi har sett olika på begrepp som barnsamtal/barnintervju i den uppgift som deltagarna genomförde och forskarna analyserade. Diskussionen mellan forskare och deltagare har utvecklat programmet och deltagarna. Vi är mer noggranna med olika begrepp i dag, för att säkerställa att vi verkligen talar om samma saker.

Effekter och tecken

- Att alla våra medverkande fått en ökad förtroenhet med uppdraget i läroplanen.
- Att det finns ett gemensamt språk för alla som har deltagit i programmet, vilket bidrar till en samsyn på och ökad medvetenhet om läroplan, skollag och forskning – kopplat till praktiken. Detta stärker likvärdigheten och kvaliteten, vilket vi ser som förbättring i det systematiska kvalitetsarbetet.
- Att fokusera på barns delaktighet och inflytande som en ingång i hållbar utveckling möjliggjorde för ett barncentrerat deltagande, vilket är den viktigaste effekten för vårt deltagande i programmet. Detta tydliggjorde vi med ett gemensamt mål om barns delaktighet och inflytande. Vårt gemensamma fokus fördjupades och kopplades ihop med hållbarhet genom fortbildningspaketet om delaktighet och inflytan-

de, som alla programdeltagare i Österåker såg och reflekterade över tillsammans. Detta gav stor effekt. På verksamhetsutvecklingsmötena var det tydligt att medvetenheten om vad barns delaktighet i vardagen verkligen innebär har ökat. Ett exempel på det är barn som har funderat över att de inte har någon lekplats i sitt närområde och att de vill påverka kommunen så att det byggs en sådan. Barnen har skapat sin drömlerpark i olika material, uttryckt sina åsikter i lokalpressen, demonstrerat i kommunhuset och skrivit till politiker för att påverka.

- Vi ser nu tydligt att innan vi gick med i Ifous-programmet, arbetade pedagogerna mer endimensionellt med hållbarhet. I dag är det tydligt att pedagoger säger ”att vad gör detta” när det gäller det relationella perspektivet. Det är tydligt i vardagen och i det systematiska kvalitetsarbetet att de tre dimensionerna i hållbarhetsarbetet beaktas och tillför nya perspektiv i projektarbeten och utveckling.

När vi summerar dokumentation från pedagoger som handlar om hållbarhet, ser vi spännande processer i barngrupper i de tre olika dimensionerna.

Ett exempel på social hållbarhet är när en barngrupp jobbade med orättvisan i att lekplatser finns på många håll i kommunen men inte på ön där förskolan ligger och hur detta kan påverkas. Ett annat exempel är olika diskussioner om vad ”mjuka händer” är.

När det gäller exempel på ekologisk hållbarhet har några barngrupper arbetat med nedskräpning i havet och vad det innebär för djur och växter. En annan barngrupp har jobbat med fjärilslarvens utvecklingsprocess till fjäril. Pedagogerna såg att barnen visade större empati för insekter efter den konkreta upplevelsen av att få ge dem mat och följa processen till fjäril. Relationen och viljan att ta hand om larverna var tydlig.

I den ekonomiska hållbarhetsdimensionen har barnen arbetat med odling och skapat köksträdgårdar som de sambrukar. Pedagogerna har även lett och hört barnens diskussioner om vattenförbrukning och mat.

Vi har gett barnen möjligt att prova på fler uttrycksätt och metoder, exempel vis dans, experiment, skapande, naturstudier, lek och utforskande av nya material, vilka har tillfört processen mycket. Bland annat har lera blivit ett uppskattat och viktigt konstruktionsmaterial som barnen nu har fått tillgång till genom de estetiska lärprocesserna. Uppgiften att föra barnsamtal kopplat till vårt mål med språk- och kunskapsutvecklande arbetssätt (SKUA) blev ett stöd i utvecklingen och det fördjupade förståelsen av exempelvis bokstäver, fonem och högläsning. Det har lett till att språkmedvetenheten har ökat hos pedagoger och barn.

FRAMTIDEN

Vi har som målsättning att framöver involvera förvaltningsöverskridande och kommunövergripande aktörer, såsom miljöstrateger och grundskola, för samverkan och en ännu större spridning av hållbarhetsarbetet.

Vi har genom programmets teoriinformation, praktiska genomföranden och både kommunblandade och kommungemensamma diskussioner fått med oss ett vetenskapligt förhållningssätt, ett ökat kunnande samt redskap och perspektiv. Dessa ska vi nu fortsätta att utforska, omsätta, pröva och ompröva i verksamheten.

Som ett nästa steg ser vi att en strategi för fortsatt hållbar utveckling och lärande behöver omfatta en variation i innehåll, didaktik och metoder. Det gör att både analoga, digitala och relationella resurser behöver ges utrymme, beaktas och sättas i ett sammanhang. Då kan barnen få digital, analog och relationell kompetens och förmåga att agera säkert, respektfullt och källmedvetet. Vi behöver inspireras och öka vår kompetens för att kunna ställa oss frågor om vad som passar bäst och vad som berikar när undervisning planeras.

När vi har skrivit och formulerat slutkapitlet får vi en nyfikenhet på och en längtan efter att fånga barnens bilder, processer och egna ord på hållbarhet.

En ny utvecklingsorganisation processas nu för det fortsatta viktiga arbetet med en hållbar framtid på förskolorna.

AVSNITT 3: RESULTAT OCH LÄRDOMAR

FRÅN ETT EKOLOGISKT TILL ETT HOLISTISKT PERSPEKTIV: IFOUS REFLEKTIONER ÖVER FOU-PROGRAMMET HÅLLBAR FÖRSKOLA

Henrik Hamilton, process- och projektledare, Ifous

Vad kan vi läsa ut av skolhuvudmännens och forskarnas sammanfattningar av tre års medverkan i FoU-arbete? Vad lyfter de fram? Vilka resultat och effekter ser vi i verksamheterna och finns där några mönster? Huvudmännens kapitel arbetades fram i processledargruppen och innehåller bland annat beskrivningar av deras utvecklingsorganisationer samt lärdomar och svårigheter under programmets gång. Programmets styrgrupp beslutade att varje huvudman skulle få möjlighet att beskriva sin utvecklingsresa på eget vis – så kapitlen är disponerade på olika sätt, även om vissa frågeställningar återkommer.

Detta kapitel beskriver de medverkande huvudmännens syfte med att gå med i FoU-programmet och en analys av de effekter som huvudmännen beskriver. Kapitlet tar också upp processledargruppens roll och nyckelskeenden i programmet, som har påverkat innehållet.

HUVUDMÄNNENS INGÅNG I PROGRAMMET: FÖRDJUPAD KUNSKAP PÅ VETENSKAPLIG GRUND

Av de nio huvudmän som ingick i programmet hade sex ingått i tidigare FoU-program i Ifous regi. I ett av dessa fall var det en annan förvaltning än förskoleförvaltningen som hade medverkat. Att många hade tidigare erfarenheter av Ifous-program gjorde att de flesta huvudmän hade god kunskap om vad de kunde förvänta sig av en satsning som denna. De hade också god kunskap om vilka strukturer på hemmaplan som krävdes för att deltagandet i programmet skulle ge effekt.

I flera fall hade dessa huvudmän också dragit lärdomar av tidigare erfarenheter. En av de gemensamma nämnarna för flertalet av dem var att de valde att gå in med ett större antal medverkande än i tidigare program. Syftet var att få större möjlighet att sprida lärdomar även till den förskolepersonal som inte direkt medverkade i programmet.

Den genomgående anledningen till medverkan i Hållbar förskola var att huvudmännen ville öka sin kunskap och förståelse för hållbar utveckling. De har på hemmaplan velat skapa en samsyn på vad begreppet hållbarhet egentligen innebär – och hur de kan utveckla undervisningen i förskolan för en mer hållbar utveckling.

Även den vetenskapliga grunden och direktkontakten med forskning nämns av flera som en anledning att medverka i programmet.

FRAMGÅNGSFAKTORER INOM PROGRAMMET: OMEP-SKALAN SKAPADE FÖRSTÅELSE

I programmets inledande fas genomförde samtliga medverkande huvudmän en skattning med hjälp av den så kallade OMEP-skalan (se bilaga 1). Det är ett kartläggningsverktyg för hållbarhetsarbetet i den egna förskolan utifrån de tre dimensionerna ekologisk/miljömässig, social/kulturell och ekonomisk hållbarhet. Skattningen gav förskolans personal en gemensam ingång i arbetet och en vidgad syn på begreppet hållbarhet. OMEP-skalan tillförde därmed nya perspektiv på vad hållbarhet kan innebära.

De flesta förskolor valde sedan att arbeta kontinuerligt med denna skala under programmets gång och flera huvudmän gav samtliga förskolor (även de som inte medverkade i programmet) i uppdrag att genomföra skattningen. Det visade sig vara ett effektivt sätt att sprida kunskap och skapa intresse kring FoU-programmets innehåll.

De medverkande huvudmännen skapade redan från början tydliga strukturer och nätverk för arbetet. I de flesta fall träffades de medverkande även mellan seminarierna för att bearbeta och förbereda det fortsatta arbetet. Just nätverkanter är väldigt tydligt i huvudmännens berättelser.

Nätverk är också något som har byggts upp inom programmet via de bordsdiskussioner med andra huvudmän, som har varit en viktig del av seminarierna. Fasta grupper har då skapats, där medverkande har suttit tillsammans med personer som har haft motsvarande funktioner. I huvudmännens kapitel går det att se att det har skapats en delkultur och ett kollegialt lärande även på hemmaplan.

En viktig funktion i ett FoU-program är processledargruppen och de lokala processledarna har mötts tre gånger per termin (såväl fysiskt som digitalt). I samtal mellan processledarna är det tydligt att den funktionen, och dessa möten tillsammans med representanter för forskargruppen, har varit avgörande för att hålla ihop och driva programmet vidare. De täta mötena, som flera var lite undrande inför i inledningen av programmet, har upplevts vara en motor för att hålla såväl fart som riktning i programmet. De har varit ett forum för reflektion, diskussion och möjligheten att komma med input till programmets innehåll, men också ett stöd i arbetet på hemmaplan. Gruppen har både bidragit med inspiration och utgjort ett stöd för processledarna.

Hos huvuddelen av de medverkande huvudmännen har man valt att utse två lokala processledare. I samtal om processledargruppens roll vittnar flera om att möjligheten att hjälpas åt och ta stöd av varandra även på hemmaplan har varit viktig.

VAD UPPNÅDDE HUVUDMÄNNEN MED PROGRAMMET? BARNEN SOM AKTÖRER

I huvudmannakapitlet framgår det att förståelsen för hållbarhet har utvecklats genom programdeltagandet. De medverkande har gått från att främst se den ekologiska aspekten till en holistisk syn, där de har fått förståelse för hur alla delar – miljö, sociala aspekter och ekonomi hänger ihop. De har upptäckt aspekter av hållbarhet som de inte har varit medvetna om tidigare och insett att en dimension inte kan särskiljas från de andra.

Huvudmännen lyfter också fram det faktum att de har fått ett professionellt språk för hållbarhet, som stödjer samsynen på och förståelsen av ämnet.

I inledningen av programmet upplevde många av de medverkande den ekonomiska dimensionen av hållbarhet som svårast. Mot slutet av programmet upplevdes den inte som fullt lika svår och flera av huvudmännen har beskrivit projekt och tematiska arbeten där den ekonomiska dimensionen har varit en viktig del. Det vittnas också om en mer medveten undervisning i hållbarhetsfrågor i flera av huvudmännens kapitel. Det är rimligt att tro att det beror på den kompetenshöjning och det intresse som har skapats genom programmet.

Under programmets tredje seminarium (oktober 2022) fick de medverkande lyssna till en föreläsning om lekresponsiv undervisning – ett arbetssätt som har fått stor inverkan på huvudmännen. Flera vittnar om att det arbetssättet har förändrat undervisningen och det kan vara en bidragande orsak till vad som kanske kan ses som en av de viktigaste effekterna av programmet – att barnen i högre grad har blivit aktörer i hållbarhetsarbetet. En annan bidragande orsak till detta kan vara att de uppdrag som förskolepersonalen fick så tydligt involverade barnen. Uppdragen har också varit av en sådan karaktär (tematisk) att arbetet har fortsatt även efter att dokumentation har lämnats in till forskargruppen.

Förskollärarna vittnar också om att de har blivit bättre på att lyssna in barnen och ta deras tankar som en utgångspunkt för arbetet i teman och projekt. Barnen har även intervjuats i lokalpress och skrivit brev till politiker för att ge uttryck för sina åsikter och tankar. Ett par huvudmän berättar vid möten också om upprättandet av vänförskolor i andra världsdelar, som barnen utbytt tankar och erfarenheter med. En stadsdelsförvaltning berättar även att de kan se ett förbättrat socialt klimat hos barnen på sina medverkande förskolor.

En tydlig röd tråd i alla huvudmäns berättelser är att FoU-programmet har satt fokus på hållbarhet inte bara inom de medverkande förskolorna. Även andra förskoleenheter med samma huvudman, som inte har medverkat i programmet, har inspirerats via nätverk och träffar. En huvudman beskriver betydelsen för de medverkande så här: ”Programmet sätter fokus – men programdeltagandet pockar på och påminner om att lyfta blicken bortom en begränsad horisont”.

FRAMGÅNGAR OCH UTMANINGAR INOM PROGRAMMET: EFTER EN LÅNGSAM INLEDNING FICK PROGRAMMET UPP FARTEN

Programmet startade under höstterminen 2021, när världen fortfarande var mitt inne i en pandemi med olika restriktioner som påverkade arbetet. Bland annat innebar det att det första årets seminarier och möten genomfördes helt digitalt. Först ett år senare, under höstterminen 2022, träffades flertalet av de medverkande fysiskt. Undantaget var processledargruppen, som genomförde ett fysiskt möte redan under vårterminen, eftersom gruppen gemensamt kände att det fanns ett stort behov av ett sådant möte för att föra programmet vidare.

Avsaknaden av fysiska möten i inledningen påverkade programmet. Upplevelsen i styr- och processledargruppen var att programmet ”kom i gång på riktigt” först när ett fysiskt seminarium genomfördes under höstterminen 2022.

Tidigare i programmet hade deltagarna genomfört de uppdrag de hade fått, men det nätverkande och erfarenhetsutbyte bortom huvudmannens gränser, som är en viktig del av Ifous forsknings- och utvecklingsprogram, blev inte lika djupt och givande när medverkande som inte hade träffat varandra förut skulle samtala digitalt.

Efter att alla restriktioner hade släppts beslöt styrgruppen att ett utvecklingsseminarium per år skulle genomföras fysiskt och det andra digitalt. Det ändrades senare, då styrgruppen ansåg att de fysiska seminarierna gav så mycket mer i engagemang, energi och nya kunskaper. Därmed genomfördes de två sista årens seminarier för alla medverkande fysiskt. Hälften av seminarierna för ledare var dock fortfarande digitala.

Hållbarhet är ett vitt begrepp och främst i programmets inledning rådde en viss osäkerhet och förvirring om syfte och innehåll i programmet och forskningsinsatsen. Det väcktes frågor från de medverkande om innehållet i uppgifterna från forskargruppen och om analysen av materialet. Detta blev särskilt tydligt vid ett seminarium för ledare hösten 2022, då forskargruppens analyser av förskolepersonalens samtal med barn redovisades. Flera av de medverkande menade att de hade förväntat sig en analys av barnens uttryck och kunskaper – i stället upplevde de att forskargruppen hade fokuserat på kvaliteten på samtalen och på att bedöma förskollärares samtalskompetens.

Den reaktionen fångades upp i processledargruppen vid nästkommande möte och i slutänden ledde det till något positivt i utvecklingsarbetet. Forskare och processledare fick möjlighet att samtala om det skav som hade uppstått och att gemensamt hitta vägar framåt. På så sätt förflyttades arbetet en väsentlig bit framåt och processledargruppen har konstaterat att det inte är säkert att samma utveckling hade skett om inte detta skav hade uppstått.

Vissa huvudmän lyfter byte av medverkande personal som en utmaning, medan andra tycker att de har hittat sätt att hantera det. Ett FoU-program pågår under tre år och det är naturligt att det blir en viss personalomsättning under den perioden. Att varje huvudman hittar strukturer för att introducera ny personal i FoU-programmet är en viktig faktor för att skapa friktionsfria övergångar mellan medverkande. Där kan även den huvudmannaöverskridande nätverksgruppen, som träffas vid seminarierna, spela stor roll för att välkomna och sätta in nya medlemmar i arbetet.

I Hållbar förskola har endast en av styrgruppsmedlemmarna bytts ut under programmets gång. Denna kontinuitet har skapat trygghet och ett fördjupat samtalsklimat och det underlättat beslutsfattandet i gruppen, då medlemmarna har lärt känna varandra väl under en längre period.

Detta gäller även processledargruppen, även om skiftena har varit fler i den. Fyra av nio huvudmän avslutar programmet med samma processledare som de inledde med. Klimatet i gruppen har trots allt varit mycket gott och man har tagit emot nya medlemmar med ett inkluderande och välkomnande förhållnings-sätt och snabbt fått med dem i gruppens arbete.

I såväl styr- som processledargrupp är det min upplevelse att det har varit en styrka ha en blandning av representanter som har varit med i ett Ifous-program tidigare och nya medverkande. De mer erfarna har dock vittnat om att det har funnits en svårighet, då de sedan tidigare har haft en bild av vad ett FoU-program är som kanske inte helt överensstämde med arbetet i Hållbar förskola. De som har ingått i ett FoU-program för första gången har inte haft några sådana tidigare bilder att förhålla sig till, men det har varit gynnsamt för dem med tryggheten hos dem som har haft rutin från tidigare satsningar.

ÅSTADKOM VI DET VI SKULLE?

När huvudmännen i sina respektive kapitel beskriver anledningen till att de valde att gå med i programmet, lyfter de önskemål om en fördjupad förståelse, en ökad samsyn och en verksamhetsutveckling på vetenskaplig grund. Utifrån de redogörelser där de beskriver sin medverkan i programmet, är det svårt att se annat än att dessa förväntningar skulle ha uppfyllts.

I programplanen som upprättades av styrguppen inför programstart beskrevs syftet med satsningen som att ”utveckla långsiktiga och forskningsbaserade arbetssätt så att förskolan utvecklar arbetet inom området hållbar utveckling, med avsikten att stärka barns lärande och utveckling”. Vidare stod det att genom samarbete mellan förskolans yrkesverksamma och forskare skulle ”kunskaper och erfarenheter bildade i förskolans praktik utgöra grund för gemensam kunskapsutveckling och bidra till forskningen inom området utbildning för hållbar utveckling”.

Det övergripande målet för programmet har varit att ge svar på frågor som:

- Vad kan utbildning för hållbar utveckling innebära i förskolan och hur kan man arbeta för att ett hållbarhetsperspektiv ska genomsyra verksamheten?
- För att åstadkomma ett hållbart samhälle – vilken kunskap behöver börja byggas redan i förskolan och hur kan det göras?
- Vad innebär ett hållbart ledarskap på olika nivåer i organisationen – och hur kan ett sådant uppnås?

Huvudmannakapitlen indikerar att ett långsiktigt och forskningsbaserat arbetssätt har utvecklats hos de medverkande huvudmännen. Planen är att gå vidare med arbetssätt som har implementerats i FoU-programmet (bland annat kollegialt nätverkande och skattningar med hjälp av OMEP-skalan). Det är viktigt att på hemmaplan verkligen hålla fast vid det nu när de återkommande påminnelserna i form av seminarier och uppdrag uteblir. För att det ska ske är ett tydligt ledarskap och fokus på förvaltnings- och rektorsnivå avgörande.

Även den gemensamma kunskapsutvecklingen syns i huvudmännens berättelser. Som tidigare nämnts, lyfter många en fördjupad och breddad förståelse för vad hållbarhet kan vara i en förskolekontext. Just denna fördjupade kunskap och förståelse är kanske det som uttryckts tydligast i huvudmännens berättelser.

Ett annat syfte med programmet var att den kunskap som byggdes gemensamt mellan yrkesverksamma och forskare skulle bidra till forskningen inom området. Hittills har sex vetenskapliga artiklar med bas i programmet publicerats och fler är planerade. Dessutom är forskargruppen i färd med att skriva en populärvetenskaplig bok baserad på undervisningsexempel som förskolepersonal inom programmet har lämnat in. Det finns därmed goda förutsättningar för att resultaten ska komma även förskolor och huvudmän som inte deltagit i programmet till del.

Flera huvudmän och förskolor vittnar också om att hållbarhetsperspektivet nu genomsyrar de medverkande förskolorna och att det har blivit en integrerad del i verksamheten¹. Det är ett tecken på att erfarenheterna från programmet har goda förutsättningar att leva vidare och att förskolorna kommer att fortsätta att utvecklas.

I huvudmännens kapitel beskriver flera en ökad undervisning om hållbarhet, och dessutom en ökad kvalitet i undervisningen. Däremot varierar ämnesområdena och kunskaperna som byggs är inte uttalade. Men kanske handlar det mer om att göra barnen till aktörer, som både vill och upplever att de kan göra skillnad? Kanske är det just tilltron till den egna påverkansmöjligheten som är förskolans bidrag till en hållbar framtid?

AVSLUTANDE REFLEKTIONER

Efter tre år med FoU-programmet har en tydlig utveckling skett hos de medverkande förskollärarna, rektorerna och förvaltningsledarna. Det innebär en fördjupad förståelse för hur komplexa frågorna om hållbarhet är och en ökad insikt om att alla dimensioner måste hänga ihop i en helhet.

I programmet har vi sett hur samverkansytorna med lokalsamhället och även andra funktioner inom förskolan har börjat uppstå. Som ett exempel på detta kan nämnas beskrivningar i huvudmannakapitlen om att lokalpressen har börjat intressera sig för arbetet i förskolorna och förskolorna involverar sina kockar på förskolorna för att öka hållbarheten och minska matsvinnet.

Några av huvudmännen nämner vårdnadshavare i sina kapitel. Det verkar som om de har varit medvetna om förskolornas hållbarhetsinsats och att barnen inte bara har berättat om hållbarhet hemma, utan troligen även påverkat föräldrarna att göra mer hållbara val. Det är ett tecken på att programmet har gett effekter som varken huvudmännen eller Ifous visste på förhand.

² I den enkät som Oxford Research skickade till deltagarna under våren 2024 svarade färre att de deltog i programmets aktiviteter på hemmaplan än i tidigare enkät. En möjlig tolkning av detta är att innehållet har blivit integrerat i verksamheten och inte längre ses som en separat aktivitet.

RESULTAT I FORM AV UTVECKLINGS-ARTIKLAR

Andreas Jacobsson, process- och projektledare Ifous

Ett sätt att dokumentera och sprida kunskap från sin medverkan i programmet är att skriva utvecklingsartiklar. Artiklarna publiceras i sin helhet på <https://www.skolporten.se/forskning/skolutveckling/>. Inom ramen för Ifous-programmet Hållbar förskola har 10 st utvecklingsartiklar skrivits. Författarna är både rektorer och förskollärare som har medverkat i FoU-programmet. I programplanen för Hållbar förskola nämns tre dimensioner av hållbar utveckling: ekologisk/miljömässig, social/kulturell och ekonomisk hållbarhet.

De två tongivande dimensionerna i utvecklingsartiklarna är den ekologiska och den sociala dimensionen av hållbarhet. Ekologisk hållbarhet ges utrymme i studier av undervisningens konsekvenser på barns handlingar och tal om ekologisk hållbarhet (Fors & Spångberg; Bhowmik; Bergman & Hjelte). I studier som handlar om den sociala dimensionen kopplas hållbarhet till barnens möjligheter att utveckla sociala förmågor som är hållbara över tid inför en ovisst framtid. Även beskrivningar av förskolans potential att utveckla dessa sociala förmågor ingår där (Johansson & Jonsson; Kors & Groth; Hammenstig).

Samtidigt framträder ytterligare en intressant dimension av hållbarhet – hållbart ledarskap eller hållbar verksamhetsutveckling. I flera av artiklarna ges goda exempel på en utvecklad systematik för verksamhets- eller undervisningsutveckling (Hultman; Kjellsdotter; Axelsson; Jallow; Andersone).

Nedan följer en sammanfattning av de artiklar som har publicerats eller kommer att publiceras på www.skolporten.se under våren 2025.

PUBLICERADE ARTIKLAR VID DENNA SLUTRAPPORTS PUBLICERING

Fors & Spångberg (Bromma)

I denna artikel belyses och analyseras förskolepedagogisk undervisning för hållbar utveckling. Begreppen utbildning och undervisning har i och med Lpfö 18 (Skolverket, 2018) fått en central plats i förskolans uppdrag. Forskning visar att begreppet undervisning fortfarande inte är helt etablerat i förskolans kontext.

Genom en aktionsforskningsstudie i fyra cykler följer artikeln hur några pedagoger har utformat undervisningen i ett flerårigt projekt, där hållbarhetsfrågor har stått i fokus. Resultaten identifierar ett antal didaktiska verktyg och undervisningsstrategier som bidrar till att pedagogerna kan ta tillvara barnens frågor och perspektiv i arbetet med hållbar utveckling. De didaktiska verktygen blir tillsammans med undervisningsstrategierna väsentliga för att bedriva processinriktad undervisning i förskolan.

Hultman (Enskede-Årsta-Vantör)

I Lpfö 18 (Skolverket, 2018) har Barnkonventionen fått en betydande roll i avsnittet värdegrund och ska genomsyra hela förskolans uppdrag. Syftet med denna artikel är att öka kunskapen om ledning och styrning mot en förskoleverksamhet med barns bästa i fokus. Det görs genom att besvara följande frågeställningar: Hur beskriver rektorer aspekter av att systematiskt genomföra utvecklingsarbete med barnets bästa i fokus? Vilka utmaningar uppfattar rektorer i arbetet med att göra barnkonsekvensanalyser?

Jag har genomfört en enkätstudie med öppna frågor till rektorer i förskolan. Resultatet visar att en prövning av barnets bästa mestadels görs vid större förändringar. Rektorerna använder olika verktyg och nyckelpersoner för att följa upp arbetet med barns bästa. Barnrättsarbetet delegeras ibland till någon annan inom organisationen, exempelvis specialpedagog, biträdande rektor eller barnombud. Det framkommer att det finns behov av kompetensutveckling inom området.

ÄNNU EJ PUBLICERADE ARTIKLAR VID DENNA SLUTRAPPORTS PUBLICERING

Andersone (Örebro)

Digitala verktyg används idag på många olika sätt i förskolan. Det innebär ett ökat krav på pedagogers digital kompetens. Lpfö 18 lyfter vikten av att barn har rätt att, och ska ha möjlighet att utveckla adekvat digital kompetens, detsamma gäller rimligtvis för pedagoger. De medverkande pedagogerna getts möjlighet till fortbildning och kollegialt lärande i ett ”digitalt rum”. Denna artikel undersöker och synliggör hur förskollärare uppfattar och resonerar kring digital kompetens, undervisning med digitala verktyg och fortbildningens möjligheter för ökad digital kompetens. Resultaten synliggör pedagogers resonemang om digital kompetens i form av att göra kloka val och avvägningar.

Bergman & Hjelte (Pyslingen)

Med artikeln vill vi öka kunskapen om hur man på förskolan kan arbeta med hållbarhet.

Frågeställningen löd: ”På vilket sätt kan bok som projekt öka förståelsen för hållbar utveckling i förskolan?”

Vi har en upplevelse, som styrks av forskning, att ekologi är det som främst undervisas om i förskolan. Vi vill därför belysa hur man kan arbeta med de tre dimensionerna med bok som projekt. De metoder vi har använt är observationer och enkäter till vårdnadshavare och pedagoger. Resultat är under bearbetning, men vi upplever att vi redan nu kan se att bok som projekt kan leda till ökad förståelse för hållbar utveckling i förskolan.

Bhowmik (Hässelby-Vällingby)

Förskolans läroplan, Lpfö 18 (Skolverket, 2018), säger att förskolan ska ge varje barn förutsättningar att utveckla ett växande ansvar och ett intresse för hållbar utveckling samt ett aktivt deltagande i samhället. Arbetslaget ska skapa förutsättningar för barn att förstå hur deras egna handlingar kan påverka miljön och bidra till en hållbar utveckling. Men hur gör man det?

Denna studie syftar till att undersöka måla med naturen som ett verktyg för att lära sig hållbarhet. Skapande arbete med material från naturen genomförs och analyseras. Resultaten visar att metoden utvecklar barns nyfikenhet, språk, kunskap och anknytning till naturen.

Hammenstig (Österåker)

Artikeln syftar till att öka kunskapen om hur rektor kan leda en verksamhet med fokus på att utveckla barns generativa förmågor (för att möta en okänd framtid).

Forskning och policybeslut ställer stora krav på att den utbildning som vi bedriver måste förändras. Alla som arbetar med utbildning och undervisning behöver utveckla sin kunskap och sitt arbetssätt, för att möta de utmaningar som vi står inför. Utmaningen som rektorer och ledare har är att leda sina pedagoger i arbetet med att utveckla sin undervisning och undervisa för en snabb utveckling.

Gruppsamtalen har genomförts med rektorer från olika förskolor för att samla in deras erfarenheter och perspektiv på hur de leder sina skolor mot soft skills i en snabbt föränderlig och digitaliserad värld.

Johansson & Jonsson (Strängnäs)

Med vår utvecklingsartikel vill vi visa på det meningsfulla med en mer fördjupande och eftertänksam pedagogik, där förskolans yngsta barn får möjlighet att uppleva, utforska, återbesöka och reflektera tillsammans med nyfikna pedagoger. Kan ett arbetssätt, där barnen ges förutsättningar att stanna kvar längre i sitt utforskande, ge en hållbar vardag i förskolan för både barn och pedagoger?

Artikeln baseras på filmade observationer vid sex tillfällen med samma grupp barn samt vid ett återbesök efter drygt fyra månader. Observationerna gav oss tre kategorier att basera analysen på; barnens utforskande, kommunikation och handlingskompetens.

Utifrån våra resultat kan vi se att metoden slow pedagogy kan ge barnen förutsättningar att genom fördjupande upplevelser under en längre tid få tillit till sin egen förmåga och i förlängningen handlingskompetens.

Sjövik-Axelsson (Hässelby-Vällingby)

Fältstudien belyser ledarskap i utvecklingsarbete med hållbarhet. Den visar ett exempel från förskolans praktik och är en kvalitativ undersökning utifrån förskollärares enkätsvar.

I artikeln undersöks om rektors ledarskap och organisering av verksamheten har fört enheten framåt och skapat hållbarhet i processerna, det vill säga gett positiva effekter i enheten vad gäller pedagogernas skicklighet att undervisa i en hållbar riktning. En sådan önskad effekt är att en förändrad undervisningspraktik bidrar till ökad kvalitet och att kunskapen som genereras inspirerar till fortsatt utveckling.

Studien visar att teori och praktik är starkt sammanflätade och att samverkansforskning kan bidra till kompetensförnyelse för såväl forskare som profession.

Stridh Kjellsdotter (Hässelholm)

Pedagogers analysförmåga är en förutsättning för undervisningsutveckling. En värdefull analys kräver relevanta underlag och data. I förskolan har det varit vanligare att samtala om den undervisning som genomförts i stället för att analysera konsekvenser av den erbjudna undervisningen. Studiens syfte är att öka kunskapen om hur gemensam styrning av förskolans systematiska kvalitetsarbete kan påverka analysförmågan hos förskollärare. Pedagogers uppfattningar av att delta i ett utvecklingsarbete har undersökts. Utifrån skriftliga dokumentationer och fokusgruppsintervjuer synliggörs att ett gemensamt ägarskap för utvecklingsinsatser, stödmodell och regelbundna återkopplingar verkar ha betydelse för att utveckla förskollärares analysförmåga.

Kors & Groth (Pysslingen)

Artikeln undersöker hur metoden goda förebilder påverkar barns självkänsla och delaktighet i förskolan. Området är viktigt att studera, då maktobalans och begränsad delaktighet kan leda till att vissa barn exkluderas, vilket påverkar deras sociala utveckling negativt.

Genom aktionsforskning under 2023–2024 implementerades reflektion, modellering och kooperativa aktiviteter. Resultaten visar att barnens självförtroende och delaktighet förbättrades, vilket stärkte gruppdynamiken i barngruppen och barnens ledarskap. Studien bygger på tidigare forskning inom kooperativt lärande och styrkebaserade strategier. Den erbjuder insikter och rekommendationer för att stärka pedagogiken i förskolemiljöer, med fokus på social hållbarhet och barns välbefinnande.

Wallén (Örebro)

Under de senaste tjugo åren har antalet flerspråkiga barn i förskola och skola i Sverige ökat kraftigt. Under samma tid har synsättet i forskningen skiftat, från att se de flerspråkiga barnen som personer som saknar kompetens i ett språk, till att se dem som personer med tillgång till flera språk.

Syftet med denna artikel är att öka kunskapen om ledarhandlingar för att skapa ett hållbart språkutvecklande arbete i förskolan utifrån ett flerspråkighetsperspektiv. Artikeln beskriver utvecklingen av ett arbetsätt som tar tillvara barns flerspråkighet. Den praktiska forskningen har främjat samarbetet för barns språkutveckling mellan förskolepersonal och vårdnadshavare samt resulterat i en flerspråkighetsmodell för samverkan för barns språkutveckling mellan förskolepersonal och vårdnadshavare.

REFERENSER

Carlsson, L. (2024). *Hållbarhet, delaktighet och meningsfullhet: En studie om barns och förskollärares tal om förskolans arbete med hållbarhet*. [Masteruppsats]. Göteborgs universitet.

Davis, J. (2009). Revealing the research 'hole' of early childhood education for sustainability: A preliminary survey of the literature. *Environmental Education Research*, 15(2), 227–241.
<https://doi.org/10.1080/13504620802710607>

Davis, J., & Elliott, S. (2014). *Research in early childhood education for sustainability: International perspectives and provocations*. Routledge.

Elliott, S., Ärlemalm-Hagsér, E., & Davis, J. (Red.) (2020). *Researching early childhood education for sustainability: Challenging assumptions and orthodoxies*. Routledge.

Engdahl, I. (2015). Early childhood education for sustainability: The OMEP world project. *International Journal of Early Childhood*, 47, 347–366. <https://doi.org/10.1007/s13158-015-0149-6>

Engdahl, I., Pramling Samuelsson, I., & Ärlemalm-Hagsér, E. (2021). Swedish teachers in the process of implementing education for sustainability in early childhood education. *New Ideas in Child and Educational Psychology*, 1(1), 3–23. <https://nicepj.ru/articles/article/1625/>

Engdahl, I., Pramling Samuelsson, I., & Ärlemalm-Hagsér, E. (2023). Systematic child talks in early childhood education: A method for sustainability. *Children*, 10(4), 661.
<https://doi.org/10.3390/children10040661>

Engdahl, I., Pramling Samuelsson, I., & Ärlemalm-Hagsér, E. (2024). How preschool education in Sweden contributes to cultures for sustainability: Rights and equity at the core of early childhood education for sustainability. I: J. Davis & S. Elliott (Red.), *Young children & the environment: Early education for sustainability* (3 uppl.), ss. 255–273). Cambridge University Press.

Engdahl, I., Pramling Samuelsson, I., & Ärlemalm-Hagsér, E. (Kommande 1). *Barns lärande om hållbarhet: Framtiden byggs i förskolan*. Liber. (Populärvetenskaplig bok, manus under produktion).

FN. (1989). *Konventionen om barnets rättigheter*. <https://www.barnombudsmannen.se/barnkonventionen/>

FN. (2015). *Globala målen för hållbar utveckling*. <https://www.globalamalen.se>

Hedefalk, M. (2014). *Förskola för hållbar utveckling: Förutsättningar för barns utveckling av handlingskompetens för hållbar utveckling*. [Doktorsavhandling]. Uppsala universitet.

Mathie, R. G., & Wals, A. E. J. (2022). *Whole school approaches to sustainability : exemplary practices from around the world*. Wageningen University.
<https://doi.org/10.18174/572267>

OMEP. (2020). *OMEP:s skala för hållbarhet i förskolan (2 uppl.)*. Webbsida, Svenska OMEP. Hämtad från [http://omep.org.se/h%C3%A5llbar-utveckling/skalan 2024-10-01](http://omep.org.se/h%C3%A5llbar-utveckling/skalan%2024-10-01)

Pramling, N., & Pramling Samuelsson, I. (Kommande 3). Engaging children in what if-thinking through read-aloud conversations in early childhood education for sustainability. *European Early Childhood Education Research Journal*. (Inlämnat manus)

Pramling Samuelsson, I. (2011). Why we should begin early with ESD: The role of early childhood education. *International Journal of Early Childhood*, 43(2), 103–118. <https://doi:10.1007/s13158-011-0034-x>

Pramling Samuelsson, I., & Engdahl, I. (Kommande 4). *Children's views on aspects of sustainability*. (Manus under produktion).

Pramling Samuelsson, I., Engdahl, I., & Ärlemalm-Hagsér, E. (2024a). What content in early childhood education for sustainable development is present in Swedish preschools? *International Journal of Changes in Education*, 1 (publicerad online 2024-09-03). <https://doi.org/10.47852/bonviewIJCE42023611>

Pramling Samuelsson, I., Engdahl, I., & Ärlemalm-Hagsér, E. (2024b). Att genomföra systematiska barnsamtal: Till nytta för hållbarhet i förskolan. *Educare*, (2), 84–106. <https://doi.org/10.24834/educare.2024.2.889>

Pramling Samuelsson, I., Engdahl, I., & Ärlemalm-Hagsér, E. (Kommande 2). Professionella boksamtal om hållbar utveckling i förskolan. *Forskning om undervisning och lärande* (ForskUL). (Inlämnat manus).

Pramling Samuelsson, I., Ärlemalm-Hagsér, E., Engdahl, I., Larsson, J., & Borg, F. (2021). *Förskolans arbete med hållbarhet*. Studentlitteratur.

Sjölund, S. (2024). *Conceptualising the boundary infrastructure of research-practice partnerships*. [Doktorsavhandling]. Mälardalens universitet, Akademin för utbildning, kultur och kommunikation, Utbildningsvetenskap och matematik.

Skolverket. (2018). *Läroplan för förskolan, Lpfö 18*. Skolverket.

Sommer, D., Pramling Samuelsson, I. & Hundeide, K. (2011). *Barnperspektiv och barnens perspektiv i teori och praktik*. Liber.

Ärlemalm-Hagsér, E. (2013). *Engagerade i världens bästa? Lärande för hållbarhet i förskolan*. [Doktorsavhandling]. Göteborgs universitet.

Ärlemalm-Hagsér, E., Engdahl, I., & Pramling Samuelsson, I. (2023). Förskollärares mångfasetterade motiv för undervisning om hållbarhet. *Nordisk barnehageforskning*, 19(3), 104–124. <https://doi.org/10.23865/nbf.v19.345>

Ärlemalm-Hagsér, E., & Pramling Samuelsson, I. (2013). Kulturer av hållbarhet: Förskolebarns aktörskap och meningsskapande. I: I. Pramling Samuelsson & I. Tallberg Broman (Red.), *Barndom, lärande och ämnesdidaktik* (ss. 145–163). Lund, Studentlitteratur.

Ärlemalm-Hagsér, E., & Sundberg, B. (2016). Naturmöten och källsortering: En kvantitativ studie om lärande för hållbar utveckling i förskolan. *NorDiNa*, 12(2), 140–156. <https://doi.org/10.5617/nordina.1107>

BILAGOR

Bilaga 1

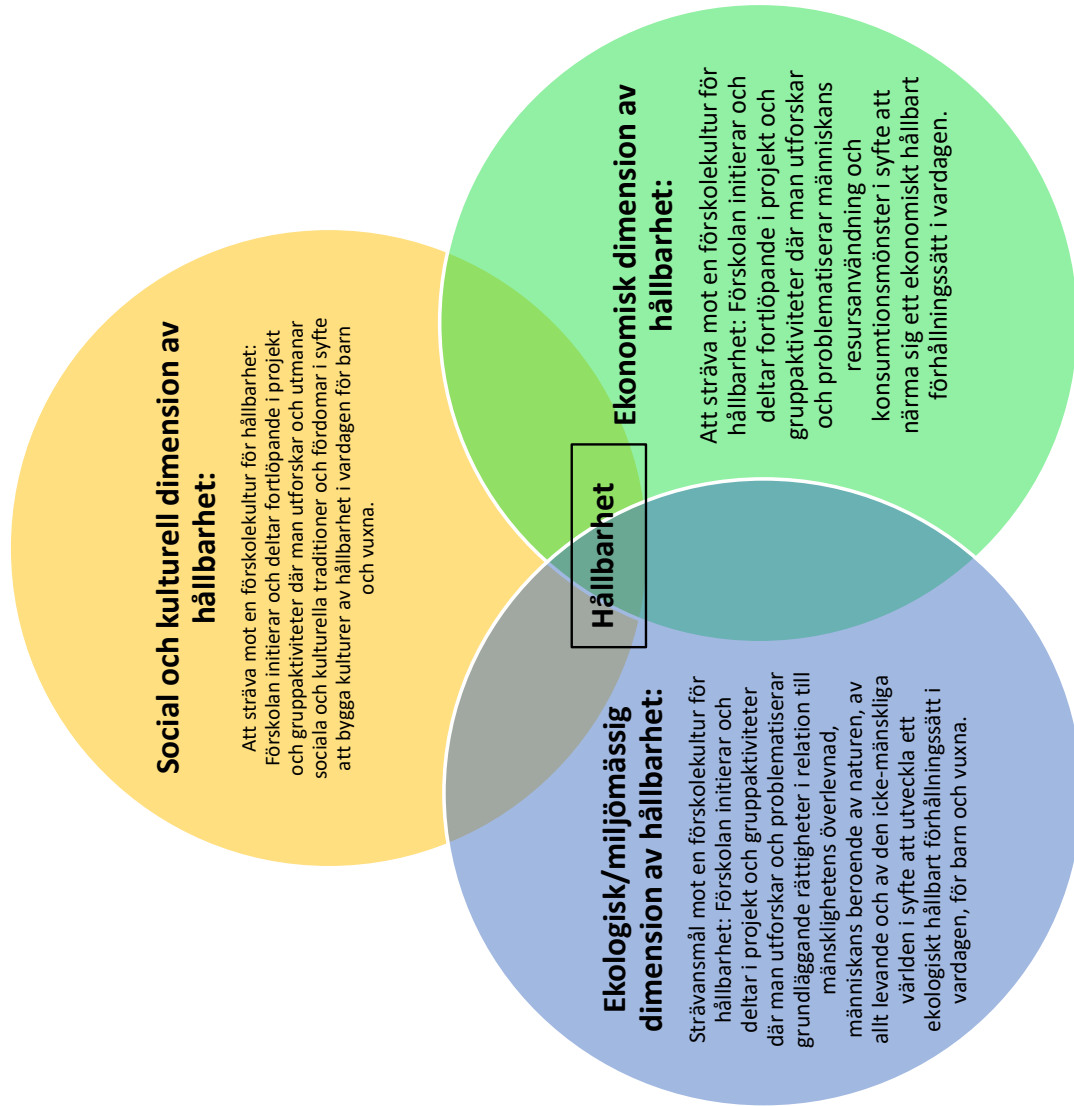
OMEP:s skala för hållbarhet i förskolan

Hållbar utveckling – förskolans läroplan

Utbildningen ska genomföras i demokratiska former och lägga grunden till ett växande intresse och ansvar hos barnen för att aktivt delta i samhället och för en hållbar utveckling – såväl ekonomisk och social som miljömässig. Både ett långsiktigt och globalt framtidsperspektiv ska synliggöras i utbildningen.

Var och en som verkar i förskolan ska främja aktning för varje människas egenvärde och verka för en hållbar utveckling. (Skolverket, 2018, s. 5)

OMEF är en internationell, opolitisk organisation som grundades 1948 i syfte att arbeta för barn i åldrarna 0–8 år och med målsättningen att ge dem de bästa förutsättningar för en god uppväxt. **OMEF** är en frivilligorganisation, etablerad i mer än 70 länder, med rådgivande status till UNESCO, UNICEF och Europarådet. www.omef.org.se

Social och kulturell dimension av hållbarhet						
1	2	3	4	5	6	7
Otillräcklig	Minimum			God		Utmärkt
1. Representationer i böcker, bilder, leksaker m.m.						
1.1 Barn erbjuds ett begränsat utbud av böcker, bilder, dockor, pussel, rollek och material i lekmiljöerna som utmanar stereotyper eller beskriver kulturell mångfald.	3.1 Barn erbjuds några böcker, bilder och material uppvisar återgivning som kan tolkas utifrån kulturella/sociala stereotyper.	5.1 Böcker, bilder och material används tillsammans med barnen för att uppmärksamma återgivning som kan tolkas utifrån kulturella/sociala stereotyper.	7.1 I förskolans utbildning och undervisning tillämpas ett kritiskt förhållningssätt för att motverka fördomar och diskriminerande maktstrukturer.			
2. Social och kulturell mångfald						
1.2 Ingen koppling görs till värdet av social och kulturell mångfald i lokala dokument och planeringar. Flerspråkiga barn ges inte möjlighet att använda sitt modersmål i förskolan.	3.2 I lokala dokument och planeringar framträder värdet av att kulturell mångfald finns i förskolan. Flerspråkiga barn ges möjlighet använda sitt modersmål och har tillit till att deras modersmål har värde.	5.2 Lokala dokument visar en fördjupad medvetenhet om olika levnadsvillkor och traditioner som stärkt barn och vuxnas förmåga att förstå, känna empati och solidaritet med andra människors villkor och värden. Barn har rikliga tillfällen att ta upp egna idéer och erfarenheter av social och kulturell erfarenhet i lek, gruppaktiviteter och samtal.	7.2 Barns olika kulturella erfarenheter, kunskaper och idéer får komma till uttryck och bildar en utgångspunkt för förskolans utbildning. Förskolan är en social och kulturell mötesplats och samarbetar regelbundet med näringslivet för att förankra värdet av mångfald.			
3. Jämställdhet och jämlikhet						
1.3 FN:s barnkonvention framträder inte i förskolan. Mänskliga rättigheter diskuteras inte i förskolan i förhållande till alla människors lika värde. Strävan mot diskriminering på grund av kön, könsoverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsvariation, sexuell läggning eller ålder är inte framträdande i förskolans utbildning.	3.3 Samtal om FN:s barnkonvention erbjuds barn i förskolan. Mänskliga rättigheter diskuteras öppet och regelbundet inom förskolan. Barn deltar i samtal om social och kulturell ojämställdhet och ojämlikhet.	5.3 Barn i förskolan uppmanas att utforska FN:s barnkonvention. Barn deltar regelbundet i aktiviteter och samtal om alla människors lika värde. Barn uppmanas att utforska och samtala om social och kulturell ojämställdhet och ojämlikhet samt etiska dilemma och livsfrågor. Barns egna idéer tas till vara och ges värde i arbetet för social och kulturell jämställdhet och jämlikhet.	7.3 Barn uppmanas att aktivt använda FN:s barnkonvention i förskolan med syfte att stärka sina rättigheter. Barn och vuxna initierar och engagerar sig i aktiviteter och projekt om etik och livsfrågor som främjar social och kulturell rättvisa, jämställdhet och jämlikhet, för alla människor, lokalt och globalt, och stärker därmed barns handlingskompetens.			
4. Samverkan med det omgivande samhället						
1.4 Det finns inga kopplingar för barn i förskoleverksamheten till närmiljön, näringslivet och världen utanför förskolan.	3.4 I förskolans verksamhet erbjuds barn få kopplingar till närmiljön, näringslivet och världen utanför förskolan.	5.4 Barn ges regelbundet möjlighet att utforska närmiljön, besöka näringslivet och göra kopplingar till sociala och kulturella aktiviteter utanför förskolan (över generationsgränser och i framtidsperspektiv).	7.4 Förskolans barn och vuxna nyttjar möjligheten till att engagera sig i närmiljön och näringslivet liksom i mångfalden av sociala och kulturella sammanhang, lokalt och globalt.			
5. Annat område						
1.5	3.5	5.5	7.5			

Ekonomisk dimension av hållbarhet						
1	2	3	4	5	6	7
Otillräckligt	Minimum	God	God	Utmärkt		
1. Konsumtion						
1.1 Det är begränsad medvetenhet inom förskolan om ansvarsfull konsumtion av vatten, elektricitet och papper.	3.1 Barn erbjuds att föreslå sätt att i förskolan spara på material och resurser som vatten, elektricitet och papper.	5.1 Barn uppmantras att delta i och ta ansvar för att material och resurser som vatten, elektricitet och papper används på ett mer hållbart sätt i förskolan.	7.1 Barn och vuxna i förskolan är aktiva i och deltar i projekt, lokalt och globalt, som syftar till mer hållbara konsumtionsmönster.			
2. Budgetfrågor och pengar						
1.2 I förskolan ges barn ingen möjlighet att samtala om pengar, sparande eller behovet av ekonomisk hushållning.	3.2 Barn erbjuds att delta i samtal om inköp i förskolan. Material för lek med koppling till ekonomi erbjuds i förskolans utbildning. Barn erbjuds samtal om pengars värde och ekonomisk hushållning.	5.2 Barn uppmantras att regelbundet delta i inköpsbeslut i förskolan. Val av lekmaterial, mat och media diskuteras med barnen. Barn deltar i samtal om att ekonomiska frågor kan relateras till hållbarhet.	7.2 Barn och vuxna i förskolan initierar och stödjer olika innovativa projekt med fokus på ekonomisk hushållning, t.ex. återanvändning, andrahandsbutiker och kläd- och materialbyttardagar i samverkan med föräldrar och närsamhälle.			
3. Återanvändning och källsortering						
1.3 Det är ringa möjligheter för återanvändning eller källsortering i förskolan.	3.3 Barn erbjuds att delta i återanvändnings- och källsorteringsaktiviteter i förskolan.	5.3 Barn uppmantras att regelbundet delta i olika återanvändnings- och källsorteringsaktiviteter i förskolan. Förskolan är öppen för barns idéer i detta arbete.	7.3 Barn och vuxna i förskolan verkar för, och deltar i, projekt i närsamhället som syftar till hållbar användning av material och resurser. Vid inköp tas hänsyn till behov, möjlighet till återbruk, etisk produktion och konsumtion samt till miljöpåverkan.			
4. Sambruk, dela och omfördela material och resurser						
1.4 Det finns inga möjligheter till sambruk eller att dela och omfördela material, resurser och kunnande inom förskolan.	3.4 Barn erbjuds att delta i samtal för att uppmantra sambruk och att dela och omfördela av material, resurser och kunnande.	5.4 Barn uppmantras och stöds i initiativ om sambruk och att dela material, resurser och kunnande, exempelvis på bibliotek, lekplatser och parker.	7.4 Förskolans utbildning och policy bygger på en systematisk idé om ansvarig konsumtion och produktion samt på principen om sambruk. Barn och vuxna utforskar tillsammans nya sätt för sambruk och att dela och omfördela material och resurser.			
5. Annat område						
1.5	3.5	5.5	7.5			

Ekologisk/miljömässig dimension av hållbarhet						
1	2	3	4	5	6	7
Otillräcklig		Minimum		God		Utmärkt
1. Om naturen						
1.1 Barn i förskolan har liten eller ingen tillgång till natur.	3.1 Barn erbjuds material och resurser med koppling till natur och miljö, samt utflykter i naturen.	5.1 Barn uppmantras att regelbundet delta i olika aktiviteter och använda material och resurser för att utforska natur och miljö, inklusive djur och växter.	7.1 Förskolan stödjer barn att utforska och utveckla fördjupad kunskap om naturen och biologisk mångfald, samt frågor kring väder och klimat. Barnen deltar regelbundet i utflykter i naturen under olika årstider samt i omsorg om natur, miljö, växter och djur.			
2. Att värna och vårda naturen						
1.2 Förskolan ger barn få möjligheter att värna om och vårda förskolegården och naturmiljöer och uppmantrar inte till samtal och frågor om ekologisk hållbarhet.	3.2 Förskolan riktar barns uppmärksamhet mot att värna om och vårda förskolegården och naturmiljöer.	5.2 Barn uppmantras att identifiera miljörelaterade frågeställningar i natur och samhälle, samt att föreslå och agera för förändring i syfte att värna om och vårda naturmiljöer i närmiljön	7.2 Barn och vuxna planerar och deltar i projekt, lokala som globala, som utforskar och hanterar miljörelaterade frågor, liksom människans beroende av naturen, naturens kretslopp, samt hur människor, natur och samhälle påverkar varandra.			
3. Förskolan och naturen						
1.3 Barn ges inga möjligheter att vistas i och uppleva omgivande naturmiljöer, naturområden och skogar.	3.3 Barn ges möjlighet att vistas i och uppleva omgivande naturmiljöer, naturområden och skogar.	5.3 Barn utforskar regelbundet omgivande närmiljöer, naturområden och skogar under olika årstider samt samtal om förutsättningarna för biologisk mångfald.	7.3 Barn och vuxna i förskolan deltar i lokala och globala projekt för att utveckla kunskap och handlingskompetens för hållbar naturmiljö och biologisk mångfald och visar därmed förskolans betydelsefulla roll för ett hållbart samhälle.			
4. Hälsosam miljö						
1.4 Det är begränsad medvetenhet i förskolan för att skapa en hälsosam miljö t.ex. genom miljömärkta städmaterial, minskad användning av plast, samt om hur hygien, miljö och hälsa hänger ihop.	3.4 Förskolans barn och vuxna arbetar fören hälsosam miljö och uppmärksammar rätt till rent vatten, hälsosam mat, frisk luft och en giffri miljö, liksom hygien (t.ex. handtvätt) och hälsa. Förskolan har inlett en sanering av gifter och kemikalier i leksaker, utrustning och i miljön.	5.4 Barn uppmantras att utforska frågor om en hälsosam miljö och om betydelsen av rent vatten, hälsosam mat, hygien och hälsa. Förskolan har sanerats på gifter och kemikalier i leksaker, utrustning och i miljön.	7.4 Förskolans barn och vuxna deltar i och utvecklar projekt och samarbetar med andra förskolor lokalt och globalt för en hälsosam miljö i en gemensam värld.			
5. Annat område						
1.5	3.5	5.5	7.5			

OMEF är en internationell, opolitisk organisation som grundades 1948 i syfte att arbeta för barn i åldrarna 0–8 år och med målsättningen att ge dem de bästa förutsättningar för en god uppväxt. **OMEF** är en frivilligorganisation, etablerad i mer än 70 länder, med rådgivande status till UNESCO, UNICEF och Europarådet. www.omef.org.se

OMEP:s skala för hållbarhet i förskolan (version 2, 2020)

OMEP är en internationell, opolitisk organisation som grundades 1948 i syfte att arbeta för barn i åldrarna 0 - 8 år och med målsättningen att ge dem de bästa förutsättningar för en god uppväxt. OMEP är en frivilligorganisation, etablerad i mer än 70 länder, med rådgivande status till UNESCO, UNICEF och Europarådet. www.omep.org.se

Skattningsformulär för social och kulturell dimension av hållbarhet – SJÄLVVÄRDERING

Indikatorområde	Exempel på bedömningsgrund (enskild)	1-7	Idéer för arbetet
1. Representationer i böcker, bilder, leksaker m.m.			
2. Social och kulturell mångfald			
3. Jämställdhet och jämlikhet			
4. Samverkan med det omgivande samhället			
5. Annat område			

Skattningsformulär för social och kulturell dimension av hållbarhet – ARBETSLAGETS BEDÖMNING

Indikatorområde	Exempel på bedömningsgrund (arbetslaget)	1-7	Planering
1. Representationer i böcker, bilder, leksaker m.m.			
2. Social och kulturell mångfald			
3. Jämställdhet och jämlikhet			
4. Samverkan med det omgivande samhället			
5. Annat område			

Skattningsformulär för ekonomisk dimension av hållbarhet – SJÄLVVÄRDERING

Indikatorområde	Exempel på bedömningsgrund (enskild)	1-7	Idéer för arbetet
1. Konsumtion			
2. Budgetfrågor och pengar			
3. Återanvändning och källsortering			
4. Sambruk, dela och omfördela material och resurser			
5. Annat område			

Skattningsformulär för ekonomisk dimension av hållbarhet – ARBETSLAGETS BEDÖMNING

Indikatorområde	Exempel på bedömningsgrund (arbetslaget)	1-7	Planering
1. Konsumtion			
2. Budgetfrågor och pengar			
3. Återanvändning och källsortering			
4. Sambruk, dela och omfördela material och resurser			
5. Annat område			

Skattningsformulär för ekologisk/miljömässig dimension av hållbarhet – SJÄLVVÄRDERING

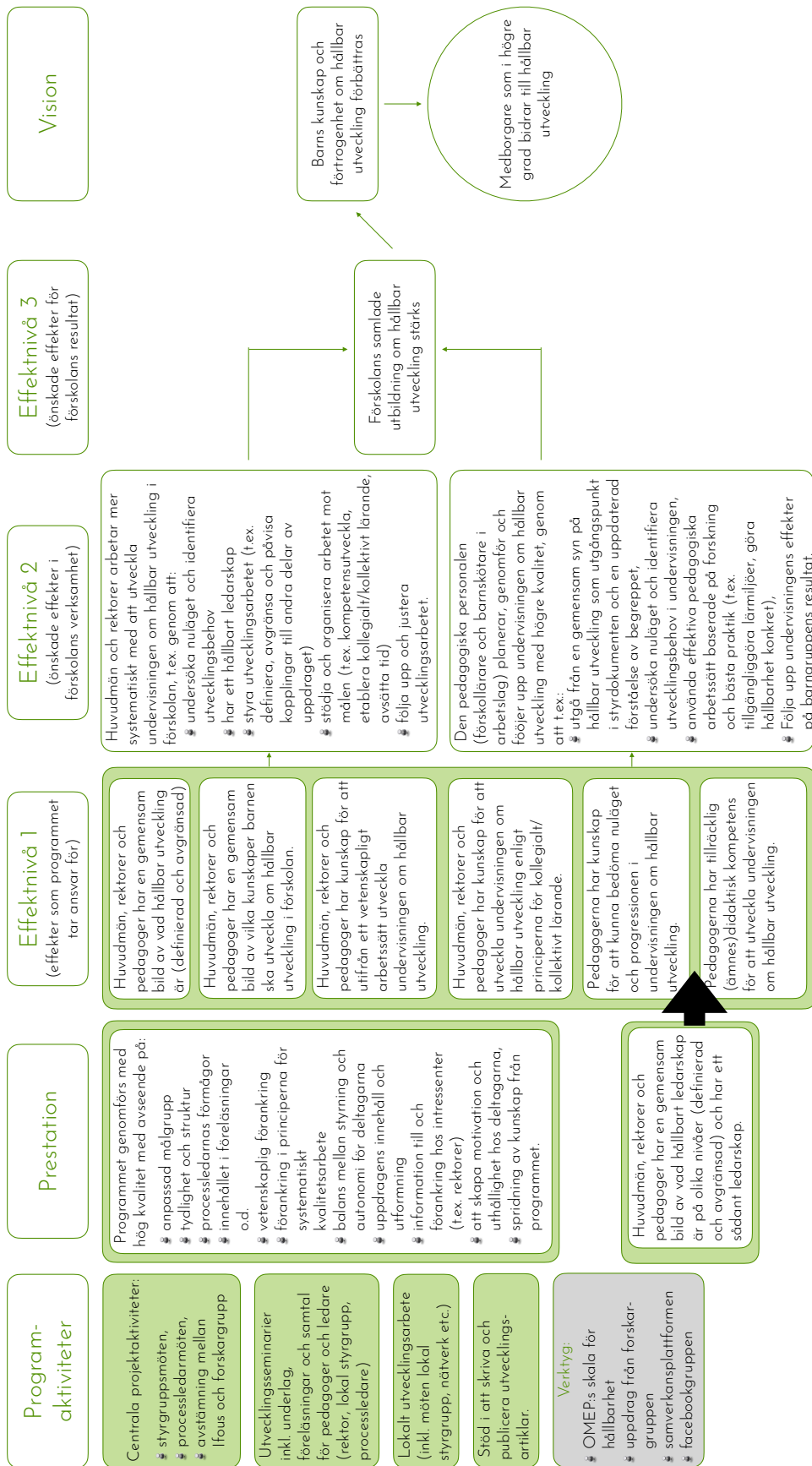
Indikatorområde	Exempel på bedömningsgrund (enskild)	1-7	Idéer för arbetet
1. Om naturen			
2. Att värna och vårda naturen			
3. Förskolan och naturen			
4. Hälsosam miljö			
5. Annat område			

Skattningsformulär för ekologisk/miljömässig dimension av hållbarhet – ARBETSLAGETS BEDÖMNING

Indikatorområde	Exempel på bedömningsgrund (arbetslaget)	1-7	Planering
1. Om naturen			
2. Att värna och vårda naturen			
3. Förskolan och naturen			
4. Hälsosam miljö			
5. Annat område			

OMEF är en internationell, opolitisk organisation som grundades 1948 i syfte att arbeta för barn i åldrarna 0 - 8 år och med målsättningen att ge dem de bästa förutsättningar för en god uppväxt. OMEF är en frivilligorganisation, etablerad i mer än 70 länder, med rådgivande status till UNESCO, UNICEF och Europarådet. www.omef.org.se

Programlogik framarbetad av styrgruppen 2021 (reviderad 2022)

Ifous, Innovation, forskning och utveckling i skola och förskola, är en ideell förening med Sveriges kommuner och regioner (SKR), Almega utbildning (fd Friskolornas riksförbund) och Idéburna skolors riksförbund som grundande medlemmar. Ifous är ett fristående forskningsinstitut och en nationell strategisk resurs i arbetet för att stärka förskolors, skolors, vuxenutbildningsanordnares och skolhuvudmäns möjligheter att bedriva utbildning som vilar på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet. Ambitionen är att bidra till utvecklingen av det svenska skolväsendet genom att stimulera praktknära forskning och konkret FoU-arbete där lärare och skolledare tar aktiv del i kunskapsbyggandet. I dag har Ifous cirka 135 medlemmar, både kommunala och fristående skolhuvudmän.

Läs mer om vårt arbete på www.ifous.se.